

MAGYAR PHILOSOPHIAI SZEMLE.

TÖBBEK KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL

SZERKESZTIK

BARÁTH FERENCZ és BÖHM KÁROLY.

III. ÉVFOLYAM.

6. FÜZET.

1884. NOVEMBER.

Megismeritek az igazságot, és az igazság
szabadokká térszen titeket.

János VIII. 32.

TARTALOM:

1. A társadalom fogalma. — *Dr. Kiss Mihálytól.*
2. A szépnek szellemi érzése mint agyfunctió. —
Schmitt Jenőtől.
3. Dr. Petőcz Mihály bölcséleti rendszere. 2. közl.
— *Dr. Buday Józseftől.*
4. Értesítő. Válasz Böhm Károly bírálatára. —
Dr. Nemes Imrétől. — Levél a szerkesztőhöz *Schmitt
Jenőtől.* — Adatok a »Magyar Philos. Szemle« történelméhez. —
Böhm Károlytól.
5. Újabb philosophiai művek.
6. Hírek. Dr. Horváth Cyrill †. — Nyilatkozat Baráth Ferencz
részéről.
7. A »Magyar Philos. Szemle« 3 évi költségvetése.
8. A »Magyar Philos. Szemle« 3-dik évfolyamának tartalomjegyzéke.

BUDAPEST.

A SZERKESZTŐK TULAJDONA.

1884.

 Lapunk mostani füzetéhez »Előfizetési
felhívás« van csatolva.

Megjelent és **KÓKAI LAJOS** könyvkereskedésében (IV. Károly-utca 1.) kapható:

AZ EMBER ÉS VILÁGA.

PHILOSOPHIAI KUTATÁSOK.

Irta:

BÖHM KÁROLY,

ev. főgymn. tanár.

ELSŐ RÉSZ:

DIALEKTIKA VAGY ALAPPHILOSOPHIA.

Ára: 3 frt.

E napokban hagyta el a sajtót:

LOGIKA

AZAZ

GONDOLKODÁSTAN.

KÖZÉPISKOLÁK HASZNÁLATÁRA

irta:

Dr NEMES IMRE.

Ára 1 frt.

Budapest 1884 Nyomatott Kunosy Vilmosnál.

A Magyar Tud. Akadémia által pályadíjjal
kitüntetett mű.

Dr SZALAY JÓZSEF

A

MAGYAR NEMZET TÖRTÉNETE

Történelmi mű arcz- és csataképekkel, levelek hasonmásaiival és térképekkel.

Egy eszedév óta lakjuk a földet, melyet hazánknak nevezünk. En nagy idő leforgása alatt tömérdek csapás érte nemzetünket, sokszor megfogyatkozunk számban és erőben, sokszor állottunk a sír szélén, de a magyarok istene, őseink karja és bölcsesége mindannyiszor megmentett bennünket a végső bukástól.

Ezer éves történetünknek minden lapja, minden betűje, egy-egy példa, egy-egy tanúság ránk nézve. Megállottuk a sarat a csaták véráztatta téerein, nem csüggedtünk el a leveretés nehéz napjaiban, s a mitől erőssak, jogtalanság megfosztotta nemzetünket: mindenkor visszaszereste az ész, az okosság, a súlyos állapotokkal megalkudni tudó bölcsesség.

Azt hisszük tehát, hogy minden értelmes magyar embernek első kötelessége megismerkedni hazája történetével. Mert ha az édes anyatejjel magunkba szívjuk is mindnyájan a hazaszeretetet, de ez a szeretet csak akkor izmosul forró, tántoríthatatlan ragaszkodássá, ha nemzetünk történetéből látjuk a felénk intő példákat: ha megismerjük a nagy Hunyadiakat, a Zrínyiek lelket emelő önfeláldozását, a Bethlenek ügyes politikáját, a Rákócziak magasstos honszerelmét.

Nemzetünk viszontagságos múltját sok becses mű tárgyalja, tudósaink napról-napra több, eddig homályban volt lapjára deritenek buzgó kutatásaik alapján új fényt, de nincs oly mű Irodalmunkban, mely mind-ezen kutatások felhasználásával, de mégis önálló itélettel, egyszerű, villágos nyelven, népies előadásban beszélne el történetünket.

A teljes mű 3 nagy 8-ad teretű kötetből áll és díszes táblákba kötve 17 forintért kapható; de azért 30 kros füzetekben is folyton rendelkezésre áll.

A TÁRSADALOM FOGALMA.

A társadalom az emberiség természeti szervezete a közös életcélok valószínűsítésére.

Valamint az egyes emberben, az egyénben élő céltudat, képezi magasabb természetének lényegét: azt, mit »lélek« és »ész« nevezetekbe foglalva ismerünk, — szintúgy a társadalom lényegét az emberi közös életcélok képezik.

A közös életcélok természetes fokozata, kezdve a nem-fenntartástól fel egészen a legmagasabb szellemi érdekekig: alkotja meg a társadalmi szervezet formáit, kezdve a családtól fel egészen az emberiség legmagasabb eszményi szervezetéig.

Miután a közös életcélok tudata nem valami állandó, illetőleg megállapodott tényező, hanem folytonos fejlődésben s ebből folyó haladásban mozgó: a társadalmi szervezet alakjai sem valami megállapodott formák, hanem azok folytonos fejlődésben s ebből folyó haladásban vannak.

A társadalmi szervezet keletkezése, fejlődésének és haladásának törvényeit tehát az életcélok tudatának keletkezése, fejlődése és haladása megismeréséből meríthetjük.

I.

A mai nap már meghaladott álláspontnak tekinthető, u. n. »észjog« ideologikus fikcióinak ködös világába sülyednénk vissza ma, az exakt tudományok óriási vívmányainak napjaiban: ha nem vennők folytonos tekintetbe úgy az egyéni mint társadalmi céltudat feltételét — de nem alapját! — képező természeti világot.

S itt nem mellőzhetjük kiemelni a feltétel és alap kardinális fogalmainak fontosságát.

Ezen fogalmak körül — a hiányzó vagy hiányos módszer-

tani képzettség folytán — mind máig uralkodó zavar, azok folytonos felcserélése: képezi szülőbanyját a legtöbb tévedésnek.

Mi ezen fogalomzavar alapját a német philosophiában találjuk: a »sein« kifejezés félreértése, illetve az »an sich« és »für sich sein« megkülönböztetések összezavarásában.

Nem sokkal szerencsésebbek vagyunk mi magyarok a »lét« fogalmával, melyet oly könnyű a »létezés«, egészen más fogalmat magában záró kifejezésével összezavarni.

A dolog pedig igen egyszerű: »a létezés« nyilvánulása a »lét«-nek, vagyis a létezés alapja a lét, ezen nyilvánulás bizonyos tényezőtől függ, mely tényezőt feltételnek nevezünk.

Az egyén valamint a társadalom létének alapja a céltudat, de azok létezése, vagyis az egyéni és társadalmi élet nyilvánulása, bizonyos tényezőktől függ, mely tényezők az egyéni valamint társadalmi céltudat nyilvánulásának feltételét képezik. Ezen tényezők összesége a természeti világ, a physikai lét.

Azt hisszük, nem lesz komoly gondolkodó, ki kétségbe vonhatná a metaphysika fölényét a physika felett, de szintűgy kétségbevonhatlan, miszerint a physikai lét alapos ismerete, megfigyelése nélkül soha sem juthattunk volna a metaphysikai lét megismeréséhez.

Nem akarjuk ugyan a francia jog- és állambölcselek, a német metaphysikusokat elitélő véleményének időleges jogosultságát kétségbe vonni, sőt magunk is szívesen csatlakozunk Kant és Hegel iskolájának elleneihez, de nem ismerhetjük el azt tudományos érvelésnek, általában és örök időkre pálcát törni a metaphysika felett a társadalomtudomány terén!

A most lefolyt két évtized a metaphysikai abstrakciók elleni nagy reakció kora.

Mi meghajolunk ezen reakció jogosultsága előtt, de nem fogadhatjuk el azon negatív természetű eredményt, melyet az abstrakt idealismus ellenkező véglete: az abstrakt materialismus vagyis az u. n. sociologia nekünk nyujt.

Comte Ágost és Herbert Spencer s iskolájának érdemeit nem vonjuk kétségbe, de nem ismerhetjük el annak jogosultságát: a társadalmi szervezet keletkezését, fejlődését és haladását a pusztá physikai lét körébe vonni.

Nem ismerhetjük el azon módszertani eljárás helyességét: a psychikumot, illetve az ethicumot mint a physicum, illetve a physiologicum eredményét magyarázni!

Nem ismerhetjük el a physikusok vagy physiologusok jogát: gúnynyal nézni »le« a metaphysikusokra vagy psychologusokra és ethikusokra — addig, míg ők a physicum alphája, »az erő« fogalma iránt sincsenek tisztában!

Lét és létezés — alap és feltétel nem mindegy, azok oly kardinális alapfogalmak, melyek nélkül nincsen módszer, — s hol nincs módszer, ott nincs tudomány sem!

Folyton szemmel tartandók tehát azon természeti tényezők, a melyek feltételét képezik úgy az egyéni mint a társadalmi céltudat fejlődésének és haladásának.

S itt megbecsülhetlen szolgálatokat tett a társadalomtudománynak a múlt évtizedek materialisztikus reakciója, mely végleteiben szinte terméketlen ideológiába esett ugyan, de mindazonáltal érvényt szerzett a társadalomtudomány terén a természeti tényezőknek.

Igen az egyéni céltudat: az értelmiség kifejlődése bizonyos természeti tényezőktől függ, még inkább azonban annak haladása. De ezen tényezők nem alapját képezik az értelmiségnek, hanem csak feltételét.

Az értelmiség alapja a feltétlen lét, a tiszta lét, mint a metaphysikai lét legmagasabb fogalma.

Ezen feltétlen lét öntudatra ébredése egy érzéki lényben, a mely a tiszta lét és a természeti létezés: a valóság (Wirklichkeiten) között kapcsolatot létesít: az ember.

Az ember keletkezése, a feltétlen lét alkotó erejének örök titka: a teremtés, vagyis a feltételesnek megalkotása a feltétlen által.

A modern természettudomány óriási terét az ismeretlennek tárta ugyan fel napjainkban, de azon kapcsolatot, mely a feltétlen tiszta létet: a szellemet — a feltételes létezőhöz: az anyaghoz fűzi, — nem találhatta meg, s bizonyára soha se fogja megtalálhatni, mert az módszertani képtelenség lenne. A feltételes létezés: az anyag első keletkezését is örök fátyol borítja, de igen annak fejlődése s ezen fejlődés törvényei ma

már nyitott könyvet képeznek, melynek első lapjait Darwin nagy szelleme nyitotta meg a tudománynak.

S az anyagi világ ezen fejlődési törvényei nem kis világot vetnek az értelmiség, a szellem fejlődésére is.

Mutatják ezen fejlődési törvények és magyarázzák: nem azt, hogy keletkezik az értelmiség, sem azt, miben leli alapját, hanem mutatják azt, mikép képezik a természeti tényezők feltételét az értelmiség kifejlődésének. Vagyis azt, hogy igen az értelmiség, a céltudat kifejlődése függővé van téve a természeti tényezőktől, s azok kedvező vagy kedvezőtlen volta határozza meg az értelmiség kifejlődésének menetét, illetőleg határozza meg az értelmiség haladását vagy esetleg elsüllyedését.

De hogy a természeti viszonyok ezen hatása nem feltétlen, nem általános, hanem csak hely és időhöz kötött, s nem az értelmiség létesülését általában, hanem csak annak kisebb-nagyobb mérvű kifejlődését magyarázó, tehát teljesen a feltétel fogalmával megegyező szerepet visz, mutatják úgy a mult, mint a jelenkor élő példái.

Azon természeti tényezők, melyek egykor a hellen szellem kifejlődésére folytak be: ma egy nyomorult csöcseléket nevelnek, míg az egykor »barbarok« által lakott területek ma a civilizatio főhelyei.

De ma is szemlélhetjük még, a különböző természeti viszonyok közvetlen és kizárólagos behatása alatt, az értelmiség különböző fejlődését Ázsia óriási területein vagy Ausztrália és Afrika vadonjaiban.

Ma is megtalálhatjuk még a természet emberét — kiről Rousseau álmódzott — a kihez nem hatolt még a tekintély és traditio, hogy közölje vele az isteni szikrát, mely minden haladásnak magva, a feltétlen Lét nyilvánulását.

És ezen tény maga megdönti azok okoskodását, kik az értelmiséget a természeti fejlődés gyümölcsének szeretnék demonstrálni, csak az ért, hogy elvethessék a tekintélyt, elvethessék a traditiót.

Ha a természeti tényezők évezredes behatásának tulajdonítják azon teremtő és nevelő erőt: hát miért nem hatott azon természeti erő Ausztrália vagy Afrika, évezredek óta a természet

ölen élő lakosaira? Miért találjuk azokat ma is még azon természeti vadságban, melyben mi is lennénk, ha nem nevelt volna bennünket a tekintély és traditio?! Ha a természetnek vindikálják azon teremtő erőt évezredek előtt, a történelemelőtti időkben, miért nem bír azzal a természet ma?

Ha a természeti lét képezi alapját az értelmiség, a céltudat fejlődésének és haladásának: logikai követelmény az, hogy kedvező természeti viszonyoknak a céltudat fejlődését, kedvezőtlen természeti viszonyoknak pedig a céltudat stagnációját és süllyedését kellene szükségképen előidézniök!

És ezen logikai követelményt százszorosán cáfolja a valóság! Épen az ellenkezőt tapasztaljuk a természeti viszonyok kedvezősége, a tropikus éghajlat a céltudat elsüllyedését vonja leggyorsabban maga után; vagyis a természet kedvezése a tekintély és traditio vezérlő szerepét paralysálja, annyira — hogy annak még emlékezete is kivész az emberekből — s előttünk áll a tiszta természet embere: a v a d e m b e r !

Míg ellenben a természeti tényezők kedvezőtlen volta annál inkább megerősíti a tekintély és traditio vezérlő szerepét, — azokhoz való regaszkodásra kényszeríti az embert. Innét azon tünemény, hogy a civilisatióra legkedvezőbb természeti viszonyok nem a tropikus, hanem a mérsékelt s hideg égálg alatt vannak meg, s csak a hideg égálg utolsó véglete, az örök jég területe az, hol már a természet jégkeze ismét elfojtja a tekintély és traditio szavát s megmarad a tiszta természet embere: az esz-kimó!

Ki ne ismerné Caspar Hauser esetét, kit gyermekkorától kezdve elszigetelve tartván minden tekintély és traditio befolyásától, minden természeti tényező (ép, egészséges testalkat) dacára is, feltaláltatása idején az emberi értelem mi jelét sem mutatta, sőt még állani és egyenesen járni sem tudott!

Igy eljutottunk a tekintély és traditio alapfogalmához, a melyek nélkül még az egyéni céltudat keletkezését — sőt még fejlődését és haladását se fejthetjük meg.

Minden mythológiának megvan a Prometheusa, ki az isteni szikrát az égből hozta le a földre, minden kulturéletnek megvan a traditioja, mint a fejlődés és haladás főte-nyezője.

Annál kevésbbé fejthető meg a társadalmi céltudat, vagyis a közös életcélok tudatának keletkezése és fejlődése a tekintély és traditio tényezői nélkül; azonban másrészt szintugy nem mellőzhető a természeti tényezők nagy befolyása a társadalmi céltudat fejlődésére és haladására.

A társadalmi céltudat keletkezésének kulcsát az emberi természet nyújtja.

A társadalmi céltudat keletkezése szint' oly titka a feltétlen lét alkotó erejének, mint azt az egyéni céltudatot illetőleg fentebb tárgyaltuk. De nagyobb és határozottabb már itt a természeti tényezők befolyása a társadalmi céltudat, vagyis a társadalmi életcélok tudatának kifejlődésére, közvetlenebb azoknak, mint a fejlődés feltételeinek hatása.

Az emberi természet nyilvánulásának, létezésének feltételeit bizonyos természeti tényezők nyújtják, a melyekből annak további fejlődése van függővé téve; ugy hogy a társadalmi céltudat, a társadalmi életcélok kifejlődésének megértésére mellőzhetlen az emberi természet közelebbi taglalása.

Az ember létezésének feltételét első sorban a nemfentartás képezi, vagyis az embernek mint genusnak fentartása.

Mi az emberi létezés alapja? vagyis hogy keletkezett az ember mint genus: erre a természeti tényezők teremtő erejére való hivatkozással csak azok igyekeznek feleletet adni, kiknek előre kitűzött céljuk elvetni a tekintélyt és traditiót.

Darwin nagy nevének tekintélyét használva napjainkban, igyekeztek ugyan egyesek Darwin nagy eszméiből, az általa felállított fejlődési elméletből fegyvereket kovácsolni a tekintély és traditio elve ellen, a mennyiben az ember keletkezését kizárólag természeti fejlődésnek tulajdonítva, az embert fejlődött majomnak mondták. De élő cáfolat ellenük a ma is ép ugy, mint évezredek előtt, ugyanazon törvények szerint élő és működő természet. Ha a természet évezredek előtt bírt volna oly teremtő erővel, majomból embert fejleszteni: birnia kellene ezen erővel ma is. Az embernek mint genusnak keletkezése, tekintély és traditio által tanított teremtés nélkül, magyarázást nem találhat.

Tehát maradjunk meg csak a már létező emberi genusnál. Ezt fen kell tartani s tovább fejleszteni.

Ezen tovafejlesztés természeti ténye két különmemű ember kölsönös működése: nemzés által történik, vagyis a nemfen-

tartás közös célja valóításának feltételét képező nemzés természeti funkciójának foganatosítására egyesül két ember, mi által megalkotja egyúttal a társadalmi szervezet első celláját, a családot, mint azon társadalmi mikrokosmost, mely az organismus természetének megfelelőleg az összes jövő fejlődéscsíráit magában foglalja.

II.

Az emberi természetből folyó közös életcélok elseje: a nemfentartás megalkotja az, — ezen életcél valóítására szolgáló társadalmi szervezetet: a családot!

A család természetes fogalma, de nem a zoologiai »család« — magában véve is kiáltó cáfolat azon felfogás ellenében, mintha a társadalom alapját a physikai világ, a physiologiai lét képeznék; egy tekintet azon ethikai mikrokosmosra, melyet családnak nevezünk, meggyőz minket arról, hogy az nem zoologiai vagy physiologiai tényező, hanem az emberi természet fentartásának és tovafejlesztésének social-ethikai szervezete.

Az emberi természet fentartása — ezen értelmé »a nemfentartás« physiologiai tényezőjének — már feltárja előttünk azon viszonyt, melyet fentebb az alap és feltételt illetőleg kifejtettünk. Feltárul előttünk, hogy a physiologiai létezés feltételét képezi a lét nyilvánulásának, mely mindazonáltal a létezés alapja — így a physiologiai nemfentartás feltételét képezi az emberi természet nyilvánulásának, mely azonban a nemfentartásnak alapja. Az emberi természet egészének fentartása képezi az életcél és nem azon physiologiai functio, melyet »nemfentartásnak« ismer a zoologia!

S a mint ezen szempontra emelkedtünk, feltárul előttünk a családi szervezet social-ethikai világa. Feltárul előttünk, hogy a család nem egy physiologiai cella, hanem a tekintély és traditio első bölcsője.

Mire irányul azon tekintély és traditio a családon belül?

A tekintély és traditio a család körében: az emberi természet fentartására, az abból folyó életcélok valóítására irányul. Az emberi természet kettős jellegének megfelelőleg két irányban mozog a családi szervezet élete is: t. i. a család társadalmi célja, az emberi nem fentartásának feltételét képező termé-

szeti tényezők egyrészt — s az emberi illetőleg társadalmi (családi) céltudat ápolása másrészt.

Az emberi nem fentartásának természeti feltételei: az emberi nem (genus) physiological fentartása és fejlesztése (propagatio) egyrészt s a természeti dolgoknak az emberi életcélok szolgálatára való alávetése másrészt — vagyis — nemi élet és gazdaszat.

Tehát első sorban a nemi élet viszonyai fejlődnek ki, u. m.: szülők és gyermekek, tovább a testvérek s a többi vérségi viszonyok — melyek első csiráit képezik a nagy emberi társadalomban a széles nemzeti viszonyoknak.

Egyidejűleg fejlődnek ki a gazdaszati viszonyok, a mennyiben a természeti világ tárgyai occupatio által alávetettek, mi a tulajdon első csirája, másodsor pedig ezen tárgyak emberi életcélok szolgálatára alkalmatossá tételnek s ez által a munka és ipar fogalmai nyernek életet, s a társadalmi fejlődés menetében mint a hivatási szervezet első csirái szerepelnek.

A társadalom keletkezése és fejlődésére fentebb mint nélkülözhetlen kifejtett tekintély és traditio képviselője a családban: a családfő, kiben az első társadalmi szervezet összes közhatalma központosul.

A családfő mint a pa nemzetiségének feje, a családnak mint területhez fűzött helyi köteléknek, »község«-nek főnöke, a családtagok között a gazdaszati foglalkozások kiosztója és szervezője, ő létesíti, vezeti az első »munkafelosztást« és »munkaegyesítést«, tehát az első gazdaszati szervezet vezetője, — az occupatio és munka által az emberi, illetve családi életcélok szolgálatának alávetett természeti dolgok felett rendelkező: az első birtokos és tulajdonos! A család tagjai által elismert első tekintély, első közhatalom és hatóság! még pedig két irányban: az emberi életcélok két nagy, természetfeletti és természeti körében. A családfő az első pap, mint az ember természetfeletti életcéljának tanítója, mint a megnyert »kinyilatkoztatás« hirdetője, — másrészt a család tagjai közt felmerült egyenetlenség és per békéltetője, illetőleg auktoritativ eldöntője: tehát az első bíró is egyuttal!

Innét azon történeti tény, melyet Summer Maine H. irodalmunkba Pulszky Ágost által átültetett műve: »A jog őskora« oly szépen rajzol: hogy a jog első forrásai azonosak az első vallási

eszmék forrásaival, azok szintén mint természetfeletti »kinyilatkoztatások« tartattak fen a traditio által.

De végre a családfő az első közhatalmi szervezetnek feje: az első államfő is, benne központosulván minden közhatóság.

Egy szóval a család: a társadalmi mikrokosmos.

III.

Ezen társadalmi mikrokosmos fejlődése és haladása van a természeti tényezőktől mint feltételtől függővé téve.

A természeti tényezők azok, melyek határozólag folynak be arra, hogy a családból tágasabb társadalmi kötelék fejlődjék.

A szerint a mint a természeti viszonyok az animalis élet-szükségletek nyerésének ezen vagy azon módját követelik meg: alakulnak a társadalmi szervezet további fejlődési formái.

A meddig és a hol a természeti viszonyok megengedik, illetőleg elégséges tápanyagot nyújtanak pusztá occupatorius élelemszerzés, »occupatorius gazdaszat«: vadászat és halászat által: ott a társadalmi szervezet nem halad tovább a vadász- és halásznépek primitív, »definit« vagyis állandó szervezetig nem fejlődő (formáján) fokozatán.

Vagyis az első társadalmi formatio: a vadász- és halásztörzsek ideiglenes »indefinit«, hely és idő szerint változó, inkább esoport, mint »társadalom« természetével bíró, a legerősebb, a legügyesebb vadász vagy halász főnöksége alatti társadalmi s a vadászat és halászat »occupatorius gazdaszati formája.«

A hol nem emeltetett ki a tekintély vezérlő hatalmi befolyása által az emberek a természeti tényezők inkább kulturölő mint kulturalapító karjaiból: ott a tekintélynek és traditionak csak durva foszlányait találjuk meg a fetisizmusban s a pusztán kiválóbb physikai alapján szerzett »főnökség« laza és csak időleges kötelékében.

Hogy a tekintély vezérlő befolyása nélkül ez így van, bizonyítják mai nap is a tények, a napjainkban is ugyanazon kultur-fokon talált afrikai és ausztráliai vadász- és halásztörzsek!

De ezeknél is megtaláljuk a prometheusi szikrát! Megtaláljuk a tekintély és traditio halvány emlékeit, — a tekintélyt és traditiot, bár csak torzképletükben! Azon tájakon a természeti

tényezők tulhatalma elfojtotta teljesen a tekintély és traditio szavát, úgy hogy csak foszlányaikat találhatjuk meg. A társadalmi céltudat nemcsak hogy nem fejlődött ki a családi céltudatból, hanem a családi céltudat (nő- vagy férjközösség, az öregek vagy fölös számú gyermekek elpusztítása!) sőt az emberi céltudatnak is csak torzképe maradt meg. Vagyis a természeti tényezők tulhatalma nemcsak hogy a társadalmi, de még az egyéni céltudat kifejlődését is képes megakadályozni, elfojtani! Ismét azon jelenség, hogy a természeti vadnépeknél, az utazók és felfedezők: Afrika, Amerika s még inkább Ausztrália vadonjaiban, alig találják meg néhány törzsnél az emberi céltudat, az értelmiség szikráját.

Es ezt nem a legkedvezőtlenebb, hanem relative kedvező, sőt legkedvezőbb — tropikus — természeti — viszonyok közt élő törzseknél találták és találják! Mely tapasztalat megdönti azon okoskodást, mely a természeti tényezőknek tulajdonít — Darwin elméletének, illetve inkább nevének felhasználása mellett — kizárólag és általában kulturnevelő, kultur alapító hatást!

Ezen tévedés mivoltát fent, az alap és feltétel alapfogalmainak megkülönböztetése fonalán kifejtettük volt, azért itt ismételnünk felesleges.

IV.

Midőn a társadalom physikai létének fentartására szükséges tápanyag beszerzésére már nem elég a vadászat és halászat: következik a pásztorélet társadalmi- vagyis az állattenyésztés gazdasági formája, mely forma uralma szint' addig tart, míg azt a természeti viszonyok lehetővé teszik, vagyis mignem a társadalom megszorodása nem kényszeríti azt az addig csak legelőnek használt föld művelésére.

Oly földterületen, mely azonban soha sem lesz alkalmas földművelésre a föld nagy sótartalma miatt, mint Arábia sik földje: ott azon átmenet a földműveléshez nem következik be, s a társadalom megmarad a pásztorélet, a nomadismus fokozatán. Azért látjuk Arábia lakóit mind máig a pásztorélel társadalmi fokozatán.

Ezen társadalmi forma a család szélesebb kibővülését engedi

meg a nemzetségben, s lételt ad oly közhatalmi szervezetnek, melyet családállamnak nevezhetünk, melyben t. i. a nemzetiség feje a közhatalom viselője (patriarchalis monarchia).

Ezen közhatalmi szervezeti forma első fejlődési fokain ugyan szintén egyesítve van még, az emberi életcélok két nagy körét, a természeti és természetfeletti érdekeket fentartó kettős tekintély: a fejedelmi és főpapi hatalom egy személyben (az arab kalifatus, tibeti Láma) de később már szétválík, s egy családnak (nemzetség) örökös tisztévé lesz az egyik úgy, mint a másik (zsidók!).

A társadalmi szervezet ezen fejlődési foka, már nemcsak hogy nem korlátozza a tekintély és traditio hatását, de sőt még azok legnagyobb mérvű kifejlődését engedi meg. Innét látjuk a pásztornépeknél különösen a transcendentalis tekintély és traditiónak úgy a multban, mint napjainkban roppant befolyását s ez magyarázza meg, hogy pásztornépek a monotheismus képviselői és fentartói a multban.

És innét van, hogy minden civilisált kulturnép történelmének első százada azt a társadalmi szervezet ezen fokán mutatja. Ezen szervezet birja a fejlődés és haladás minden csiráit magában. midőn a tekintély és traditio befolyásának tért enged.

A társadalmi fejlődés ezen formája a mint már közhatalmi szervezet: állam első alakjának — a »családállam« — nyújt életet, szintugy fejleszti ki már azon társadalmi rendelkezéseket is, melyek az egyes viselkedését szemben a társadalommal és viszont megszabják, s a mely rendelkezések fentartása és érvényesítése képezi éppen a közhatalmi szervezet társadalmi rendeltetését.

Ezen társadalmi rendelkezéseket a jog nevezetibe foglaljuk

A jog fejlődése, annak a társadalomhoz való viszonyából folyólag, párhuzamos a társadalom fejlődésével, s első fejlődési tünetei azonosak a társadalmi szervezet első képződési formáival.

A jog őskora azonos a társadalom őskorával.

Valamint a társadalmi szervezet keletkezése és első fejlődése, a természeti tényezők mint feltételnek szemmeltartása mellett, csak a tekintély és traditio alaptényezői által nyer megfejtést: szintugy nyer magyarázatot a jog első keletkezése és fej-

lődése a tekintély és traditio alaptényezőiből, szinte a természeti tényezők mint feltételnek folytonos figyelembevételével.

A jog alapját: a tekintély és traditio által fentartott társadalmi életcélok, — fejlődésének feltételét: a természeti, illetőleg gazdasági tényezők képezik.

Valamint a társadalmi céltudat keletkezése a természeti tényezőkkel megfejtést nem nyerhet, s a természeti tényezőket csak mint a fejlődés feltételeit ismervén fel, annak keletkezését csak a természeti tényezők felett álló nyilvánulásaiból magyarázhatjuk meg: szintugy a jog keletkezését is csak mint a természeti tényezők felett álló tekintély nyilvánulását, — a természeti (gazdasági) tényezőket pedig csak mint a fejlődés feltételeit nyújtó viszonyokat ismerjük fel!

Innét azon tapasztalat, hogy a legrégebb jogforrásokban mint természetfeletti tekintély parancsa, majd mint bírói ítélet, ebből származó szokás csak későn jelentkezik törvény formájában a jog, másrészt pedig, hogy a jogelvek mint bizonyos konkrét természeti, illetve gazdasági viszonyok kifejezői jelenkeznek s fejlődésük párhuzamosan mutatkozik a gazdasági állapotok fejlődésével.

V.

A midőn a társadalmi fizikai szükségleteinek kielégítésére már nem elegendő az állattenyésztés gazdasági formája: a bekövetkező szükség további haladásra, az eddig csak legelőképp használt földnek megművelésére kénytelen a társadalmat.

S midőn ezen gazdasági forma — a mennyiben ezt a talaj minősége ki nem zárja — bekövetkezett: a társadalmi szervezet is egy további formát vesz föl, s ez a társadalom területhez fűzött helyi szervezete = község.

Ezen társadalmi forma, a családi, a vérségi kötelékeknek területhez való fűzését s állandó viszonyát engedvén meg, a család és nemzetség körében kifejlett közteknitelynek is területhez fűzött állandóságot kölcsönözvén: megállapítója az első valódi közhatalmi szervezetnek és közteknitelynek, az első valódi államnak. S ezzel meg van vetve a társadalmi fejlődésnek és haladásnak garanciája.

Minden forma, minden szervezet t. i. a cél, a rendeltetés

elérésének alaki feltételeit, vagyis garanciáit hordja magában, azon garanciát, hogy a cél, idegen, kedvezőtlen befolyás ellenében megvédve, el fog éretni.

A szervezetet ily értelemben, mint garanciát: intézménynek nevezzük.

Az intézmény viszonya az egyénnel szemben az, hogy azon feltételeket — védelmet, biztonságot — nyújtja, a melyek megszerzésére az egyén nem képes.

Igy intézményt képez a család is, mint a nemfentartás céljának garanciáját.

És valamint a nemfentartás célja nem nélkülözheti az intézményben rejlő garanciát: ugy követelik szükségképen meg a társadalom főéletcéljai az intézményeket!

Nagyon természetes tünete az a társadalmi fejlődésnek, hogy a társadalmi életcélok, — a fejlődésnek általunk most tárgyalt fokozatához érve — a területhez fűződnek s ennek folytán az intézmények is, mint a területhez állandóan fűzöttek jelentkeznek.

S ugyanazon tünemény mutatkozik a társadalmi rendelvek: a jog terén is, — a jog is, mint a területhez állandóan fűzött, attól elválaszthatlan rendelv jelentkezik, — innét a területiség elvének uralma ugy a köz- mint magánjog terén. Ez képezi kulcsát a középkori kultur- és jogfejlődésnek. Azért látunk állammá emelkedett községeket, városokat (az olasz és német városok!), azért látjuk a társadalmi célokat garantírozó intézményeket a területhez fűzve: a közhatóságot, mint a terület urának privilegiumát, — a társadalmi osztályokat, mint a területhez fűzött rendeket, a céheket, mint az iparos tevékenység területhez fűzött intézményeit.

VI.

A mint a társadalom a természeti tényezők kényszere folytán a területhez állandó viszonyba jutva: a kulturai és gazdasági fejlődés első garanciáját, az állandóságot megnyerte, azonnal megkezdődik a társadalom folytonos haladásának processusa.

A mint a physikai szükségletek, a tápszerek és ruházat megszerzése, már nem képezi kizárólag a társadalmi tevékeny-

ség tárgyát, midőn a physikai lét fentartása, az előrehaladt s állandósúlt természeti viszonyok között már nem viseli magán a »létért való küzdelem« jellegét, legalább nem az összes társadalomra, annak összes rétegeire nézve: kezdődik a magasabb társadalmi célok élete is, az ezeknek befolyása mellett való társadalmi fejlődés.

A társadalmi szervezet kifejlődésének és állandósulásának első következményét képezi az, hogy a — már a családban az apa, anya és gyermekek gazdasági foglalatosságaiban észlelhető »munkafelosztás« elve, a területhez állandóan fűzött társadalomban is érvényesülvén, egyes gazdasági foglalkozások egyes családokon belül állandósúlnak s állandó társadalmi hivatássá fejlődnek, — a mi által a társadalom többi körei felszabadulván az azok által végzett munka alól, más és magasabb társadalmi célok szolgálatára nyernek időt és módot; — egy szóval megszületnek a társadalmi hivatásosztályok vagyis »a társadalom« szorosabb értelemben! A mint az életre fejlődött társadalmi életcélok megalkotják a társadalmat (szorosabb értelemben) vagyis a társadalom hivatási szervezetét: ezen hivatási szervezet minden külön társadalmi főéletcél számára intézményt fejleszt ki, azon életcél fentartása és megvédése végett.

Kifejlődik a hivatási szervezet rendje, azon mérvben, a mint az a társadalom keretén belől érvényre jut. Midőn a hivatási szervezet annyira fejlődik ki, hogy a társadalom közhatalmi szervezetében is kifejezésre jut, s annak rendje a társadalmi rendelvek, — a jog körébe emelkedik: előttünk áll a »rend« fogalma, vagyis közjogilag védett hivatási szervezet, mint állandó társadalmi intézmény.

Midőn a tekintély és traditio befolyása a hivatási szervezeten belül annyira kifejlődik, hogy a természeti fejlődést is megakasztva, azt stagnatio váltja fel: a társadalmi stagnatio formája keletkezik, vagyis a »kasztrendszer«, melyben t. i. a társadalmi szervezet formája megállapodik, a tekintély és traditio bizonyos formát megállapít, — s ezen forma keretén belül megy végbe a többi benső társadalmi fejlődés, az anyagi és szellemi közművelődés. Ennek a haladása t. i. legkevésbé sincs kizárva, sőt ellenkezőleg a szellemi tényezők, az

idealismus kifejlődésére egész az »asketizmus« végletéig (braminok) felette kedvező, — t. i. a szellemi — transcendentalis — érdekek ápolása szinte egy külön társadalmi szervezetnek »kasztnak« lévén tiszte, ez által a végletekig lesz az idealismus kifejthető. De szintugy nyujt alapot ezen szervezeti forma az ellenkező végletnek, t. i. a társadalom bizonyos része teljes elnyomásának, a rabszolgaságnak! Ezek legélénkebb képét nyujtja nekünk India kasztrendszer, melyben braminok — és páriák képezik a két végletet — valamint lényegileg az egész antik világ, különösen a kelet, melyben mindenütt megtaláljuk a nagy fény és nagy árny végleteit.

Tehát »rend« és »kasztnak« között óriási nagy különbség van, de mindannak dacára napjaink divatos felületessége rendszeren azonosítja azokat egymással.

Részünkről teljesen tévesztett felfogásnak kell jelezniünk a középkori rendi szervezet azon modern magyarázatát, mintha annak jellegét a közjognak magán jogkép való felfogása és gyakorlása képezné! Nem, ellenkezőleg, a középkor rendi szervezete, az egyén társadalmi állását vette körül közjogi biztosítékokkal; garanciát nyujtott az intézmények fentartása által, hogy az egyén társadalmi életcéljait, megvédve ellenséges külbefolyás ellen, betölthesse, valósíthassa! Tehát inkább lehet a magánjogok közjogi védelméről, a magánjog közjogi felfogásáról — beszélni.

Már előbb fejtegettük a tekintély és traditio alapvető szerepét a társadalom szervezetének fejlődésében. Itt vissza kell térnünk a már mondottakra.

A »munkafelosztás« elvének eredetét már a család körében érintve — ki kell emelnünk az annak megfelelő kiegészítést a munkaegyesítésben. Egyik a másik nélkül nem létezhet, s mindkettőnek methodikus előfeltételét a tekintély és traditio vezérszerepe képezi. Tekintély nélkül nem lehet munkafelosztás, s még kevésbbé létesülhet munkaegyesítés. A munkafelosztásnak a kibővült társadalomban való érvényesülése, bizonyos foglalkozásoknak bizonyos társadalmi tagokra, családokra való jutása, azon foglalkozásoknak hivatássá való fejlődése: csak a traditio tényezője által nyerhet megfajtást.

Kifejtettük fentebb, hogy a társadalom kifejlődésével a hiva-

tási szervezet rendje a közjogban is érvényesül, vagyis uralkodó hatalmi tényezővé lesz.

És itt van azon forduló pont jobbra vagy balra, mely végzetessé lesz a társadalmi fejlődésben.

Ha a tekintélyt és tradíciót fentartó, a közhatalmat kezelő társadalmi rétegek — hatalom- és uralomvágytól elkapatva, elnyomják a természeti tényezők (munkafelosztás és hivatás) egyensúlyozó befolyását: a társadalmi stagnatio formája áll be, vagyis az u. n. kasztrendszer, melynek genetikus fejlődését fentebb vázoltuk.

Ekkor a hivatási szervezet rendje (»rend«, »céh«) már nem a társadalmi fejlődés folytonosságát garantizáló intézmény többé, — hanem a társadalom fejlődését békákba verő társadalmi torzképlet!

S a hanyatló középkor, még inkább a renaissance társadalmában ezen tünettel találkozunk, a sirjából feléledt antik individualismus befolyása következtében. Innét ered a középkor társadalmi fejlődésének azon napjainkig uralkodott félreismerése, azon félszeg felfogás, a középkort a stagnatióval azonosítani, — holott az ellenkezőleg a rohamos társadalmi fejlődés kora!

De mint a »társadalmi stagnatio« genetikus kifejtésénél fentebb említettük, annak megkövesült külső formái nem zárják ki a belső fejlődést, de sőt annak végletekig (asketizmus) való haladását támogatják. Azért látjuk az európai társadalom fejlődésében is a renaissance és új korban a tekintélyt és tradíciót fentartó rétegek (fejedelmek és nemesség) hatalmát végletekig kifejlődni — egy bizonyos határig! a midőn a túlfeszített hur megpattan s az elnyomott természeti tényezők rögtön felszabadult elementaris hatalma elsöpör minden tekintélyt és minden tradíciót: ez az európai társadalom fejlődése egész a francia forradalomig!

A modern társadalom elveti a tekintélyt, elveti a tradíciót, s korlátlan tért enged a természeti tényezők fejlődésének.

És valóban a természeti tényezőknek alig sejtett méreteken mutakozó óriási haladását látjuk napjainkban, úgy, hogy ha az emberi természet és a társadalom valóban csak a természeti tényezők substratuma: a társadalom fejlődésében és elért jelen

helyzetében is óriási haladást kellene szükségképen tapasztalnunk.

De a társadalom mai helyzete kiáltó cáfolat ez ellen!

A természeti tényezők, illetőleg azokat a társadalom életében képviselő társadalmi alany: a tőke teljes korlátlan-ságában érvényesíti az elementaris hatalom romboló erejét.

A vonzás-taszítás és esés elementaris physikai törvényei: lettek napjaink társadalmának hatalmaivá!

S az elementaris erők ezen vad harcában nincs más törvény, mint a természet azon törvénye, hogy minden hatás visszahatást von maga után.

A tőke elementaris ereje életre keltette a másik társadalmi alanyt, a munkát, s ugyanazon vad elementaris harcra szervezi azt a socialismus és communismus.

Az egyik véglet felidézte a másikat.

És ha csak természeti tényezők substratuma a társadalom, illetve ha annak alaptörvénye valóban »a küzdelem a létért« — mint a modern »sociologia« tanítja: akkor ezen összes kulturánkat, az emberiség legdrágább javait a megsemmisülés örvényébe sodró harc, teljesen jogosult és helyes! — tehát az európai társadalom kulturfejlődésének vége: a megsemmisülés!

De valamint nem áll az, hogy a társadalom élete csak a természeti tényezők substratuma, s azon felfogás a társadalom valódi természetével teljesen ellenkező: úgy azon természetellenes ellentét és harc tőke és munka között is teljesen ellenkezik a társadalom valódi természetével.

Tőke és munka, mint a természeti tényezők társadalmi formái (alanyai), a társadalmi szervezet rendjében csak mint fejlődési feltételek szerepelvén: a tekintély és traditio által fentartott társadalmi életcéloknak vannak alárendelve.

Mint ilyenek csak azon kereten belül érvényesülhetnek, melyet a társadalmi életcélok megszabnak.

Fentebb kifejtettük volt, hogy a társadalmi életcélok fentartására az intézmények szolgálnak, mint a társadalom hivatási szervezetének formái.

Minek megfelelőleg tehát nem küzdelem és harc, hanem a társadalmi életcéloknak az intézmények hivatás

szervezetében egyesített előmozdítása képezi a tőke és munka rendeltetését!

Hogy a fejlődést garantizáló intézmények nélkül nincs haladás, azt napjaink fejleményei ékesszólóan hirdetik.

A forradalmak elsöpörték a — már való szellemüktől rég megvált s azért nem életképes intézményeket, s mindannyi helyébe csak egy intézmény lépett: a modern állam.

A legújabb fejlemények kényszerítő hatalma elodázhatlan feladatkép állítottak azon problémát a modern állam elé: képes-e betölteni azon szerepet, melyre az intézmények hivatják a szervezett társadalomban?...

Az európai kontinens legszilárdabb állama, a porosz állam s illetőleg a német birodalom: megkísérti napjainkban ezen problémára igennel válaszolni.

Megkísérti pedig azért, mert a porosz államtestben még megmaradtak a tekintély és traditio azon életerei, melyeket a francia forradalom egy csapással átvágott.

Ezen kísérlet neve a tudományban »állami socialismus«!

De már az első kísérletek megmutatták, s a világhírű »császári üzenet« is dokumentálta: hogy a társadalomnak az intézmények (testületek) hivatási szervezeteibe való foglalása nélkül: még az első lépéssel sem mehetni előre, úgy hogy az u. n. »állami socialismus« már jóformán meghaladott álláspontnak tekinthető.

Hogy az első iniciativa, az első impulsus megadása az államot, mint a napjainkban egyedül fenálló társadalmi intézményt terheli: ez nem lehet vita tárgya.

VII.

A társadalmi szervezet keletkezésének és első fejlődésének fejtegetésekor fentebb megállapítottuk a tekintély és traditio alapvető szerepét és állását a társadalomban. Megállapítottuk volt, hogy valamint az emberi természet, úgy a társadalom keletkezése és fejlődése sem érhető meg a tekintély és traditio nélkül.

Eddigi fejtegetéseinkből kitűnt már, hogy a társadalom fejlődésével a tekintély állása is folytonos haladó mozgásban van, — s a társadalmi szervezet kibővülésével, bővül a tekintély köre is.

Midőn a fent kifejtett fejlődési fokozatokat, u. m. család és nemzetség, község és rend — már magában foglaló társadalmi szervezet a traditio fonalán egy közös tekintély vezetése alatt, egy nagy közös társadalmi életcél fentartásának tudata által, egy magasabb életközösségbe foglaltatik össze: a társadalom közhatalmi szervezete, állam keletkezik. Azon közhatalmi szervezetben élő társadalmat pedig nemzetnek nevezük. Úgy hogy a nemzet fogalmát: az államalkotásra emelkedett társadalom képezi.

A társadalom fejlődésére kiválóan alkalmazhatók a német költő szavai: »Es wächst der Mensch mit seinen Zwecken.« A magasabb célok kifejlődött tudata vezérli mint az egyént, úgy a társadalmat is a haladás pályájára, fejleszti a társadalmat azon magasabb életközösségbe, melyet állam nevezet alatt ismerünk. Hogy mikor és mikép keletkezik az állam? a régi »észjogi« felfogás értelmében téve fel a kérdést — arra feleletet adni teljesen meddő dolog; mert oly értelemben, mint az »észjogi« felfogás tanította: az állam soha se keletkezik, erre az ember és társadalom organikus természetéből kiindulólág felelet se adható. Valamint absztrakt »ember«, úgy absztrakt »állam« sem létezik — hanem mindkettő a konkrét társadalom életének gyümölcse.

Azon kérdésre, hogy mikor keletkezett az állam? ép oly kevésbé adható felelet: mint hogy mikor keletkezett az ember, mikor keletkezett a társadalom. Ezt az eddigi historikus kutatások nem emelhették ki azon homályból, mely azt borítja.

Mi felfogásunk szerint a kérdést teljesen meddőnek tartjuk. Az állam egykoru az ember, a társadalom keletkezésével.

Valamint az embert az anthropologia, úgy a családot is a társadalomtudomány »mikrokosmos«-nak ismeri fel.

Az első család egyuttal cellája az első államnak is.

Azért a közhatalmi szervezet történeti formái magukon viselik a társadalmi szervezet fejlődési formáit. A történelem szintűgy család- és nemzetség-állapot, mint község- és rendi állapot mutat.

A legújabb állami fejlődés egy, a történelmi fejlődés fonalát a francia forradalom óta elvesztett, absztrakt fikciókra (népfenség!) épített államszervezetet, egy ideokrátiát mutat, mint átmeneti formát a szabad társadalom-államhoz,

miután t. i. a középkor szabad társadalom-állama a renaissance szelleme által az új korban abszolút kaszt-állammá lett volt.

A modern társadalom- és államelméletnek lényege abban áll, hogy elvetve a tekintély és traditio elveit: az emberi akaratot veszik alapjául egy szerződési fikciónak — innét erednek a »népakarat«, »állami akarat« stb. modern fikciói.

Pedig olyannyira szembetűnő tapasztalati tény az, hogy a tekintély mindig azon központ, mely köré a társadalmi fejlődés jegecül, s hogy a traditio vezérfonalának elejtése után teljesen érthetatlenné lesz a társadalom fejlődése.

Egy szélesebb társadalmi szervezetből kiemelkedik egy, szellemi s vagyoni tulajdonságaira nézve kiváló egyén mint tekintély, mint köztekintély, — hatalmas egyénisége maga köré gyűjti a társadalmi szervezet főelemeit: s megalakul a közhatalmi szervezet az állam, mint azon intézmény, mely a fejlődés biztonságának garanciáit van hivatva nyújtani, szemben egyesek, vagy társadalmi körök, vagy más közhatalmi szervezetek, esetleg akadályozó vagy ellenséges viselkedésével.

Az állami szervezet lényege tehát — vagy modern kifejezés mellett »az állam célja« — intézményes garanciáit a fejlődésnek nyújtani, szemben minden ellenkező befolyással.

Ezen intézményes garanciák: bizonyos elvek, s azokat a társadalom életében valósító bizonyos szervezetek, az intézmények által nyújtatnak.

A társadalmi rendelvek, a jog keletkezéséről és fejlődéséről már fentebb szözlöttünk, itt csak azt teszszük hozzá, hogy a közhatalmi szervezet hivatását képezi épen a társadalmi rendelveknek érvényesítése.

A jogelvek ezen érvényesítése hármas fokozatban nyilvánul, u. m.: a jogelvek közkötelező formában való nyilvánítása: törvényhozás, — azoknak megsértésük alkalmából való érvényesítése: igazságszolgáltatás, s végre a konkrét életviszonyokra való alkalmazása: közigazgatás.

De sokkal intensivebb a közhatalmi szervezet ezen hatása a szervezeti, az intézményes eszközök által.

Szözlöttünk már fentebb az intézmények keletkezéséről és fejlődéséről, láttuk, hogy azokat a fejlődő társadalmi élet-

célok alkotják meg a természetes, háborítatlan fejlődési folyamatban.

És itt ismét vissza kell térnünk a már fentebb érintett végzetes fordulópontra, mely e téren is megszabja az egész államélet jövő fejlődését — s ezen fordulópont: az intézmények állása a közhatalmi szervezetben!

Ha a társadalom hivatási szervezetei a »rendek« megőrzik eredeti szellemüket — mint »hivatási szervezetek«, és nem lesznek uralkodó kasztokká, — megmaradnak mint a fejlődés garanciáit nyújtó intézmények: akkor az egész államélet a folytonosság, a meg nem szakított egészséges fejlődés képét nyújtja, s a társadalom betöltheti hivatását a közhatalmi szervezeten belül, érvényesülhet az államéletben.

Ez azon önkormányzat — selfgovernment — melyet csak Anglia őrzött meg, s melyet a kontinens államai eredménytelenül igyekeznek utánózni; mert kiveszett társadalmukból a tekintély és traditio azon tisztelete, a melynek kultusa oly bámulandó erénye, mind mai napig, Anglia társadalmának.

Csak oly nép, mely oly hő tisztelettel ragaszkodik az ősök hagyományaihoz — mint Anglia népe — őrizheti meg az egészséges államfejlődés azon nélkülözhetlen garanciáját: az önkormányzatot!

VIII.

A társadalmi fejlődés végét, haladó körforgásban ugyanaz képezi, mit a társadalom első fejlődési fokán láttunk: az ember, a tisztán emberi. Kezdet és vég találkoznak a társadalom fejlődésében, megfelelőleg az *organismus* természetének.

De bár az emberi az alapvető is — mindazonáltal a társadalmi fejlődésben a legkésőbbben érvényre jutó, a társadalmi szervezetben legkésőbb nyilvánuló.

Ennek oka, mert a tiszta emberi, az emberiség fogalma csak későn tör magának utat a tekintély és traditio karjain.

És mi sem igazolja fényesebben a tekintély és a traditio alapvető szerepét a társadalom fejlődésében, mint a társadalomtudomány legmagasabb fogalmának: az emberiségnek keletkezése, fejlődése és uralomra jutása.

Mi az »emberi«, mi az »emberiség«? miben fekszik annak lényege?

Az »emberi« az »emberiség« fogalmának, az emberi élet-célok, az emberiség életcéljának, rendeltetésének megismerésével keletkezik.

És ha visszatekintünk a mult idők homályába: látjuk a zsidó népet, mint az egyetlent, mely az »emberi«-nek eszméjét, a tekintély és traditio vezetőkarjain — megőrizte.

Az egész antik világban csak egyes legnagyobb szellemek bírtak annak sejtelmével, mert általában nélkülözvén a tekintély vezetését, elvesztvén a traditio fonalát: csak a skepsis nyugalmat nem nyújtó állapotában fetrengtek a szellemek, míg a tömeg a tisztán állatinak élt.

Érezték ugyan az ókor nagy szellemei is a tekintély hiányát, így legismertebb Plato, az antik világ ezen legnagyobb szellemének azon sóhajtása: »egy istennek kell lejönni az égből, mely megismertesse az igazságot az emberekkel!...«

De a zsidó nép sem bírt az emberiség fogalmával, az is csak egy szűk körű, a monotheismus vezéreszméje alatt szervezett társadalmat: a »választott nép« társadalmi eszméjét ismerte.

Az emberinek a zsidó nép által megőrzött igéje csak akkor lett testté, az emberiség élő testévé: midőn a Világ Megváltója megtanítá az embereket arra, hogy mindnyájan egy Atyának — a zsidó nép csak Ur-at ismert — vagyunk gyermekei, s ennél fogva egy és ugyanazon közös rendeltetést, ebből folyó közös kötelemeket — »felebaráti szeretet« — vagyunk hivatva betölteni.

És ezen közös rendeltetés tudata az, mely megszüli az emberiség eszméjét. A hol és meddig a közös rendeltetés és az ebből folyó közös kötelemek »felebaráti szeretet« tudata meg van, ott és addig van meg és terjed az emberiség eszméje is.

De a mint az ember és társadalom, jelen dolgozatunk elején kifejtett, kettős természetéből következik: a társadalomnak a fent mutatott eszményi alapon való fejlődése is, a természeti tényezőkhöz mint feltételhez van fűzve.

Csak midőn a társadalom természeti fejlődése annyira ha-

ladt már elő, hogy az ember többé nem a természet rabja, hanem ellenkezőleg a természeti erők állanak az ember életcéljainak szolgálatában: lehetséges az, hogy a társadalom fejlődése a tisztán emberi irányban, az emberiség eszményi egysége felé haladjon.

És napjaink, az utolsó évtizedek materialistikus iránya, az ezen áramlat által létesített óriási haladás az anyagi, különösen pedig forgalmi tényezőkben: bámulatós példája annak, mikép szolgál minden — bár akaratlanul sőt küzdve az ellen — a nagy eszményi rendeltetés valósításának!

A nagy anti-idealistikus reakció, melyet napjainkban lefolyni látunk: az ideális célok valósításának leghatalmasabb feltételeit szolgáltatta. Az óriási mértékben kifejtett forgalmi tényezők, világrészeket hoztak közvetlen érintkezésbe. A közlekedés ércerei a gőz és villany fegyvereivel, első tekintetre csak az anyagi érdekek eszközei: az emberinek, az emberiség eszményiségének valósításához, évezredeknek dacolt válaszfalakat, az emberiség ezernyi nemzedékeit rabságban tartott bástyáit a tudatlanságnak — bontják le!

A fejlődés a megkezdett pályán most még beláthatlan — elektrotechnika!

Az idők teljét érzem közeledni, a melyben ismeretlen az »ellenség« fogalma: úgy mint ismeretlen ma a római »barbarus« és »hostis« is. Azon időt, melyben az emberi társadalom nagy alanyai, a közhatalmi szervezetekben élő nemzetek, már nem mint »ellenség« állnak, szuronyok millióiival és emberölő gépekkel felfegyverkezve egymással szemben (mint még ma!) hanem mint az egységes emberi társadalomnak, — bár különböző nemzeti sajátágaiknál fogva más és más módon és eszközökkel — ugyanazon közös nagy célra, békés egyetértésben egymás mellett harmonikus kiegészítésben működő alanyai!

Valamint rendíthetlen hitem, hogy az emberi társadalom nem pusztá természeti fejlődés substratuma, de másrészt pusztá »contrat social« által csinált ideologikus abstractio sem: úgy szilárd meggyőződés, hogy az emberiség társadalmi egysége is, — sem pusztá természeti fejlődés, sem pusztá abstraktio gyümölcse; — hanem organikus kölcsönösségtől áthatott szervezete az, a tekintély és traditio alaptényezői által fentartott e m-

berirendeltetés tudatának — »emberi céltudat«-nak — s a kifejlődött, az emberi szellem (célok) szolgálata b a j u t o t t t e r m é s z e t i t é n y e z ő k n e k.

Vagyis végleg: a társadalom az emberiség természeti szervezete a közös életcélok valószínűsítésére, — a mivel eljutottunk ismét kiindulási pontunkhoz, visszajöttünk a társadalmi organizmus genetikus kifejtése által oda, a honnét kiindultunk, a mint azt egy organizmus tárgyalásának módszere mellőzhetlenül megkívánja.

Bars-Szentkereszten.

Dr. Kiss Mihály.

A SZÉP SZELLEMI ÉRZÉSE MINT AGYFUNCTIO. *

Mielőtt nehéz feladatunk alapvető megoldásához fogunk, mely már természete szerint nem a szokott feuilletonszerű divatos elvont phrasisokkal valósítható, kénytelenek vagyunk a feladat mélyebb alapjait vetendők, az emberi szellem általános alap-functió-módozataira legalább vázlatosan áttérni.

Valamely összjelenségnek ismeret alakjában való létesítése csak szemléleti képeknek állandósítása mellett válik lehetségessé. Miként lehetséges ez az állandósítás összjelenségben elő nem tűnő parányi létmozzanatok folytonos átmenete és tevékenységi módozatnak nagyobb körvonalakban való fenntartása mellett, azt szerző előbbi dolgozatokban — a szemle II. évfoly. 5. és III. évfoly. 3. füzetében már érintette.

Az elemi létező jelenség azonban, melyből ezen állandósítás mint *synthesis* létesül, az egyedi tevékenység vagy átmenet.

E szerint az emlékezetben megtartott, az átmenet különböző momentumainak megfelelő különböző szemléleteknek egy és ugyanazon változó létre való vonatkoztatása folytán ezen létező jelenségeknek egy létazonosságban egyesítve kell feltűnnie. Hogy ezen minden változásban a z o n o s lét jelensége már jelenség-complicatio, mely a concret érzéki emlékezeti jelenség-létmozzanatokból felépül, már az eddigiből világos. A jelzett, tényleg külön adott, tehát külön a jelenség tényében is létező képek nem képezik elkülönődöttségükben az állandó lét jelenségét,

* Nem osztom, sem általánosságban, sem részleteiben a jelen cikk fejtegetéseit. Teljesen eltévesztettnek vallom annak alapirányát, módszerét és téveseknek deductióit. Nehogy azonban az igen tisztelt munkatársnak kifogása lehessen az én objectivitásom ellen, közlöm a cikket egész terjedelmében és az ítéletet rábízom az olvasókra. Nem szeretnék igazságtalansággal, munkatársaim iránt, távozni helyemről.

Böhm Károly.

mert ezen jelenségek, mint a változás mozzanatai megkülönböztetnek ezen állandó létől. Ez utóbbi tehát nem elemi létező jelenség, hanem az előbbiekből magyarázható synthesis. Ezen változási momentumok külön megtartott jelenség létét tagadni annyit tesz, mint az adott jelenség létező tényét tagadni. Hogy azonban éppen ezen képek képezik az állandó lét jelenségének elemeit, az onnét is világos, mert éppen ők azonosítatnak ezen létben és az állandót csak mint ezen, a jelenség létében az emlékezet létező jelenség-tényeiben külön megtartott »változások« hordozóját fogjuk fel.

A jelzett szellemi functió, mely különböző, külön az emlékezetben fenntartott képet egyesít, és melyről már kimutattuk, hogy csakis az agyideg-fonalok közvetítése által válik lehetségessé, az egybevetítés functiója (Lásd a Szemle II. évf. 1. és 2. füzetét.). Itt kiegészítőleg csak azt érintjük, hogy a szemléleti tér kapcsolata is az egybevetítés által létesül, az által, hogy az egybevetített azonos alakulatok különböző centrumokban folytatólag más-más alakulatok által határoltatnak, míg a határok maguk szükségkép a jelentkező lét közvetlenségében adva vannak, és nem létesülhetnek mint olyanok idegutak kapcsolata által, mert ilyen feltevés a matematikai evidentiát és szükségességet lehetetlenné tenné.

A szellemi összjelenségben azonban majd eltűnnek, majd visszalépnek a fenti viszonylag állandósított képek, a mint a szellem az illető kép felé fordulni, vagy attól elfordulni látszik. Ez a figyelem functiója.

Ezen képek azonban nem változhatnak qualitativ határozottságukban, nem rezgésük intenzitásában, nem alakításuknak az összjelenségben előtűnő állandósított nagyobb körvonalaiban, mert ez a szegezett kép megváltoztatása, az emlékezeti ténynek a figyelemben való meghamisítása volna. Ha azonban itt a physiologiai tény létét a pszichikai jelenség létevel azonosítjuk, látszólag nem választható elméletünk; mert a figyelem változása szemben áll az állandósított jelenség változatlanságával, úgy hogy a változóan figyelő szellem mint más lény látszik lengeni a szegezett szerves kép felett. De problémánk az egybevetítésben találja megoldását. Az egybevetítés functiója maga ezen szellemi, mely az összvényben elő nem tűnő számtalan ideg-fonallal egyesíti

a központi plasma-alakulatokat. Az összekötő fonalok intensivebb rezgése az alakulatok functiójának állandósága mellett intensivebb összeköttetést idéz elő az összjelenségben vagyis a szellemben, melynek számára már most intensivebben tűnnek elő a mivoltukban változatlan összekapcsolt központi alakulatok.

De itt az idegmechanikának már előbb idézett, Wundt által is constatált azon törvényére kénytelenek vagyunk áttérni, mely szerint az idegpályák végállomásain áll be a legintensivebb positiv idegtevékenység, míg az idegfolyam a kezdetben az általa érintett összekapcsolt központi plassen-functiót nagyobb körvonalaiban nem zavarhatta. A figyelem idegpályáinak végállomásai ennél fogva merő ellentétben a szegezett szemléletekkel (melyek viszonylag egyenletesen fentartott folyamatok végállomásait képezik) folytonos hullámmozást és átmenetet fognak előtűntetni.

És ezzel találja egyuttal physiologiai magyarázatát azon őseredeti jelenség, mely ezen központokban létesül. Az itt mutatkozó folytonos átmenet és hullámmozás a fentivel ellentétben álló, nem szemléleti jelenséget fog alkotni. Hogy tehát a szemlélt képek a szellemi összjelenségben eredeti vagy objectiv változatlanságuk mellett a figyelem működésében mindazonáltal változó erővel előtűnhessenek, kell hogy a figyelmet közvetítő pályák végállomásaiban, melyeket ezen alkalmakban a figyelem központjának is nevezhetünk, nem szemléleti jelenségre vagy átmenetre legyenek vonatkoztatva. Csakis így válhatnak azok a figyelem tárgyaivá. Az első központi functiót objectiv functiónak, a másikat subjectiv functiónak nevezhetjük. Hogy az itt szerkesztett functiók valóban teljesen megfelelnek az ezen nevek alatt ismeretes tényeknek, hogy ezen tények minden sajátosságai ismét kiindulva felmutathatók, azt kimutathatjuk. Az abstract öncsalódás csak az objectivet a léttel, az alanyit rendszerint a nemléttel, a pusztá illuszióval, az önmagában valótlannal, a nem létező jelenség képzelenségével azonosítja. Hogy ezen valóttalan és tarthatlan álláspont illuziójától szabaduljunk, tartsuk mindennek előtt szemmel, hogy a subjectiv beltény is ép oly létező jelenség mint az objectiv. Akkor majd kutatásunk folyamán még a fenti illuzió származása is világossá válik előttünk.

Világossá válik mindenekelőtt azon elvont mondat concret alapja, hogy tárgy nincs a dva alany nélkül. A figyelem szervezete azon szellemi háló, mely a tárgyak világát egybefűzi láthatatlan fonalaival. De a figyelem központjai, mint ezen folyton hullámzó tevékenység végállomásai, egész lényegükben azt állítják elő, a mit mi az alanyiség jelenségében ismerünk, ellentétben a tárgygyal. Ha mi csak egyes vonásokat eredményezhetnénk ezen uton, kételkedhetnénk, hogy csalódtunk-e alapconstructiónkban vagy sem. De előállíthatunk minden vonást, még ezen tevékenység legbonyolultabb, legszubbimabb alkalmazásában is. És ennek bizonyítéka éppen a szép szellemi érzésének demonstrációja, a mint az itt a subjectivitas elméletéből mintegy kinő.

Az alanyi nem a szegezett, a szemlélt, az ismeret tárgya, (már a képzelet alakja is ilyen tárgy), hanem az életnek és érzésnek nemszemlélhető, egyszerűen és közvetlenül képben soha sem adott állapota. Innét világos, hogy az alanyi functiók túlsúlya nem alkalmas az ismeretre, mert a pusztán alanyi felfogás a tulajdonképeni határozott, azaz az emlékezetben állandósított ismeretnek ellentéte.

A szellemi felfogás alanyi és tárgyi functiója egybevetítés által van egyesítve, mert ezen két jelenségmódzat nem mint egymásmelletti jelenség, hanem mint egy és ugyanazon szellemi jelenség tény fogatik fel, mindazonáltal, hogy ezen jelenség-tények közvetlensége élesen különválnak úgy mint az emlékezetben külön megtartott változássorozat képei, melyek mindazonáltal a gondolatban azonosítva egy »substratumra« vannak vonatkoztatva. De az egyik vagy a másik egybevetített módzat intensiverben tűnhetik elő az összjelenségben. Az egyik esetben az alany pusztá tárgyként fogatik fel, a másik esetben ezen egybevetítés ösztényében a tárgy mint pusztá alanyiség. A figyelő öntudat egységét és »synthesisét« közvetítő functiók megvizsgálásánál, a mint az a Kant-féle philosophiában fennforgott, már az előadottak szerint nagyon természetes, hogy végre minden túlnyomó alanyi felfogásban elmerülni látszott. De van ezen túlnyomó alanyi oldal előtünésének itt még sokkal mélyebb alapja, melyre azonnal áttérünk. Mint a nyugvó csillagos égboltozat a hullámzó tenger mélyeiben, úgy tükröződik vissza a

tárgyak világa az alanyiség oceánjának mélységeiben, és míg ezen hullámokat a belső változás minden szellője megmozgatja, addig az indulatok leghatalmasabb vihara is érintetlenül hagyja az objectiv elmélet szemléleti magaslatait. Így érthető, miért magasztalja Aristoteles a szemléletet és elméletet mint szenvedéstől ment, legboldogabb, isteni állapotot.

És mégis csak az alanyiség mélyeiben rejlik ezen szenvedéstől ment tiszta szemlélet és ezen szemlélet variáció-schemáinak utolsó titka. A mindenség élete eredetileg a feszítés tevékeny átmenete, mely itt mint saját jelenségünk legegyszerűbb létező alakja mutatkozik. Ezen átmenet egyes stadiumait mintegy röptében fényképezi a szemlélet. Hogy pedig a szemléletben minél tökéletesebben fejtsék ki az átmenet, számtalan egybevitett szemlélet gazdag sora keletkezik. Ilykép fogatik fel végre az abstractióban az átmenet gazdagsága szintelen schemában, mely a változás számtalan állomását egyformán egy összjelen-ségben egyesíti, s a képek egyikét sem engedi egyedi concret mivoltában előtűnni, midőn a »változástól abstrahál«, azt egyuttal a »változatlan« substratumban feltételezvé, mert ezen substratum csak mint minden változások hordozója ezen »változatlan.« Az abstractió azonban tulajdonképeni célját nem érheti el soha, az átmenet eredeti gazdagságát nem merítheti ki soha szegezett képeiben és azok összjelenységében. Vissza kell tehát végre térni a merev szegezett objectivitás világfelfogásától ezen eredeti átmenetre, mely az alanyiségben rejlik és mely ezen variáló és kételkedő gondolatiság központi kapcsát képezi. Kell hogy az alanyiség mélyeiben kutassa az emberiség az objectivitás nyugodt magaslatainak kulcsát. A *λόγος*-t, melyet az antik világ a határozott és magában határolt szemléletben teljességében fel nem foghatott, fel kell fognunk tehát az eredeti érzés szenvedő alanyi létében, annak végtelen, ideális, kimeríthetlen mélységének lényegében. Ez a keresztény korszak és philo-sophiájának titka.

Az objectiv szemléletben közömbösnek látszik a más, benne tehát az öntudat és a világ a tevékenység eredeti alapjában felfogva nincs. A szemlélet ténye csak külső, közömbös és ilykép önkényes átmenetet alkothat. De a tevékeny és szenvedő eredeti érzéki lét számára nem közömbös ezen más, az saját lényé-

nek lénye, saját életének elválhatlan mozzanata, melylyel a feszítő és tevékeny, mint olyan, megszűnik. De a feszítés ezen eredeti vonatkoztatása, mint ezen belső lét és élet, már nem pusztán mint másnak utánképzése mutatkozik, mint secundár, hanem ezen átmenetet alkotó jelensége egyúttal saját léte. Itt, a beltény tárgyszerű összefüggésének vizsgálódásában feloszlik végre a nemlétező jelenség és a nemjelentkező lét abstract illúziója.

Az egybevetítés alapjelensége, mely egy csapással a gondolati azonosítás lényegét az alany és tárgy ellentétét naiv felfogásától kezdve abstract sublim átalakulásáig megvilágította, és egyúttal az abstract gondolatiság alakjait, kell hogy világot vessen a szellemi érzések tényeire is, melyek hasonlóképp csak a nemszemléleti jelenség universalis variatio-alakjaiban létesülhetnek és azokból kimerítően magyarázhatók, ha elméletünk alapos.

A szép szellemi érzésében, mely fejtegetésünk közvetlen tárgya, tehát hasonlóképp a szellemi figyelem egy functióját fogjuk látni, mely bizonyos szemléletek megfigyelése folytán beáll. A szellemi érzések között épen ezen érzés az, mely legtisztábban a tárgy által adott megfigyelési módozat eredménye. A figyelem játék a az adott tárgyon, mint olyanon, mely a figyelmet önmagán leköti, az, a mi itt a szellemi érzést létesíti. A mi a figyelmet adott tárgyon leginkább leköti, a tárgy változékony alakításának gazdag mivolta, melynek részleteit a figyelem kíséri. A szép szellemi érzése tehát ilyképp szorosan a szemléleti tárgyhoz kötött, azaz kiválóan tárgyias természetű szellemi érzés. A szép szellemi érzésének ezen oldala leginkább az elméletre emlékeztet, mely hasonlóképp tárgyias. Látjuk továbbá, hogy az adott tárgynál leginkább annak alakí oldala az, mely a figyelmet a tárgynál lekötni alkalmas. Általánosságban mondhatjuk itt, hogy a szép nem külső tekintetek, hanem maga az alkalmas tárgy által indított figyelem oly játéka, mely képes universalis módon variált alanyi nemszemléleti functiók szorosan összefüggő összvényét ébreszteni. Már most úgy a megindítás közelebbi módozatát, mint ezen összvénynek közelebbi általános jellemét kell fejtegetnünk, kimutatandók azt, hogy ezen úton úgy a szép érzésének jellemző sajátságai mutatkoznak, valamint azt is, hogy

ezen itt általánosságban jellemzett szellemi összetény miben különbözik élesen különösen a gondolati általánosság functióitól, mint-hogy érzéki képek mellett feltűnő, korlátolt számban mutatkozó mellékképzetekből már az azt alkotó variáció sorok mindenoldalú és egyedileg áttekinthetlen universalis volta választja el élesen. Ezen elméletnek ki kell állania próbáját a szellemi tények egész birodalmában, a hol a látszólag egymástól legtávolabb eső szellemi jelenségek is eddig nem sejtett módon közös alapból világítanak meg. Célunk így a jövő concret egységes tudománynak alapjait vetni, mely nem a nemlétező jelenség örült phantomjának feltételezéséből indul ki, — nem a nemjelentkező lét ellenőrizhetlen képzelgéseinek körében mozog, hanem a philosophiában a jelenség létező tényeit megvizsgálja és öntudatosan alkotja, leg-szorosabb szövetségbe lépven a természettudománynyal. Constructiónak minden lépésével az alkotandó szellemi tény által ellenőriztetik a philosophus, — mely tényt minden ember önmagában bír.

Jelen feladatunknál a jelzett úton azonban mindjárt a kezdetben látszólag leküzdhetlen nehézségekkel kell megküzdenünk. Az ismeret ugyanis, a mint fejtegettük, szükségkép a nyugodt fixirozott szemlélet alakját ölti. Egyuttal azonban azt láttuk, hogy az, mélyebb alapjaiban csakis az eredetileg nemszemléleti tevékenység és átmenet által érthető, csakis abban világítható meg alapjában. Ezen követelés, melyet a szemléletre való egyoldalú és jogosulatlan hivatkozással és az átmenet jelenség-tényének tarthatlan pusztá tagadásával nem odázhatunk el, utolsó consequentiában a kedély nemszemléleti mélyeibe kényszerít minket belépni. Ezen látszólag áthatlan homályt szellemileg át kell hatnunk, hogy csakis így az öntudat csillogó felületéről, a szemléletek világából a szellemnek elrejtett mélyeibe hatoljunk, a jelenség egyszerű létező alapjába, mely egyuttal a tevékenység ösléte maga.

Mindenekelőtt azon feltevés, miszerint a szemlélet alapjában és absolute eltér a nemszemléletitől, megcáfoltatik a szellemi öntudat azon tényében, mely a szemléletnek és az átmenetnek egybevetítésében nem máson, hanem magán a szemléletinek megfelelő létjelenségen állítja az átmenetet, mint oly valamin, a mi vele a jelenségben és így a létben is megegyez, és hasonlókép

magának az átmenőnek mint olyannak tényleg és a jelenség-létben megfelelő viszonyait és alaki állapotait állítja a szemléletben, mintegy röptében fényképezve. Ezen ténybeli és jelenség-létebeli összhangzásnak megtagadása csak az adott jelenségtény nyel ellentétben és egyáltalán csak ott lehetséges, a hol eleve a nemlétező jelenség elvont iskola-phantomjának feltételezésével van dolgunk. Itt élesen szemmel tartandó, hogy mi csak a jelenség tényét mint olyant vizsgáljuk meg és nem ismerünk a mögött lebegő alaplétet, melynek tarthatlan ellenmondó feltételezése ezen skepsis egyedüli támasza, oly skepsisnek, mely itt is csak mint a kimult abstract dogmatismus árnyéka mutatja be magát. Az abstractió ezen kísértetszerű alakjának babonájával eltűnik itt az alapnehézség oly állásponton, mely az egybevetítés ezen tényében összhangzónak talált megkülönböztetett jelenségeket a létben is ugyanazon vonásokban, melyek a jelenségben megegyeznek, összhangzónak állítja és e tekintetben az egyiknek a másikra való tárgyszerű alkalmazásának jogosultságát is látja, kiemelve egyúttal a kettő közötti ellentétet. Ezen ellentét csak az ösztény nagyobb körvonalainak, a rezgési módozatok határainak fenntartásában áll, mely csakis sajátos bonyolult szerves feltételek eredménye. Ezen ellentét azonban nem áll fenn a szemléletnek folytonos átmenetben levő egyedi mozzanatai tekintetében, mert a szemlélet, a mint azt tényleg tapasztaljuk, eredetileg nem merev absolut létben holt létként jelentkezik, ez csak az elvont gondolat hamisító hozzátevése, hanem önmagában finoman hullámzó feszítés, merő élet és tevékenység a pusztá érzés mint olyan nemszemléleti tevékenység-átmenet. De a szín érzése, a tapintásban érezhető feszítés, a szemlélet elemi alkatrésze, létmozzanata mindazonáltal, hogy a pusztá érzés mint olyan még nem szemlélet. Való tehát, hogy a szemlélet az ismeretre nézve lényeges, de csak a nemszemléleti átmenet létező elemi jelenségének felfogása mellett válik ezen ismeret tökéletessé. A szemlélet saját természete vezet ezen átmenet felfogására, mint annak elemére.

A kedély világa tehát mint ezen nemszemléleti átmenetek ténye, eredeti létünk, mely önmagában még nem ismeret. Ezen nemtárgyias elvont értelmi felfogás nem hatol a szellem teremtő mélyeibe, melyek a szépművészetben

nyilvánulnak. A teremtő szellem ezen mélységeinek megvilágítása a valóságos eleven philosophiát jellemzi, mely a kész elvont alakok holt schematismusán túlhaladt.

A kedély életét rajzolandók, vessünk egy pillantást a gyermek szellemébe. A létesülő ismeretben a gyermeknél kiváló szerepet játszik a szemléletek kedélyszínezete. Az érzéki észrevevés tárgyait sajátos varázs veszi körül, melyet különben csak a költészet képes teremteni, — mintegy sajátos láthatatlan, titkos illatban látszanak azok elmerítve lenni. Ezen álomszerű kedélyállapot ép oly mértékben túlnyomó, a mennyiben még a nyugodt értelmes ismereti fixirozás functiója tökéletlenül kifejllett. Ezen kedélyszínezet (Gemüthsfärbung) a nemszemléleti kedélyközpontok intensiv functióját mutatja és azoknak mindig hatalmasabban kifejlő játékát, a hol a rezgések és alakulások folytonos átmenetében, ott, a hol ezen átmenet nagyobb határoló körvonalainak változása lassúbb, kevésbé rohamos és azok hullámzása oly finom, hogy már az összjelenségben eltűnedezik; a nemszemléleti, nemtudatos jelenségek a szemlélhetőség határáig emelkedvén, csalóan előcsillognak, hogy azután újra az érzés átmenetében mintegy sötét mélységekben elmerüljenek. Az átmenet ép oly folytonos praesens jelenség, mint az abból eredő szegezett kép. Itt a kedély mélyeiben fejlődnek a képzelet gazdag alakulatai, a fajvariációk, — itt létesülnek a fogalmak, melyek a nemszemléleti átmenet ősalakjaiból kiemelkedve, annak megfelelő gazdag változatosságban végre állandósíttatnak. Itt a kedély mélyeiben szunnyad mintegy csirában a gondolkodás fixirozott alakjainak végtelen gazdagsága.

Vessünk most már egy pillantást ez új universalis perspectivára és kísérjük figyelemmel azon ellentétet, mely itt a gondolati fixirozott variációk functiójával szemben mutatkozik. Végtelen gazdag tartalom van itt is egyesítve, mint ott a szemléletben, sőt bizonyos tekintetben sokkal gazdagabb, őseredetibb tartalom, de egészen más, mint ott. Itt is, az universalis megindítás intenzitásának egyforma voltát feltételezve, visszalép az egyedi korlátolt mint olyan és individualitás nélküli, véges indulat és vonatkoztatás-nélküli összjelenséggel van dolgunk, mely sajátos fenséges nyugalmat mutat. De még a fixirozott variációk elvont egysége csakis ezen holt merev nyugal-

mat mutatja, mily hatalmas belső mozgás és megindítás rejlik itt az universalis összjelenség nyugalmaiban! Természetesen! mert míg ott fixirozott viszonylag merev alakokkal van dolgunk, addig itt a tevékeny átmenet neutralisált universalis egysége lebeg előttünk. Az abstractio minden homálya mellett egyúttal milyen értelmes, befejezett. Mily átlátszó világosság mutatkozik a fixirozott elvont gondolkodás tudatos alakjainak variatio-körében! Természetesen, mert ezen alakok mindenütt alapjukban szemléleti szegezetti alapra vezetnek vissza és simulnak így a szemlélethez, mint »alkalmazáshoz.« Ha a szellemi érzés alapelemei szemléletek volnának, akkor azoknak itt is, mint az abstract gondolatnál, elő kellene folyvást tűnni, úgy, mint könnyű testek, melyek folyadékban elmerítve, folyton újra a felszínre bukkannak. De ez nincs itt így. Sőt alapjában kimondhatlanak, nem-demonstrálhatónak, határozatlan, nem-szemlélhetőnek, sötétnek, mystikusnak látszik a szellemi érzés, mert itt az átmenet gazdag változatosságában hiányzik a fenti szegezés. Ezen tevékeny átmenet egyedi alakjainak intenzitása, ezen affectus ereje messze túlmehet a fixirozott képek intenzitásán, a hol a rezgési határok nyugodt egyensúlya rohamos átmenetek által könnyen zavarható volna. A kedély functióinak megindítása tehát az, a mi legintenzívebben visszahat a motorikus idegekre; itt kereshetjük tehát leginkább a cselekvés forrásait. A cselekvés mind egyedileg határozott megindítás azonban már túlnyomó egyedileg határozott indulatot, nem pedig a kedélynek fenti neutralis universalis megindítását tételezi fel. De az affectus alapjellemé itt is megvan a szépben. Míg a szemléleti és gondolati, az objectiv minden világossága dacára is, el van idegenítve legbensőbb létező őseredeti mivoltunktól, az érzéstől és tevékenységtől, addig legbensőbb tevékeny érző életünk universalis, eszmei volta nyilvánul a szépben; azért énnökhöz oly rokon, fenségében és eszményiségében is oly meleg és otthonias érzés fog el minket a szép érzésében, mely a legmagasztosabbat a legegyszerűbben, az élet ősalapjaiban az idealitás egét feltünteti. Azért látszik az universalis szellemi érzés ép oly melegnek, mint a tiszta gondolkodás hidegnek, ép oly elevennek, mint amaz holtnak, és a gondolkodás ép oly határozottnak és világosnak minden határozatlanságában is,

mint emez minden határozottságában is homályosnak és titkosnak.

Mínthogy itt a megindító figyelem functiója mint olyan a szemléleti tárgy a lakjához van kötve, — mely pontot még közelebből fejtegetünk, — nem pedig a tárgy qualitativ intensitás fokához, csakis ez és nem a kép tárgyi intensitása határoz itt. Hogy itt az átmenet és az azt megindító figyelem a lényeges, arra legvilágosabb példát mutat a zene, ezen a kedélyre legközvetlenebb, legintensívebb hatást gyakorló művészet, melynek alakjai ép azért hatnak oly közvetlen hatalommal a kedélyre, mert azok a fixirozó emlékezet azon alakjai, melyek leghívebben adják vissza azon gazdag átmenetek közvetlen természetét, melyek a szépet, mint szellemi érzést alkotják. Valóban nincs is itt a zenénél tulajdonképeni szemléleti kép, mely a szépnek önmagában végtelenül gazdag összjelenségét bennünk ébresztené, hanem az öntudat közvetlenül a kedélyvilág nemszemléleti, homályos mélyeibe vezetetik, azon végtelenül gazdag átmenetek világába, a hol még semmi sem merevedt meg szilárd fixirozott alakká.

Mínthogy itt tisztán a szegezethez kötött figyelem játéka teljesíti a nemszemléleti universalis variatiók összvényét, leginkább oly feltételek felelnek meg ezen célnak, melyek a szemléletet pusztán ezen célra teszik alkalmassá és kizárják a kép tárgyi, ismereti vonatkoztatását másra, mely vonatkoztatás a figyelmet az adott szemlélettől másra vonja. A szemléletnek megfelelő való tárgy, vagyis az ismereti, tárgyi vonatkoztatásban felfogott tárgy nem tisztán szemléleti, hanem egyúttal tevékeny gyakorlati viszonyba is lép énkhez, mely hasonlókép ezen ismereti világ mozzanataként fogatik fel. Ezen a figyelmet megosztó és az adott szemlélettől elvonó vonatkoztatás ott szűnik meg legjobban, a hol a tárgy ismereti valója nem felel meg az előidézett szemlélet látszatának, úgy, hogy a szemlélet háttérében lebegő ezen tudat már eleve kizárja a fenti praktikus vonatkoztatást az ismeret körében. De másrészt a szép érzése legtökéletesebb alakjában csakis olyan tárgy által gerjeszthető, mely nem pusztán esetleg egyes oldalaiban, és így töbnyire tökéletlenül felel meg ezen célnak, hanem a mely teljes mivoltában a szellemből magából éppen ezen célra kialakult. Ezekből érthető, hogy a szép csak a

szép látszatban érheti el tökélyét. Itt már most a nemszemléleti universalitás ezen ellentét nélküli birodalmában megszűnik minden egyoldalú korlátolt indulat vagy inger, minden véges cél. A gondolkodás világossága, mint Vischer szépen mondja, itt csak »egy sugár, melyben a tiszta hangulat félhomálya világosságot keres.« »Homeros, Shakespeare és Göthe alakjai felett léghullámok csodaszerű rezgését véljük észrevenni, varázsfonalakat, melyek a világosan határolttól a végtelenbe kifutnak.« »Függöny zárja el a jelenet háttérét, de a szellem fuvalata mozgatja azt és mögötte csodálatos hangok suttogását véljük hallani.« (Vischer, Aesthetik III. r. IV. kötet 5. füzet 837. §) Nemfixirozott jelenségekből, érzésekből nőnek így ki a viszonylag nagyobb körvonalokban állandósított szemléletek. A szemléletinek és nemszemléletinek ezen átmenete tárul ki előttünk a szép érzésében, a hol a végtelenül variált átmenetek kedélyvilágából a szemlélet egy universuma előcsillog és abban elűnik, a mint a jelenség nagyobb körvonaláiban finomabb vagy nagyobb ingadozást, rögtöni vagy lassúbb átmenetet mutat, — a nélkül hogy a szemlélet ezen előcsillogásában »a függöny valóban emelkednék«, — a hol a nemszemléletinek mélyéből varázsszerűen előviláglik a szemlélet gazdagsága és a hol az abstract felfogás által tagadott átmenet, mely az érzés félhomályából a szemlélet napvilágára vezet, ténynyé válik, és azon ösvény, mely az érzés világát e szemlélet világától elválasztani látszik, szellemi életünk tényében át van hidalva. Az aesthetikai érzés ezen tényét kell előbb azoknak tagadni, a kik az érzés és szemlélet, a szemléleti és nemszemléleti közt egyáltalán ezen merev elvont ellentétet fenntartani akarják. A szépben, az érzés elemében meg vannak világítva a szellem sötét mélységei és egyúttal annak aetherikus gondolati magasságai eleven concret eredetükben felfogva. Csak közvetve, ezen nemszemléleti ősjelenség ködfátyolán keresztül látjuk itt előcsillogni a szemléletek világának gazdagságát, a gondolat universalitását. A szemlélet egész világa elmerül így azon egy szép kép elméletében, mely a teremtő szellemben, mint a lotos az indiai tengerből, kivirágzik ezen kedélymélység oceanjából, melynek hullámain ég és föld csak futólagosan tükröződnek vissza.

Áttérünk most a megindítás közelebbi módozatához, mel

itt felette fontos. Az abstract gondolkodás alkalmazásánál nem határoz az alakulat egyedi mivolta, mert éppen az egyediek végtelen variációja alkotja a gondolatot, mint »logikai feltevést«, és így a gondolat »alkalmazható« kivétel nélkül minden egyedi alakra. De az egyedinek megfigyelésénél nem minden egyes alak alkalmas arra, hogy a figyelmet oly módon megkösse és megindítsa, hogy a figyelem átmeneti központjaiban universalis functiót ébresszen, — vagyis minden alak szükségkép logikai, de nem minden alak szép. Ha ezen oldalt nem részletezzük, akkor a szép egyik jellemző oldalát figyelmen kívül hagyjuk. Csak ha ezen alkalmazkodást a szemlélt tárgy egyediségéhez teljes összhangzatba bírjuk hozni a fenn szerkesztett szellemi össz-tényvel, akkor meg van a próba, hogy a fenti functió alapszerkesztése valóban helyes.

A figyelem oly működésével van tehát itt dolgunk, mely azon gazdag, universalis variációkban kifejlő átmeneteket egy jelenlevő össz-tényben intensiv egységben előtűnteti. Bonyolultabb, önmagában változatos egyedi tárgyon azonban a figyelem csak részletről részletre haladhat. Tapasztaljuk, hogy például a szemlélt vonalon a szemlélet mintegy végig fut, a vonal útját a figyelemben végig kísérvén. Látjuk, hogy a figyelem mozgása itt szorosan az alakhoz van kötve, úgy hogy az alak változásával a megfigyelési módozat is hasonlókép változik. Itt a figyelmet közvetítő idegfonalok finom mozgását vagyunk kénytelenek feltételezni, mely az alak finom részleteinek menetét kíséri, de mint olyan elő nem tűnik. Természetes itt egyrészt, hogy ezen mozgások a mozgási út módozatához képest különbözőkép intézett idegfolyam-combinatiók eredményei, és másrészt, hogy ezen finom mozgás módozatához és ezen fonalak mozgásának combinatiójához képest a figyelő centrumokban különböző folyamok folytán különböző átmenetek létesülnek. Történhet változatos tárgyon ezen megfigyelés olyformán, hogy a következő részletnek előtűnése, mely az előbbihez idegen és azzal kevésbé összefüggő alaki fordulatot és megfigyelési módozatot mutat, elmossa a megelőző behatás nyomait. Ellenkezőleg azon esetben, ha a megelőző behatáshoz rokon, arra, szoros összefüggésnél fogva, utaló új megfigyelési módozattal van dolgunk, minden ilyenmő következő megfigyelési mozzanat nemcsak ujnemő változatos megindítást

fog szülni a figyelmi központokban, hanem egyuttal az előbbi benyomások sorát is föleleveníteni, melyek ilykép a megfigyelési alapfunctióban szoros láncolatot képeznek, úgy hogy végre az összbenyomás oly egészet fog alkotni, melynek minden egyes része a többiek kedélybenyomását ezen összefüggésben és szoros vonatkoztatásban felelevenítvén, valamennyit egyszerre feltünteti és egy jelenlevő gazdag szellemi összetényben egybeforrasztja. A szép tárgynak egyik főkövetelménye tehát az átlátszó akadálytalan áttekinthetőség, melynélfogva minden részlet könnyen a részletek láncolatára és az egészre vezethet, és az egész minden részletének benyomását a figyelő kedélyközpontokban felelevenítvén, azokat egy gazdagon alakult praesens összeténynyé képes egybeforrasztani. Világos itt az, hogy a fenti előnyös feltételek mellett a kedélyben reprodukált benyomások, melyek a kedélymagasabb praesens összetényét alkotják ugyan a kedélyközpontokban ébresztett folyamok folytán, de nem az eredeti megfigyelési pályák functiójában létesülnek. De erre a kedélydispositiók bizonyos spontán energiája szükséges, mely nincs meg minden embernél egyformán, úgy hogy a megfigyelésnek ilyen kedélybenyomása célszerű szemléletnél is csak a mondott feltétel mellett és nem mindenkinél és mindenkor áll be. A fentiekből érthető továbbá, hogy miért oly lényeges a szép tárgynál a megfigyelt részletek folytonos szoros összeköttetése és hogy miért zavarja az aesthetikai érzést oly nagy mértékben a szakadozott, darabos tárgy. Minthogy itt minden megfigyelt részletnek kelléke, hogy a másikat benyomásában megerősítse mint rokon változatos átmenet, azért oly kellemetlenül és zavaróan hat a rögtöni, elő nem készített fordulat, — nemcsak a drámában, hanem már az egyszerű szögletes alaknál is. Az eddigiekből magyarázható a szabályos görbe vonalok elementaris aesthetikai benyomása, mely annál erősebb, minél nagyobb változatoságot mutat az alak az áttekinthető, bizonyos szabályok alá vonható egységes átalakulás folytonos összefüggése mellett. Azért szebb az ellipsis mint a kör. A változatoságban és egymást a benyomásban megerősítő, ismételt, és mégis ellentétes irányt követő, tehát az egyenlőségben is változatos alakok, a symmetrikus alakok szépsége is innét világos. Hasonlókép látjuk a zenénél, mikép közvetíti a rhythmus ezen áttekinthetősége és a

melodia szabályossága rokon átmeneti módozatokban az egymást megerősítő, egymásra utaló és így egységes benyomást alkotó gazdagon variált átmeneteket. Igen könnyű itt az alkalmazás a vers rhythmusára és rímére. Indokolva látjuk így a szép tárgynál az egységet és folytonosságot az alakulás gazdagsága mellett, valamint a symmetrikus és rhythmicus ismétlést is.

Ha a tárgynál nem pusztán az elementaris alakot, hanem egyuttal ismereti concret oldalát tekintjük, akkor a részletek tárgyi összefüggése a tárgyon belül közvetíti ezen egységet, és minél tisztábban előtűnik ezen szoros tárgyi vonatkoztatás, annál tökéletesebb lesz ezen egység, mely az egészen keresztülvonuló alaphangulatot teremt a kedélyben. Gondoljunk itt a teher és oszlop viszonyára az antik építészetben vagy a kristályszerű szerves kinövést ábrázoló, szabad egyedi alakok gazdagságának egységes nagyobb vonásaiban áttekinthető képére a goth építészetben. Egy szép tájképnél a legkülönbélebb elmosódó és átmenő színhangulatok és alakulatok már magukban a kedélyhangulatok átmenetének végtelen gazdagságát tükrözik vissza. A kép áttekinthetően összefüggő egységes nagyobb vonásai és részeinek tárgyi vonatkoztatásai folytán létesül így egy uralkodó alaphangulat, mely körül minden csoportosul, és mely ezen gazdagságot egybeforrasztja, a hol minden részlet a másakra utalván és emlékeztetvén azon egységes és egyidejű benyomást gyakorolja, és az egymást megerősítő és felelelő, összefüggő, gazdagon változatos, variált nemszemléleti átmenetek egységes összjelenségét a kedélyben, mintegy megfelelő visszhangként, ébreszti. Ha végre a szemlélet ezen tárgya maga közvetlenül a szellemire utal, akkor ezen szellemi élet mozgásának megfelelő egységes vonatkoztatás csak a szellemi élet mélyen és helyesen megfigyelt tárgyszerű utánképzésében válik lehetségessé, a hol minden új tény ezen szellemi élet kifolyásaként tűnik fel. Mért is, a művészetnek ezen legmagasabb alkotásaiban nem pusztán az előadott részletek hű képe, az »anyag« az, a mi a szép érzését alkotja, hanem a szellemi tárgy universalis gazdag átmenetének tárgyszerű összefüggésében az »alak« folytán a figyelő kedélyében keletkezett universalisan variált nemszemléleti átmenetek praesens egységes összvénye. Minden külső háborgatás, mely az adott

viszonyok teljes kifejtését megesorbítja, mely tehát az előadott tárgyon kívül szereplő idegen hatalom nyoma, zavarja a szép tárgy benyomását, minthogy a figyelem összpontosított funkcióját zavarja. A szép tárgynak tehát mint önmagában körülzárt zavar-talan szabad egésznek kell jelentkezni. Monoton egyforma benyomások természet szerint ugyanazon idegpályákba vezetetnek és ismételve a kimerültség és elcsigázás, az unalom kellemetlen benyomását teszik, míg a rokon egymásra utaló, egymást élesztő összefüggő gazdag benyomások sora, mely az egyedi példasson változókonyságát, annak átalakulási hajlamát kifejti, a kedélyvilágban a nemszemléleti átmenetek gazdag egységes összétényét alkotván, ellenkezőleg a szerves agytevékenység ezen emelkedésében oly lélekemelő hatást idéz elő a szépben. Azon tárgy azonban, mely a leggazdagabb vonatkoztatásokat egységes alakban képes előtűntetni, az ember maga. Az ember tehát a szépművészet legmagasabb és mondhatni tulajdonképeni tárgya, azon alak, melyben a szép érzését előidéző universalis megindítás követelménye legteljesebben valósul.

Hogy azonban a figyelem átmenetének ezen, csak az egyediben adott gazdagságát el ne téveszszük, nem szabad a szellemi schematikus abstract alakban előtűntetni, vagy egyáltalán az alakításba áttekinthetőséget és szabályt schemaszerű szegénység segítségével behozni, mely az egyedi változatosság gazdagságát eltűnteti, hanem kell hogy az emberinek és szelleminek tudata a megfelelő alkalmas egyedi érzéki alakítás által ébresszessék. Épen ezen ellentétnélküli universalitás az, a mi az embert a művészetnek egyedül tökéletesen megfelelő tárgyává teszi. Nem az teszi széppé valamely tárgyat, hogy az valamely typus vagy faj tökéletes kifejezése, nem abban fekszik az eszmei, mert akkor a bika tökéletes typusának is szépnak kellene lenni, hanem abban, hogy az egyedi alak megfigyelése alkalmas az érzés universalis megindítását létesíteni, feltűntetvén így az egyediben az örökkévalót, universalist, ellentétnélkülit, az alakban az eszmét, mely nem más, mint az universalisnak valószínűsítése a concret egyedi tevékenység ősalakjában.

Itt nyílik alkalmunk egy kiváló modern aesthetikusnak gondolatait álláspontunkról megvilágítani és egyuttal az eddigi abstract aesthetika tökéletlen voltát feltűntetni, mely nem a szellemi

tény concret mibenvoltát fejtegeti, hanem csak egyes genialis észleletek kifejtéséből és alkalmazásából áll. »Az eszmék, — mondja Schopenhauer — »lényegileg szemlélhető természetűek, és így közelebbi határozmányaikban kimeríthetlennék. Ilyennek közlése csakis a szemlélet útján lehetséges, melyet a művészet követ... A puszta fogalom azonban valami tökéletesen meghatározható, tehát kimeríthető, világosan gondolható, mely teljes tartalmában szavakban, hidegen és józanul közölhető«. (Welt. a. Wille u. Vorst. II. 467.).

Schopenhauer érzi itt az igazat, de annak csak részleges és tökéletlen kifejezést képes adni. A szemlélet nyílt, világos, exact, befejezett, — a szép érzelme azonban homályos, aetherikus, nemszemlélhető; a szemlélet szegezett hideg, nyugodt, merev, — a szép érzése azonban a leghatalmasabb belső teremtő élet (l. u. o. 277. o.). A puszta szemlélettel, mely mint olyan határozott, befejezett és korlátolt lényegében meg nem világítható tehát mint Schopenhauer akarja a szép érzése belső végtelenségében, nemszemléleti mystikus félhomályával. A mi a szép tárgyat széppé teszi, az éppen az abban fekvő megindítás a figyelem intensív mozgására, mely végre a szemlélt alakon túl az eleven átmenet, a teremtő őstevékenység megjelentkeztetéséhez vezet, melyből minden feszítési alakulat qualitativ concret határai és így minden szemlélet is eredt. Az elvont schematicus gondolkodásnak nem idegen az egyedi szemlélet, sőt azt variációközeiben foglalja és arra mint bennfoglalt assimilált egyedi mozzanatra az alkalmazásban vonatkozik; de a concret teremtő tevékenység előtünése megszűnik ezen fixirozott alakörnek egyforma egybefoglalásában, az elvont fogalomban, mely ugyan még változékony, de csak a schematicus alakok qualitativ határai közt, úgy hogy azon közbe az összhangzó jellemű alakok bekapcsolhatók és bevonhatók a schematicus képzelet ezen functiójába. A mi azonban a szépben jelentkezik, az nem pusztán a megmerevedett fixirozott alakok ezen változékony sora, hanem éppen a mozgás és tevékenység maga, melyből mindezen alakok eleven átmenetben és csakis így végtelen gazdagságban eredtek. Minthogy itt a holtan fixirozott szemléleti variáció-sor helyébe maguk a tevékeny átmenetek universalis variációi léptek, úgy valóban önmagában végtelenül gazdagabb jelenség tünt itt elő a

szegezett szemléletek variációjával szemben. Azért oly szegény és üres minden műalkotás, mely elvont schémákból indul ki és nem nő ki a concret élet gazdagságából és a szelleminek minden mozzanataiban tárgyiasan összefüggő gazdag beléletünk hullámaiból. Itt úgy mint a tudományban, a philosophiában is a lángész abban különbözik a pusztá kiváló tehetségtől vagy talentumtól, hogy ez csak a kész fixirozott szemléletek és schémák körében élesebb felfogási és megkülönböztési képességgel mozog, míg amaz az emberi szellem teremtő mélyeibe leszáll, melyekből mindezen szemléletek és schémák eredtek és így ezen ősalap teremtő hatalmánál fogva őseredeti, minden eddigin túlmenő felfogási módozatokkal gazdagítja az emberiség felfogáskörét. Ezen átmenet kimeríthetlen belső gazdagságának köréből még a leggazdagabban kifejlett szemléleti variáció is csak szegényes korlátolt számú hézagos esetek sorát mintegy kiragadja és ezen schematismus változatosságának gazdagsága ezen eredeti teremtő átmenet vátozatosságához úgy viszonylik, mint a kimerített eredmény a természeténél fogva kimeríthetlen, csorduló forráshoz, mint a nemtudatos élet teremtő alapja a schematicus szegénység élettelen és terméketlen pusztaságához, mint a végtelen a végeshez. Más ezen átmenet fogalmi egybevetítése mind ezen fixirozott fogalmi schémákba, melyekben itt schématikusan felfogható a szép lényege, és ezen universalisan variált átmeneti módozatok átélése maga. Ezen valóban nemszemléleti, a szépnek szellemi érzése, azon láthatatlan, kimondhatlan, mintegy alkonyatban eltűnedező, minden szemlélt fixirozott variáció-schémán túlmenő, azzal szemben felfoghatlan, annak egyoldalú felfogásában teljességében feloldhatlan, és mégis tényleg és kétségtelenül az öntudatban adott, kimeríthetlen önmagában végtelen jelenség, a mint azt a szép feltünteti. És mégis ezen illatszerű, láthatatlan, kimondhatlan, egyuttal a leghatalmasabb, a legelevenebb, azon csodaszerű éj, melynek kebeléből a sejtő szellem számára végtelen világosság ered. Schopenhauer éles felfogással az elvont fogalmat mint unitas post rem fogja fel — helyesen, mert az kész szemléletek variációja, — az eszmét ellenben mint unitas ante rem, mert az, a mit itt látunk, a tevékeny teremtő átmenetet tünteti fel universalitásában, melyből minden fixirozott határozottság eredetét veszi. Ezen át-

menet öntudata nem is áll tehát abszolút ellentétben a szemlélettel, hanem a szépet szemlélőben egyuttal azon tudat ébred, hogy ő minden szemlélet eleven teremtő őslényét felfogta nemszemléleti érzésében és ezen ősjelenség hullámain látja előcsillogni a szemléleti világ végtelenségét, »titokszerű« alakokat, melyek a háttérben ellebegnek és nem lépnek elő a »függöny mögül.«

Itt tehát a szemlélet véges határozott világos tárgyai úgy tűnnek elő, a mint azok eredetileg megvannak, mint tevékeny és átmenő és a tevékenység ezen következetesen felfogott eredetileg elválhatlan összefüggésében mint végtelen és örök, mint a térbeli egymásirántiságnak közössége és az egyedi változásstadiumok, az időátmenet alaplényege, a nélkül, hogy az maga szegezett térszemlélet vagy szemléletben megtartott időstadium lenne. Az eszme mint teremtő őstevékenység ezen értelemben tehát valóban, mint Platon és Schopenhauer akarják, a dolgok »tér és időnélküli örök őslénye.« Így lehetséges, hogy az őstevékeny individualis jelenség, Schopenhauer »akarata« lényegileg maga az eszme, az örök ős lét, mely minden változatosságban önmagával azonos, az, melynek ismerete »csak az ismereti alany egyediségének megtagadása mellett lehetséges« (u. o. I. 200). De ezen ellentétnek tárgyas egysége csak itt, concret álláspontunkról, válik világossá, míg Schopenhauernál Platón eszméje és az általa felállított ő »akarata« egymással ellentétben állítanak minden közvetítés és kiegészítés nélkül. Az abstract világnézet egyáltalán az aesthetikában a szép jelenség szemléleti sajátságának és értelmi ismereti vonatkoztatásainak előadásánál maradt, a szellemi érzés titkának mélyeibe azonban nem hatolt, és így nem is kísérthette meg, a megindító szemlélet és a szellemi érzés szerves egységes viszonyának demonstrációját. Ott a hol haladottabb állásponton genialis felfogással érintetik a szellemi érzés lényege úgy mint Kant-nál, Schelling-nél és még Hegel korszakalkotó aesthetikájában s, az előadás még mindig schemaszerű logikai szinezetet visel.

Mielőtt áttérnénk az aesthetika különös részének vázlatára, még néhány általános pontot vázolunk. A fenséges és bájos nem jeleznek műfajokat, hanem a szépművészet határait. Ott a hol az érzékitő előállítás itt az öntudatnak egyedileg áttekinthetlen universalitásába vezet át, ott áll be a fenségesnek

öntudata, míg ott, hol a figyelem előtt az idealitás magaslatai eltűnedezni kezdenek, és az öntudat így az egyedi érzéki inger határait megközelíti, ott keletkezik a bájosnak érzése. A valódi művészetnek azonban nem szabad ezen határokat túllépni, különben a képnélküli gondolati általánosságban vagy az érzékileg kellemesben és ingerlőben vész el. A rútnak felfogása ellenben ott áll be, a hol bonyolult, magasabban szervezett típusok, melyek mint olyanok kiválóan a szép érzésének ébresztésére alkalmasok, és így az érzést ébreszteni is kezdik, háborgató és idegen vonások által ezen csirázó benyomás kifejlését megakasztják és megrontják. A tökéletes rútság tehát csak ott található, a hol a tökéletes szépséget lelhetjük — az embernél. A rút érzése, a mely ilykép meggátlási tünetet képez (Hemmungserscheinung) mint ilyen positiv megtagadás határozottan kellemetlen és kinos benyomást gyakorol.

Az aesthetika systematikus kifejtése részletezi már most a módozatokat, melyekben az eszményinek ezen tudata célszerű külső vagy képzeleti egyedi alakításban valósítható. Itt először is az előállító művészeteket, melyekben a megindító érzéki tárgy mint ismereti kültény és kültárgy adva van, meg kell különböztetni azon művészettől, melynek megindító érzéki tárgya csak jelek által közvetítve a képzeletben van adva. Az első csoportba tartozik a plasztika és a zene, — a másodikat képezi a poesis.

A plasztikai művészet az egyszerű szerves létalkotást, mely végre a gazdag és szabad szerves alkotás képeihez emelkedik, egységes alaki és dinamikus áttekinthetőségében előállítja az építészetben. Ezen alakításnak az egyedi részletekben is áttekinthető, önmagában nyugvó gazdag egészét állítja elő a clasikus építészet. A részleteiben roppant gazdagon kifejlett, csak általános nagy vonásaiban áttekinthető és ilykép a határtalanba és eszményibe feltörekvő alakban, mely a szellemit, a belsőt magát végtelen gazdag variatívóinak synthesében ábrázolja, állítja elő a romantikus építészet. Önmagában körülzárt, befejezett, a szelleminek teljesen megfelelő egyedi áttekinthető alakban, az emberi alakban alkotja a szépet a szobrászat. Ezen merev, megdermedt szemléleti alakok birodalmából még mindig nyugodt szemlélet aetherikus finom

rezgéseinek és átmeneteinek árnyalatain keresztül vezet minket sokkal közvetlenebb módon az érzés birodalmába a festészet. Magát ezen fixirozott rezgés világát, mely megszűnik szemlélet lenni, mely a kedély állapotait, a nemszemléleti átmeneteket legközvetlenebb, legintensívebb módon megindítja, — állítja elő a zene.

De magában ezen belvilágban mozog végre a költészet, melyet csak pusztá szó és jel közvetít a külvilággal. A poesis nemcsak a szellemit és emberit cselekvő viszonyaiban a külsőleg történőben képes reprodukálni az epikai költészetben, hanem a képzelet megérzékítésének fonalán magába a kedély mélyeibe szállani és annak hullámozását visszatükrözni a lyrikus költészetben, és végre az egységes egyedi szellemi életből kifolyó külcselekvést előállítani a dramatikus költészetben. A költészet ezen legmagasabb alakja eleven előállításban, a színészetben egyesíti már most a művészet előállító és képzeleti alakját. A művészet ezen legtökéletesebb alakjának fajtái, melyekben minden művészet végcéljai egyesülnek, minden művészetre alkalmazhatók, úgy hogy azt mondhatjuk, hogy minden szép mű vagy tragikai vagy komikai, vagy harmonikus színezetet visel.

A művészet ezen végcélja az emberi szellem belső végtelenségének egyedi alakban való demonstratiója. Önző és korlátolt véges célok hiúságának, illusiójának, semmiségének feltűntetése, az eszményi emelkedettség méltóságával szemben, mely a háttérben előviláglik, képezi a komikus művészet feladatát. Ezen belső végtelenség, az ember ellentét nélküli öslényének kifejtése azonban éppen ott mutatkozhatik legtökéletesebb alakjában, a hol minden fonalak megszakadnak, melyek őt a véges egyedi érdekek hálózatával összefűzik, a hol az élet minden véges egyedi céljai számára elveszettek látszanak. Itt támadhat fel ezen öntudat teljes tisztaságában és fejtheti ki egész belső hatalmát addig nem sejtett magasztosságban, a hol most már belső idealitásának isteni önbizalma sejteti, hogy egységének veszedelmében is mindazonáltal azon tökéletesnek, melyben valódi lényegét látja, valósulni és győzni kell. Itt mutatkozik, hogy az emberi lény tulajdonképpen függetlenül a sors minden kedvezményétől és a föld minden hatalmától, sőt éppen az ellenző

Mily művészet!
 Csodálatos hogy lehet
 hogy elérhetően nem
 segíti sem ily
 művészetesen.

társadalmi hatalom tényezőivel való harcában, ezen közösség öntudatában, mely őt minden emberivel egyesíti — és ez éppen pathosa — saját legmagasabb célját ellentállhatlanul valósítja akkor, midőn a szellemnek oly magaslatára száll, a hol saját jobb valódi öslényének, eszményiségének örök valósítását minden emberiben tudja. Ezen »tisztulási processus« előállítása, mely végre az egyediséget az élet véstetjes harcában a végesség minden salakjától tisztítja és az ellentét nélküli közéletbe felemeli, mely egyedi életének valósága, — képezi a tragikumnak nagy feladatát.

Zombor.

Schmitt Jenő.

Dr. PETŐCZ MIHÁLY BÖLCSELETI RENDSZERE.

-- Második közlemény. --

Első közleményünkben utaltunk azon irányokra, törekvésekre, elvekre mikkel dr. Petőcz az előtte létező rendszerek romjain egy újat létesíteni igyekezik, melyet psychoidealismusnak nevez s melynek terjesztése, fejlesztése érdekében az olvasóközönséget fölszólítja, hogy Pythagoras-féle szövetséget alkossanak. Lássuk ezekután részletesen bölcseleti rendszerének egyes tételeit.

Dr. Petőcz jelzett főmunkájában »a philosophia legmagasabb feladatának megoldása céljából« mindjárt az isten eszméből indul ki. Isten, rendszere szerint, a legmagasabb értelmiség és fensége azon eszméknek mérhetetlen teljében áll, melyeknek ő maga, önönmagában teremtője. Értelmiségének lényegéhez tartozik, hogy ezen eszméket s így dicsőségét is kinyilvánítsa, mert az értelmiség feladata nemcsak az ismeret, hanem az is, hogy mag t megismertesse. Hogy isten eszmedicsőségét kinyilvánítsa: szükségképen a kinyilvánítottakat felfogó, ismeretre képes lényeket kellett teremtenie; ezek a lelkek, melyeknek mindenike isten egyhatározott eszméjének felel meg. Azon eszméket — mondja Petőcz — miket föl kellett tüntetniök — közvetlenül Istentől nyerték. Azon boldog pillanatban ugyanis, midőn teremtettek, képesek voltak istent színről-színre láthatni és őt szemlélve bensejében megismerték azon eszméket, melyeket előkellett tüntetniök; ezek a velünk született eszmék, melyek istenben öröktől létezvén, előbb vannak, mint a lelkek. Isten teremtván a lelkeket mindeniket eszméinek egyikével látta el, akként, hogy mindenik ne csak megismerje saját eszméjét, hanem azt másoknak is megismerhetően föltüntetni képes legyen. Mindenik más eszmét fejez ki s együttesen isten azon eszméinek összeségét, miket általuk kinyilvánítani akart.

E nézet szerint tehát isten, mint a legmagasabb értelmiség öröktől fogva önmagában bírta a világeszméjét, melyet a teremtés pillanatában a lelkek által megvalósított; minden lény a földön isten egy-egy gondolatát fejezi ki s a világegyetem az isteni eszmék visszatükrözője, megtestesíttetsége.

A lelkek e g y s z e r ű e k, tehát egymással teljesen egyenlő lények, csakhogy mindenik isten más és más eszméjével van ellátva. De hogyan állíthatnak elő ezen egyszerű lények oly különböző s sokféle eszméket? Mindeniknek más jele van, melylyel az isten által neki közvetlenül adott eszméjét fölmutatja s mint-hogy isten csak ismeretképes lényeket, azaz lelkeket teremtett s más lényekre a világegyetem megfejtése céljából nincs is szükség: — a jelcnek is lelkekből kell állaniok. Kell tehát lenni oly lelkeknek is, melyeket a többiek jelek gyanánt fölhasználhatnak. A lelkek, e szempontból tekintve őket, kétfélék: jellel bírók s jelek. Az elsők a velük született eszméket kinyilvánítják, az utóbbiak nem. Az elsők létükről bizonyosságot tesznek, a többiek nem. Kétféle e szerint az állapot is, melyben a lelkek vannak. Azon állapotot, melyben a lelkek létükről bizonyosságot tesznek életnek mondjuk; azon állapotot pedig a midőn a lélek létét nem nyilvánítja ki: nem — életnek, az élet ellentétének nevezzük. A lelkek létüket ugyanis csak azzal nyilváníthatják ki, hogy a velük született eszméket megismerhetően előállítják s így az élet dr. Petőcz szerint nem egyéb, mint a lélek saját létének önkinyilatkoztatása, a veleszületett eszméknek megismerhetően való előállítása. E szerint isten világeszméjének megvalósítására élő és nem élő lelkeket teremtett; ez utóbbiak eszközök, jelek az elsők kezében s ezek eszméknek kinyilvánítására szolgálnak. Mind az élők, mind a nem élők egyszerű, részekből nem álló, isten eszmedicsőségét megismerni s azt megismerhetően előállítani képes teremtett lények. A lét, élet, ismeret az egyszerűséghez van kötve; az összetett nem létezik, nem is él, nem is képes ismeretre; minden összetett csak tünemény, mely a lét látszatával bír csak, de valódi léte nincs.

Az élő s nem élő lelkek között létező különbség nem lényeges, mert ez utóbbiak is életre képesek s létüket, ha kedvező viszonyok közé jutnak — szintén kinyilváníthatják. Az önlét kinyilvánítása vagyis az élet abban áll, hogy a lélek az alkalmas

körülmények beálltával a nem élő lelkekkel közli eszméjét, s ezek az élő lélek eszméjének megfelelően bizonyos mennyiségben s bizonyos alakban csoportosulnak. Az élő lélek a nem előkkel való egygyé-lét által a nem előkből burkot, testet, mintegy ruhát alkot saját eszméjének megfelelően és ezáltal isten egy eszméjét, isten dicsőségének egy részét is föltünteti. A midőn a lélek burkának nem élő lelkeivel egygyé lesz — akkor már szellemnek mondatik. A burok az élettelen lelkek mosaikja; az élettelen lelkek az eszmének megfelelően egymásmellé vannak helyezve, de nincsenek valóban összekötve s azért a buroknak nincs is valódi léte. A burokkal fölruházott élő lélek mindenike egy világot alkot s e szerint annyi világ van, a mennyi burkával egyesült élő lélek van. A világok összeségének gondolata — a világegyetem fogalmát adja, de a világegyetemnek sincs valódi léte ép úgy, mint az oceánnak sincs, hanem azon vízceppeknek, melyekből az oceán áll. A világegyetemben makrokosmosokat s mikrokosmosokat kell megkülönböztetni. Azon világ, mely a másikat nedvével, elemeivel s a többivel táplálja, azzal egy közös tetőzet alatt van, s életnedveinek közös körfutamával bir s e mellett a nagyobbik — hasonlóan az anya s az embryo viszonyához — makrokosmosnak mondatik. Minden makrokosmos a felsőbbre nézve mikrokosmos. Az emberek a föld csecsemői, mikrokosmosai. A föld a makrokosmosok sorozatában a legmélyebben álló; alatta nincsenek, de fölötte, a szellemek tökéletesebb kifejlődhetése érdekében magasabb makrokosmosok is vannak.

Burka által a lélek oly megismerési műszereket nyer, melyeknek eszméit isten vele közölte; mindenik léleknek ugyanis külön, kiszabott megismerési sphaerája van s istentől ki van mérve azon kör, melyet megismerhet. Ehhez képest a lélek csak oly műszereket alkothat a nem élő lelkek segélyével, melyek az isten által kiszabott megismerési kör felfogására elégségesek.

A szellem igen sokban különbözik a lélektől; a lélek egyszerű egység, a szellem összetett; a lelkek mind egy nők, a szellemek a fölvett jel a burok folytán mind különbözők; a lélek a valódi létező, a szellem csak látszik létezni; a lélek önszemlélés által magát s eszméit fogja fel, a szellem érzékelés utjain a tünemény világot; a szellem a testtel együtt keletkezik, tökélesül s szűnik meg, a lélek azonban lényegében a burok válto-

zása miatt nem szenved s korántsem semmisül meg a burokkal együtt.

Az itt mondottak bővebb felvilágosítására szolgálnak dr. Petőcznek jelzett főmunkája 26. §-ban »Világépítés isten által« cím alatt foglalt következő szavai: A világok képzésénél szükség volt élő s élettelen lelkekre, mert minden világ élőlélekből s ennek burkából áll. A burok az élettelen lelkek gyüleménye, szabályos sorakozása. Az isteni bölcsességhez méltóbb teremtés az, mely a burok alkotásra lelkeket vesz föl, mint a holt, tudatlan »anyagból« való burokképzés; a lelkek mint ismeretképes lények megértik isten eszméit s csoportosulnak akként, a hogyan ezt az isten bizonyos eszméjének megfelelő burok előállása megkívánja. Minden burokba azután a burok alakjának s milyenségének megfelelő élő lélek lett teremtve. Nincs magasztosabb felfogás a teremtésről, mint az, mely szerint a világegyetemet értelmiségekből álló műnek tekintjük, mely értelmiségek bizonyos térre az isteni ntasítás szerint, azért csoportosulnak, hogy az isteni bölcsességnek művészi remekét, a világgalkotást hozzák létre s melyek e szerint isten intését megértő s követő, értelmes építőmesterek s építőanyagok egyszersmind. Isten először a makrokosmosokat, mint a kisebbeknek védő s tápláló világait alkotá. A nagyvilágok készen levén — kisebb világok úgy állottak elő, hogy az élő makrokosmos lelkének burkát képező élettelen lelkekből az ezen makrokosmosra rendelt mikrokosmosok lelkeinek megfelelő buroktömeg képezetett s láttatott el megfelelő élő lélekkel. A befejezett teremtés után — mondja tovább dr. Petőcz könyvének 27. §-ban — már nem teremti isten a lelkek számára a burkot, a külső ruházatot, hanem az élő léleknek magának kell ezt előállítania az élettelen lelkekből. — Az isten által, a teremtéskor a burokba lehelt lelkek — a most is élő nagy világ-lelkeket kivéve — már elhagyák az istentől számukra rendelt testet, burkot s magasabb világokba vándoroltak. Honnan származnak tehát, ha istentől nem teremtetnek, most az élő lelkek? Onnan, hogy a burkot képező nem élő, de éltetett s életképes lelkek a nemzés, az éltetés e mysteriumának segélyével az életállapotába jutnak s az anya lelke által a szükséges s ideiglenes burokkal elláttatnak. A lelkek hivatása ugyanis az, mondja Petőcz műve 25. §. fejezetében, hogy isten eszméit valamennyien meg-

ismerjék s előállítsák. E célból élő s nem élő lelkekre volt szükség, de ez utóbbiaknak is az előbbiekkel egyenjogú hivatásuk, egyenlő igényük van vagyis az élettelen lelkeknek is élőkké kell lenniök. Hogy ezt elérhessék az élettelen lelkeknek számtalan vándorlási phásison kell a világegyetemben keresztül menniök, míg végre a legalsó fokú makrokosmoson, a földön s az egyes naprendszernek planétáin valamely élő lélek által a burok alkotásra fölhasználta, a szerencsés körülmények, az életrepersenés szükséges viszonyainak beálltával, a nemzés útján az életállapotába jutnak. Valamint az élettelen lelkek vándorlás útján lesznek élőkké, úgy az egyszer már élt lelkek, a burok megszűnésével fokozatosan magasabb makrokosmosokba jutnak mindaddig, míg isten eszméit a legtökéletesebben kinyilváníthatják s míg istennek minden érzékileg előállított eszméit teljesen megismerhetik s ekkor burkuktól megszabadultan istent színről-színre láthatják s létük végcélját elérhetik Petőcz szerint szükség van a földné magasabb makrokosmosokra. tisztító helyekre, hol a földi buroktól szabadult lelkek a tudatlanság s az abban gyökerülő rossztól megszabadulhassanak; másrészt némelyik élete tökéletlen, rövid tartalmú s valamint nem voltak képesek isten eszméit teljesen előállítani, úgy az őket életresegítő makrokosmoson kinyilvánított eszméket sem ismerhették meg teljesen. Az egykor élt, de céljokat el nem ért lelkeknek tehát oly makrokosmosra van szükségük, hol megkezdett életüket folytathatják, hol a saját eszméiket kinyilváníthatják, másrészt az ugyanazon naprendszer különböző éltető planétáiról jövő, céljokát szintén el nem ért többi lelkek eszméit is megismerhetik. Petőcz lehetetlennek tartja, hogy az élet csak e földre szorítkozik s itt teljesen kimerítve van. »Egy csepp víz is telve van élő teremtményekkel; — miért ne lehetne élet a végtelen birodalmakban? Vagy talán ki van mérítve isten eszméinek telje e földön és nem képes más, ezektől különböző eszméket megvalósíttatni?«

A lélek célja az isten eszméinek előállítása s a többiek által előállítottak megismerése. Teljes világismeretet azonban egy lény sem szerezhethet e földön. — Nyilván való, hogy az emberek tökéletesebbek, mint az állatok s növények; az élet tökéletessége a burok tökélyétől függ, de a földön valamennyi lény tökéletlen burokkal van ellátva. Az élet legalsó fokán álló csak

alkotó erejét képes kinyilvánítani; a növény oly szervekkel van ellátva, melyekkel csak a tápelemül szolgáló tárgyakat képes megismerni, a többi világ reá nézve idegen, számára nem is létezik. Az állat nemcsak burokalkotásához szükséges tápelemeket ismeri meg, hanem el van látva oly érzékekkel, miknek segítségével az érzékileg észrevehetőket is megismerheti, de ezeket csak magára viszonyítja; az érzékelhetőkből a nem érzékelhető [eszmeiket nem képes kifejezni s nem képes azoknak egymásra való viszonyítása által az egész isteni harmoniáját észrevenni, a létezőket összekötő viszonyt felfogni, mely előtte elrejtett kincs. Az ember értelmét, eszét kinyilváníthatja, képes bepillantani a teremtés csoda templomába; ismeretre nézve uagasan áll az állat fölött, de az embernek burka is tökéletlen s nincs ellátva az összes érzékelhető megismeréséhez megkívántató mindennemű érzékkel; sok el van rejtve előtte; sok nem létezik számára s mint a növénynél; — idegenek előtte mindazok, melyeknek érzékelésére hiányzanak a megfelelő érzékek; szóval egy lélek sem képes a létezőket teljesen megismerni, már pedig a létezők isten eszméi s arra rendelvek, hogy megismertessenek; a léleknek céljok pedig az, hogy azokat megismerjék. Le kell tehát vetniük tökéletlen burkukat, el kell hagyniok a kezdet, a tökéletlenség hazáját és átmenni azon világba, hol tökéletesebb burkot építhetnek. Ha tehát a növények s állatok megfelelnek a földön éltük céljának, ha burkot alkotva ezzel isten eszméit érzékelhetően kinyilvánítják, ha élettelelen lelket éltettek s oly állapotba hozzák, hogy ezek isten eszméinek megfelelő burkot szintén alkothatnak s képesek ezek ismét életteleleneket élhetőkké tenni: — akkor elvégezték napszámukat, megérték a kivándorlásra s arra, hogy jobb hazájukba oly burkot építhetnek, melynek segítségével isten eszméinek ismeretéhez s így létünk céljához közelebb érnek.

Az ember kivándorlásra csak akkor lenne teljesen érett, ha e földön minden létezőt tökéletesen megismert volna, de ehhez ezredek lennének szükségesek, s elmulasztaná a magasabb világban levő s ismeretre sokkal érdemesebbeket, mi által isten eszméinek tökéletesebb ismeretéhez sokáig nem juthatna el; — azért csak addig kell e földön tartózkodnia, míg megismerte mindazt, mik szükségesek a magasabb világ érzékelhető

s az ezekből levont nem érzékelhető megismerésére. Ha nem ismert meg minden, e földön megismerhető — alkalma leend a tulvilágon pótolni hiányait, mert a többi lelkek is ide gyülekeznek s itt is kinyilvánítják magokat a földön szerzett fejlődökukat folytatva. — Az előhaladott aggkorral a burok inkább használhatatlanabb lesz, az ember tehát addig marad e földön, míg burkának, testének állapota miatt maradhat, mert míg a burok alkalmas a lélek életére, addig a lélek is alkalmas az ismeretek gyűjtésére s hova tovább több és több ismeretet szerevve annál alkalmasabbá teheti magát a magasabb világ megismerésére, minél inkább fölhasználja célszerűen földi tartózkodását. — E földön az előismereteket szerezzük csak meg; e föld előkészítő iskola egy magasabbhoz; minél tökéletlenebbül végzé el valaki ez iskolát, minél kevesebb ismeretet visz a magasabba: annál kevésbé képes elsajátítani az ott előadott ismeretre érdemes dolgokat, annál tovább kell a tudomány előcsarnokaiban időznie; de ki a földön szorgalmas növendék volt s az ismeretek tárházával érkezik meg, az mindjárt a magasabb mysteriumok ismeretébe vezetetik. A vaknak nem használ mit sem a nap világa; a szellemi vak előtt nem létezik isten dicsősége s nélkülözni, kénytelen a teremtés csodálatos tényeinek ismeretét s ennek magasztos élvezetét. — A lelki szemnek alkalmasnak kell lennie az isten dicsőségének szemléletére, ha itt nem tétetik azzá, ott a magasabb ismeretek világában kell a hiányt pótolni. Nagyon téved s nagy bünt követ el tehát az öngyilkos. Ott kell folytatnia ismereteinek tovább fejlesztését, a hol elhagyta; pótolnia kell a mulasztottakat s így a tökéletesebb ismerethez nem előbb, hanem később jut el s e mellett még folyton kinoztatik azon tudattól is, hogy mulasztásának ő maga az oka. Csak azon lepke képes színekben pompázva a nap felé emelkedni, mely csak akkor hagyja el a gubóját, midőn rendesen ki van fejlődve; míg a gyermektől vagy a kutató türelmetlen szeszélyétől fölbontott, — nedves, összeragadt szárnyakkal ténfereg a földön. A lélek csak fokozatosan haladhat isten dicsőségének tökéletes ismeretéhez. Ha a kellő fokokon keresztül mentünk e földön, annál kevesebb marad hátra, s annál közelebb jutottunk a tökéletesség legmagassabb fokához vagyis a legnagyobb jutalomhoz; míg annak tudata, hogy elkés-

tünk a cél elérésében s a végtelen vágyakodás e cél után — a legnagyobb büntetés. A másvilágban jelentkező e jó vagy rossz tudatban rejlik a jutalom vagy büntetés jelenlegi világunk életfolyásáért.

Petőcz szerint a növények s állatok is juthatnak vándorlásaik közben oly tökéletesebb burokhoz, melynek segítségével az érzékelhető viszonyát s az ezekből lehozott eszméket, isten létét stbit is megismerni képesek leendene. — Ezen állítás ellen magából a psychoidealismusból fölhozható érvet maga Petőcz hangsúlyozza s igyekszik megcáfolni. Minden lélekkel — így szól az ellenérv — veleszületett azon forma eszméje, melynek megfelelően burkát építenie kell, így a növénylélek a jövőben, kedvezőbb régiók alatt is eszméjének megfelelő burkot alkothat csak, tehát olyat, mely ép oly kevésbé alkalmas gondolkodási képességének kinyilvánítására, alkalmazására mint a mostani. — Ez ellenvetést dr. Petőcz ekként törekszik megcáfolni: Minden emberi lélekkel vele születik a legtökéletesebb agy berendezésének eszméje s mégis az egyik kretin, hülye, a másik pedig Newton; — mi ennek az oka? A viszonyok, a körülmények nem alkalmasak; s így korántsem mondhatjuk, hogy a növénylélek földi burka teljesen megfelel a növénylélek burok-eszméjének. Mondhatjuk-e az előttünk virágzás és gyümölcsözés nélkül jelentkező, északi zord éghajlat alá került, eltörpült déli növényről, hogy az a valódi, egyedül lehetséges burok, melyben megjelenhetik? Nincs beoltva talán a lepke élő lelkébe azon burok eszméje is, melyben mint lepke jelenik meg egykoron, noha most rüt hernyónak mutatja magát? Így van ez a növényekkel is; a földi viszonyok nem alkalmasak arra, hogy eszméjének teljesen megfelelő burkot alkosson. A magasabb világban kedvezőbb viszonyok közt tökéletesebb testet alkothat.

E föld csecsemőit, mikrokosmosait főleg tűz- s vízzel gonddozza; valószínűleg túl e léten a fénynek s a villamosságnak nagyobb szerep jutand mint jelenleg e földön. A magasabb világban a lelkek tehetségeiket tökéletesebb burok segítségével tökéletesebben tevékenyíthetik és valamennyi lélek lelki képességeit kinyilváníthatja s így eltűnik a csak e földön létező határ az ember, állat s növény között. A növény-, állat- s emberlelkek mind egyenlők; valamennyi lelki tehetségekkel ellátott ismeretre képes lény. A lelki tehetségeket azért kapták, hogy alkal-

mazzák s kinyilvánítsák, mit a burok, a külső segélyével eszközölhetnek. Beléjük kell tehát oltva lenni azon eszmének, melynek megfelelő oly burkot alkothatnak, minek segítségével összes lelki képességeiket kinyilváníthatják. Ha e földön nem alkalmasak a viszonyok erre, — majd lesz kedvezőbb hazájok, hol ez sikerülni fog, s melyben oly érzékekkel ellátott burkot építhetnek, mely által a növények is megismerhetik az isten érzékileg előállított dicsőségét; az érzékelhetőből azután nem érzékelhető eszméknek s végre istennek, a teremtőnek ismeretére is eljuthatnak.

Petőcz tehát minden lényre, az egész világegyetemre vonatkozólag hirdeti a tökélyesedés törvényét.

Mielőtt tanainak közlésében tovább mennénk, összegezzük röviden a már közlött tételeket.

Dr. Petőcz szerint eltűnik minden különbség a lélek s test, az anyag s erő között. A világi dolgok, melyek részint élők, részint nem élők, — lelkekből állanak, A mit a közönséges tudat anyagnak mond — az a nem élő lelkek gyüleménye s folytonossága csak pusztá látszat; a mi azonban most is él az — emberi, állati s növényi lélek. A holt lelkek is képesekké válnak azonban az életre, ha kedvező viszonyok közé jutnak, miért is a szervetlen világ fokozatosan szervessé lesz. Egy lélek sem hal el, hanem a világban maradvá tökélyesedését folytatja.

A világegyetem tehát lelkekből áll; ezek a valódi létezők, míg a világ, mint egyetemes egész nem létezik sehol, hanem csak az egyetemet tevő részek. Petőcznek a közlött tételei is elég alapot nyújtanak arra, hogy psychoidealismusát azon rendszerek közé soroljuk, melyek a természetphylosophiában dynamismus (erőelviség) neve alatt szerepelnek s melyek alapgondolata értelmében a dolgok létezésének végső alapja — az erő s nem az anyag, mely maga is — a dynamismus szerint — az erők összehatásának eredménye. — Hogy mily szerepet játszik a dynamismuson belül dr. Petőcz rendszere, hogy mennyiben képezi előrajzát a napjainkban külföldön föllépő psychoidealismusnak s hogy mennyiben jogosult, érthető iránya — azt jövő közleményünk számára tartjuk fen, most csak azt jegyezzük meg róla, hogy tudtunkkal ő volt az első, ki Magyarhonban a lélekvándorlást, tudományos komolysággal vitatá.

Dr. Buday József.

É R T E S I T Ő.

Válasz Böhm Károly úr bírálatára.*

Midőn az igen tisztelt bíráló úrnak köszönetemet fejezem ki, hogy logikámat ismertette és bírálta, bátorkodom egyszersmind bírálatos megjegyzéseire válaszolni.

A mit bíráló úr bírálata bevezetésében mond, hogy logikám dr. Horváth Cyrill egyetemi tanár úr előadásaira támaszkodik, nem föltétlenül igaz. Úgy látszik, bíráló úr munkám előszavát nem olvasta, melyben a források között nemcsak dr. Horváth Cyrill egyetemi tanár úr előadásait, hanem Trendelenburg berlini és Fischer Kunó jénai egyetemi tanárok előadásait is világosan megnevezem. Hasonlóképen a jelesebb philosophusok (Kant, Fichte, Hegel, Herbart, Ueberweg, Zimmermann, Ulrici stb.) munkáit. Nem igaz tehát, hogy logikám egyedül dr. Horváth Cyrill egyetemi tanár úr előadásaira támaszkodik.

Bíráló úr téves állítását azonban meglehet magyarázni. Ő a logikámban előforduló concret módszer alkalmazásából tévesen gondolta (következtette) azt, a mit fennebb mondott. Ebből azonban semmiképen sem következik, hogy logikám tartalmát is egyedül egy forrásból merítettem legyen, habár dr. Horváth Cyrill egyetemi tanár úr concret módszerét alkalmazom is. E módszert tűzi ki tehát bíráló úr heves támadásának. Kövessük őt nyomról-nyomra.

Mindenekelőtt az »összserítés« kifejezésén ütökzik meg. Ezt »egy sajtáságos fogásnak« nevezi. S ebből kiindulva, azt állítja, hogy logikám csak úgy odavetőleg »összserű vagy concret logikának nevezhető.«

Nem oda Buda! Nem én éltem itt »fogással«, hanem bíráló úr, és pedig indokolatlan fogással, — mely azt bizonyítja, hogy bíráló úr munkám előszavát nem olvasta. — Az előszóban a gondolkodástan 1. alapja, 2. célja, 3. módszere és 4. rendszere szempontjából megcáfolhatatlanul indokolom, hogy miért nevezem logikámat összserű gondolkodástannak. Kézzelfoghatólag ki van mutatva ezen elnevezés igaz

* L. M. Ph. Szemle III. évf. 369. s k. 1.

alapja »A gondolkodástan fogalmi meghatározása« és »A gondolkodástan faji és célszerűségi viszonyuk az ismereti igazsággal« című §-okban is. Következésképpen nem »sajátos fogásból« neveztem el logikámat concret logikának, hanem valódi tudományos okokból.

A mint nem tetszett bíráló úrnak a logika »concret« elnevezése, úgy nem tetszik logikám concret módszere sem. Ennek bírálata a formalis logika egyoldalú álláspontjáról van tartva, nem pedig a concret logika álláspontjáról. A ki nem tud vagy nem akar helyezkedni valamely munka vagy tanrész álláspontjára, hanem idegenszerű álláspontra, s ennek következtében nem az eszme belső fejlődését vizsgálja, hanem a részek külső viszonyításánál marad: az nem fogja a munkát és részeit valódi mivoltuk szerint megítélni. Ezt fogjuk látni bíráló úr bírálatából is.

Kifogásolja a concret módszert azért, mivel nem vagyok elég világos »e módszernek rajzában.« A módszer nem külső tárgy, melyet leírás által rajzolni lehet, hanem eljárás, melyet fejtegetni kell. Logikám 137. lapján e módszer lényegét fogalomszerűleg világosan és szabatosan fejtettem meg. Az utóbbi kellek szerint oly terjedelemben, a mennyi egy tankönyv határaihoz mérten adható. Értekezésszerű fejtegetés nem tartozik egy kis tankönyv feladatához.

De habár világosan és szabatosan van a concret módszer és azonossága a dialektikai módszerrel megfejtve; habár a munka előszavában világosan van körvonalozva, hogy logikám előadásában a concret módszert alkalmazom: úgy bíráló úr mégis azt állítja, hogy »a dialektikai módszer nincs tisztán megtartva, s annyiban az egész logikai anyag csak deductive van a gondolás természetéből levezetve, a nélkül, hogy a thesis, antithesis és synthesis menetét tisztán megtartaná.«

E nyilatkozat azt bizonyítja, hogy a bíráló logikám tárgyába, módszerébe és céljába nem hatolt. Már a munka előszavában, továbbá a 2. és 3. §-ban világosan előadom, hogy logikám tárgya nem pusztán a gondolás, hanem a tárgy is. Sőt ennél több, t. i. a gondolás és tárgy közötti viszony, melyen alapszik logikám célja, az ismereti igazság, melyet, mint alanyi igazságot gondolásilag deductive, mint tárgyi igazságot tárgyilag inductive és mint özszerű igazságot együttesen, azaz concrete valósít meg. Eljárása tehát concret. Következésképpen logikám a concret módszert követi. E módszert látjuk érvényesülni a gondolás természetében rejlő alaplétevések (a thesis, antithesis és synthesis) levezetésében és a gondolati tárgy inductiv viszonyításában az alaplétevésekhez. A gondolás és tárgy közötti viszonyítás e módszer szerint van tárgyalva (6. §.). Tehát nem »csak deductive.« Concret módszer

szerint van a gondolás és tárgy közötti viszonyítás logikám alaptörvényei, elemi alakjai és tudományos elvei előadásában is tárgyalva. Következőleg a gondolás és tárgy közötti viszonyításban a thesis, antithesis és synthesis menete mindenütt tisztán van megtartva.

Mint hogy tehát logikám célja az ismereti igazságnak konkrét módszer szerinti megvalósítása, ennél fogva logikám a bíráló úr formalis logikájától némileg különbözik. A formalis logika az ismereti igazság felfogásában az alanyi és tárgyi igazság között áthághatatlan ürt lát. Azért kockázatott bíráló úr ily nyilatkozatot: »... a külső tárgy és alany özszerű egységét ezen határozmányok (logikai funktiók) által soha el nem érhetjük.« Hogy e nyilatkozat tarthatatlanná vált, azt logikám célja és módszere álláspontjáról fennebb eléggé bebizonyítottam.

Arról nem tehetek, hogy bíráló úr vélem »álláspontra és módszerre nézve teljesen ellenkező nézetben« van. Ez okozta, hogy a gondolás alaptörvényeinek a gondolás természetéből való levezetését nem bírja »belátni.« Tehát megfejttem.

A 6. §-ban a gondolás természetét, mely három alpműködésben és alapminőségben teszi önmagát azzá, a mi, t. i. gondolkodó természetű, a gondolati tárgygyal való viszonyában fejtem meg. Az alpműködések alapján fejtem meg a 7. §-ban a gondolás lényegének, mely gondolkodó természetével azonos (9. §), három lényeges tulajdonságát, t. i. az egyesítést, különítést és özszerítést, mert a milyen azonosság van a gondolás természete és lényege között, olyan van a gondolás alpműködései és lényeges tulajdonságai között is. A mi tehát áll a gondolás alpműködéseiről, ugyanaz áll lényeges tulajdonságairól is. Áll az, hogy minden természeti és szellemi működés szükségképeni törvényt követ, mint természetében rejlő meghatározási módot. Következőleg a gondolás alpműködései és lényeges tulajdonságai is, gondolkodó természetének gondolási törvényeit követik. Ezért mondom a 6. §-ban: »A három alpműködést s ezeknek alapminőségeit három egyetemes törvény, u. m. az azonosság, középkizárás és alaposság törvénye határozza meg.« De mint hogy a gondolás alpműködéseiből szükségképen ered a gondolás három lényeges tulajdonsága, ezekből pedig három származékműködés, t. i. a fogalmazás, ítézés és következtetés, mely gondolási funktiók a gondolati tárgygyal való viszonyukban egyenkint és együttvéve érvényesülnek (7. §): ennél fogva a három törvény »a gondolás lényeges tulajdonságait és származékműködéseit, t. i. a fogalmazást, ítélest és következtetést meghatározza« (6. §). E törvények tehát egyetemesek és szükségképeniek (10. §).

Ime a logika alaptörvényeinek a gondolkodás természete- vagyis lényegéből való levezetése logikámban!

A gondolás törvényeinek fejtegetése a 12., 13. és 14. §-ban mindenütt e belső természetes viszonyt tünteti elő a gondolás természete, alpműködései, lényeges tulajdonságai, származék-működései és törvényei között. A gondolás a tárgyat tevés i- leg annak gondolja, a mi ($A = A$), ellentévé sileg ellen-kezőjét ($A = n. A$) gondolja, és pedig első esetben az igenleges, második esetben a nemleges azonosság (ellenmondás) törvénye szerint kell gondolnia. Hasonlóképen nem kell-e a gondolásnak az igenleges és nemleges azonosság összetevése, azaz özszerű-sége szerint gondolkodnia, hogy ha a gondolati tárgy nemcsak A -nak, hanem nem A -nak is lenni látszik? Szükségképen így kell. Következéleg nem kell az azonosság és ellenmondás elveit szorítanunk, miként bíráló úr állítja, hogy a középkizárás elvét nyerjük. De menjünk tovább. Ha a gondolati tárgy A is, nem A is, úgy a gondolásnak az igenleges és nemleges azonosságot össze kell tennie, özszerítenie kell, hogy a két ellenkező jegyet a gondolati tárgyhöz viszonyítsa és azután a közép esetet kizárja. Az összetevésben a gondolás még nem egyesíti az igenleges azonosság szerint az igenleges jegyet a tárggyal, sem a nemleges jegyet a nemleges azonosság törvé-nye szerint nem különíti el a tárgytól: hanem mind a kettőt a tárgyhöz viszonyítja. A lélek vagy halhatatlan vagy nem halhatatlan. A két jegy viszonyításában megvizsgálja a gondolás, hogy az igenleges vagy a nemleges jegy bir-e egyedül a gondolati tárgyban alappal vagy mind a kettő. Első eset- ben ki kell a gondolásnak a középkizárás törvénye szerint a közepesetet zárnia, mivel e törvény szerint nem kell a gondolás által a tárgynak egy igenleges és nemleges jegyet tulajdonítani egyszersmind, hanem csak egyet (10. §.): utóbbi esetben pedig, mint közepesetben, a gondolásnak az igenleges és nemleges je- gyet korlátolnia kell, mert ezt követeli az alaposság törvé- nye a gondolástól, mint az összetevés alapján nyilvánuló özsze- ritéstől (14. §.). Azt gondolom most már, hogy bíráló úr belátja, hogy a gondolás természete alapján a logikai törvények a func- tiókkal miképen függnek össze és miképen erednek a gondolás természetéből a funciókkal egymásután, midőn ezekkel a tár- gyat gondoljuk. Logikám mindezt kimutatta.

Bíráló úr az alaposság törvényének fejtegetésében kifogá- solja »a közepesetet, azaz concret esetet«, melyet »egyenesen tagad és el nem fogad.« Akár tagadja, akár nem, akár elfogadja, akár nem, az a közepeset igazságán semmit sem változtat. A közép-, azaz concret eset létét már Heraklid, Aristoteles, Kant, Fichte, Schelling, Hegel és Schopenhauer állította. Ujabb időben Trendelenburg, Fischer Kuno, Ueberweg, Frauenstaedt, Ulrici és

nálunk Horváth Cyrill állítja. S állítom én is és hozzáteszem azt is az említett nagy philosophusok nyomán, hogy a gondolás, miként előbb láttuk, bír az összetevés (synthesis) alpműködésével s ennek alapján az öszszerítés lényeges tulajdonságával, mely mint subjectiv concret functio az alaposság törvénye szerint a közepesetet, mint objectiv concret határozományt a gondolás és tárgy közötti viszony alapján ismereti igazságban gondolja. Az alaposság törvényénél felhozott példa (14. §.) tehát ezen ismereti igazságot világosítja fel. És így bíráló úr állítását, mely szerint az említett példa amphibolia. határozottan visszautasítom.

Mint hogy az ismereti igazság megvalósítása a concret methodus feladata (1. az előszót); mint hogy az ismereti igazságnak, mely logikám minden kis mozzanatában kifejezést nyer, objectiv, subjectiv és concret oldalú van (u. o.): ennél fogva a concret methodusnak is, mely az ismereti igazsággal szükségképen együtt jár, úgy objectiv, mint subjectiv, s úgy subjectiv, mint objectiv, azaz concret igaz alapja van. Következésképpen logikám minden kis mozzanatával organice összefügg s alkalmazása mindenütt előtűnik. Bíráló úrnak tehát ama megjegyzéseit vissza kell utasítanom, hogy »a concreta methodus járása a fogalomra nézve idegenszerű, mesterségesen ráerőszakolt forma . . ., külsőség . . ., nem mutatkozik termékenynek . . ., a synthesisben ismétli zavarosan a thesis és antithesis állításait. Ez öszszerítés nem érdemli meg a concret nevet.« Hasonlóképpen vissza kell utasítanom azon alaptalan megjegyzéseket is, melyeket 1. a fogalomtanban, a fogalom tartalma és terjedéke közti öszszerű viszonyról, 2. a fogalmak öszszerű egybevetéséről és 3. a módszertanban a concret definitióról mond.

A concret módszer pusztá kifogásolása következtében nem ismerte fel bíráló úr logikámnak mindenütt e módszer szerint való tárgyalását. Ezt bizonyítja eme állítása is: »... semmivel sem bizonyítható a gondolás származék-működéseinek, a fogalmazás-, ítélés- és következtetésnek levezetése a gondolás három természeti alpműködéséből.« E levezetést már fennebb előadtam. De logikám is a 6. §-ban tüzetesen megfejtí. A 19. §. pedig az alap- és származott lényeges jegyek alapján példával világosította fel. Ily lényeges viszony van az alap- és származék-működések között is.

Azt pedig logikámban sehol sem állítottam, hogy »a tevés csak a fogalmazásban nyilatkoznék, s hogy az ellentevés az ítélet sajátja« stb.: hanem, hogy »a gondolás a tevés (thesis) alapján . . . fogalmaz, az ellentevés alapján ítélt és az öszszetevés alapján következtet« (16. §.). Ugyanott mondom, hogy »a fogalmazás kiválólag az azonosság, az ítélés, a középkizárás és a következtetés az alaposság törvényét követi.« Sehol sem mondom

tehát azt, a mit bíráló úr tévesen állít. A gondolkodás főrvényeinek és funkcióinak fejtegetéséből világosan kitűnik, hogy az azonosság törvényét a tevés és ellentevés egysége követi. Nem zárja ki tehát logikám sem a fogalmazásból a tevés mellett az ellentevést, sem az ítélet- és következtetésben a tevés és ellentevés egysége mellett az ezen egységet tevő elemeket.

Abban bíráló úrnak nincs igaza, hogy az ítéleti kapocs a pusztá tevés műve, mert az az alany és állítmány összerű viszonyításának, az összerítésnek műve, mely az összetevésen alapszik. Tessék elolvasni a 39. §-t.

Az sem igaz, hogy az ítéletek tartalmi, terjedéki és viszonylati egybevetés szerinti felosztásának alapját logikám nem tünteti föl. A 49. §-ban világosan kifejtem, hogy 1. a tartalmi egybevetés az ítéletek fogalmainak tartalmán, 2. a terjedéki egybevetés fogalmaik terjedékén és 3. a viszonylati egybevetés fogalmaik összerű egybevetésén alapszik. Ime világos az ítéletek viszonyainak felosztási alapja mindenütt.

Helytelenül vannak ezen ítéletek egymás mellé állítva: »N. Sándor nagy ember volt, és N. Sándor nem volt nagy ember; minden ember tudós, és némely ember nem tudós.« Ugyanis a két első ítélet az ellenmondó ítéletek fogalmát világosítja fel, s ott helyes, hol alkalmazva volt. Az utóbbi két ítélet pedig az ellenmondó ítéletek ama törvényét világosítja fel: »Az ellenmondó ítéletek közül nem lehet mind a kettő igaz vagy mind a kettő nem igaz.« Pl. ha mondom: nem minden ember tudós, és minden ember tudós. E két ítélet közül nem lehet mind a kettő igaz, de a részleg igenlő ítélet az egyetemleg tagadó ítélettel szemközt igaz. Némely ember tudós. Ezt világosítja fel az utóbbi két ítélet. De bíráló úr az egyetemleg tagadó ítéletet egyetemleg igenlő alakban tévesen idézte.

Ily tévedések következtében nem lehet ítélettanomban bajt után, plane fokozott alakban, kimutatni. Bajt lát bíráló úr az ítéletek megfordításában, sőt azok törvényeiben is. Pedig mindenütt helyes példa világosítja fel a törvényeket. A mit mutat az is, hogy a helytelenül egymásmellé állított fennebbi ítéleteken kívül egyet sem támadott meg.

Tagadom, hogy a következtetésstanban »a terminusok meghatározása csak az első figurára szól.« A mik a terminusok az első figurában, ugyanazok a többi három figurában is. Ezt logikám az 58. §-ban fogalomszerűleg fejti meg és példával illusztrálja. E példából kiviláglik, hogy itt nem egyedül a sarkfogalmak helyzete, a mint bíráló úr gondolta, hanem azoknak fogalomszerűsége is meg van fejtve. Bíráló úr az előbbi egyoldalú szempontot tekintette s ezt tévesen a többi három figurára is kiterjesztette. Logikám ellenben azt tanítja, hogy a három alakot a középfogalom különböző állása hozza létre

(65. §.), de nem a terminusok fogalomszerűségének megváltoztatása. Fogalomszerűségek mindenütt ugyanaz és így mindenik figurára vonatkozik. S ezen érvényes vonatkozást tartja logikám szem előtt mind a három figura fejtegetésében (67., 68. és 69. §.). Nem igaz tehát, hogy következtetéstanom »korlátolt, nem igaz eredményre jut és téveseket tanít.«

A módszertanra vonatkozólag is találunk itt-ott kifogásokat. De minthogy a legtöbb lényegtelen, mivel vagy az előadás iránytani oldalát, pl. bíráló úr szerint a homályosságot, vagy a szerkezetani oldalt, szerinte a tárgyalás hézagosságát, vagy a logikai oldalt, szerinte a tudomány és philosophia felosztását kifogásolja, mellőzöm: hanem a mit a meghatározás módjára nézve (94. §.) mond, hogy t. i. rokonságba kellett volna helyeznem »a genetikát az összetevővel«, kijelentem, hogy logikám ezt megtette. »Például a szög úgy keletkezik, hogyha vonalok egymást érintik vagy metszik. Következésképp a szög fogalma a vonaloknak egymás érintéséből vagy metszéséből, mint jegyeknek egységbe való összetevéséből ered. Az összetevő meghatározás tehát az eredetű meghatározással azonos« (u. o.). Tehát nemcsak rokonság, hanem azonosság van a két meghatározási mód között feltüntetve.

Ennyiben kívántam észrevételeimet az igen tisztelt bíráló úr bírálatára megtenni. Azt nem állítottam, hogy logikám minden tekintetben hibátlan. Már az előszóban kijelentettem, hogy logikám itt-ott kívánni valót hagy hátra. De hogy éppen »sok gyengéi« legyenek, azt a mondottak alapján határozottan tagadom.*

Dr. Nemes Imre.

* Dr. Nemes Imre úr válaszat szívésen közöltem már csak azért is, hogy az olvasó lássa, milyen világosan bírja Nemes úr a »concret« methodus fogalmát és alkalmazását kimutatni. Megjegyzései közül csak a következőkre tartom szükségesnek a választ.

1. Azt az insinuatitót visszautasítom, hogy Nemes úr logikáját csak Horváth Cyrillből merítettnek mondtam volna. Lehet, hogy másból is merített; de a kérdésben sem N. úr állítása, sem az én tagadásom nem dönt. Magának Horváth Cyrillnek előadásait kellene átnéznünk, akkor látnók az eredetit és a toldalékot. Addig ne bolygassa Nemes úr oly fenhargon az eredetiség kérdését, mert kárára találna válni.

2. Azon naiv kifogását, hogy logikája »előszavát nem olvastam«, csak mosolyogva lehet fogadni. Elolvastam biz én azt, többször is; de azon hirdetett »ismereti igazságot«, a concretismus ezen nagy felfedezését, melylyel eddig semmit sem fejtett meg, sem az előszóban, sem a könyvben nem találtam érthetően kifejtve. Lehet hogy N. úr maga érti a mit mond: én bevallom, hogy ilyen pythikus böseség számára érzékem nincsen.

3. A gondolás törvényeinek levezetése a gondolás természetéből nem sikerült; azt állítottam s állítom most is. Nemes úr újabb igyekezete dacára sem látom be a gondolás lényegének és törvényeinek ezen »sikere-

Levél a szerkesztőhöz.

Tekintetes szerkesztő úr!

Dr. Simon József Sándor ur »A szép mint agyidegtervékenység« című dolgozatának egy »bírálat« y . . . ő részéről jelent meg a »Szemle« megelőző számában, melyben én is mint a »Panaisthesis« philosophiai rendszerének alapítója a támadások egész sorában részesültem.

Előre bocsájtom, hogy csakis azon körülmény, hogy a »bírálat« a M. Ph. Szemlében jelent meg, melynek munkatársa én is vagyok, nem csak mentségül szolgál nekem arra nézve, hogy ezen publikációra egyáltalán reflektálok, hanem egyenesen kényszerít engem ezen lépésre. Engedje meg tehát tekintetes szerkesztő úr, hogy mint megtámadott röviden érintsem azon pontokat, melyek egyenesen reám vonatkoznak.

Azon naiv realistikus felfogás, melynélfogva a fenti bírálat írója a jelenségen és ennek alanyán kívül álló jelentkező és létet azzal egészen külsőleg szembeesíti, és a jelenséget annak subjectumától, mint a jelenségben nem adottól megkülömbözteti, a külismereti összehasonlító létfelfogást a nálam fennforgó beltény közvetlen létével összezavarja, melynek állapotaiban sem tevékenységet, sem létet nem talál, a hol az általam is feltüntetett tapasztalatok gazdag tényesorát nem látja, minden tapasztalati alapot tőlem eltagadván, már magában oly képzettség színvonalát mutatja, mely messze van attól, hogy Kantig emelkedjék. Elmaradottságában távol áll attól, hogy egyáltalán reflektáljon arra, hogy a létnek, melyről tud és beszél, ő benne is a jelenség-

sen« megoldott összefüggését. Egyszerűen azért, mert a gondolásnak a tétel, ellentétel és összetétel mankóin való járását avult superstíciónak tartom, melyet a lélektannak csak némileg mélyebb ismerete egyszerűen eloszlat. Ilyen abstract »gondolásból«, mely concrete sehol sincs, semmit sem lehet levezetni, legkevésbé a törvényeke'.

4. A középeset valóságát talán nem kell feszegetni. Trendelenburg maga, kire N. úr annyit hivatkozik, legjobban cáfolgatta. Hogy valaki ember vagy nem ember, azt értem; de hogy ember is nem is egyszerre, azt az én eszem nem fogadja be. A concretista ész talán más szerkezetű, mint a positivistáé.

5. N. úr tanát az ítéletekről és következtetésekről most is t ö k é l e t e s e n t é v e s n e k t a r t o m s o l y a n n a k , m e l y e t i s k o l á k b a n a z i f j ú s á g m e g z a v a r á s a n é l k ü l t a n í t a n i n e m l e h e t . K i f o g á s a i a s z a k é r t ő k e l ő t t , k i k m ű v é t o l v a s t á k , b i z o n y á r a t a r t h a t a t l a n o k . H a N e m e s ú r t a n á n a k h e l y t e l e n s é g é t n e m b í r j a b e l á t n i , o l v a s s a e l c s a k L i n d n e r - K l a m a r i k i d e v á g ó v í l á g o s f e j t e g e t é s e i t . A z o k b ó l s o k a t t a n u l h a t l o g i k á j a 2 - i k k i a d á s a j á v á r a .

Ennyit akartam megjegyezni »összefüggésben«, a mint Nemes úr kívánta, nem csillagos jegyzetekben, melyek a dolgot elmérgesítenék. Különben legyen N. úr azon tagadásában boldog, hogy logikájának »sok gyengéje« nincsen; én többé nem zavarom nyugalmában. De gondolja meg: Sapientis est consilium mutare in melius.

Böhm Károly.

ben mint olyanban adva kell lenni, és hogy máskép absolute semmi sincs adva számára, hogy a lét utolsó ízben tehát csakugyan mint beltény, mint beljelenség, mint a bellét egy alakja demonstrálandó. Még távolabb áll tehát azon színvonalról, melyen az ezen kérdésből eredő bonyodalmak megoldása megkísérik. Es ez philosophiám kiinduló pontja. Részletes fejtegetéseimben, melyekkel ezen pontot p. o. még ez évbeni bírálatomban a Kant-féle philosophia elégtelenséget és a megoldás egyedül lehetséges útját kimutatni igyekeztem és az ez irányban megkísérett további demonstratióim részleteihez és azok érdeméhez ilyen író egyáltalán nem is szólhat, mert az eddigiekből kifolyólag, a mit önvallomása is megerősít, szükségkép az csak »boly« az ő fejében.

Kimondhatatlan felületes realistikus »fogalmait« most már egyszerűen a tárgy alaplétevel azonosítván, a szellemi tény és az agytevékenység közti azonos létbeli összeférhetlenséget constátálja a formalis logika alapján, és fogalomszegénységének régi kicsépeelt szalmáját rendbehozandó (az ő »fogalmaira« hivatkozik folyton és az »auctoritásra«) mulattatóan egész tudományos komolyság színét öltvén, iskolamesteri módon végleg eldöntő tárgybéli ítéleteket vél alkothatni! Ilyen naiv tompasággal nem közeledett még ember ily sublim kérdésekhez! Valóban, ha az eddig általam írottak után valahol olyan trivialitásokat ignorálhattam volna, mint a milyeneket ő ellenemben felhoz, akkor valószínűleg azon csaló volnék, minek lenni ő engem a közönség előtt gyanúsít.

Az ilyen előzményekből nem eredményezhetett más mint systemámnak goromba torzképe, és a bírálat ilykép csak travestiává válhatott. Gorombán eltorzítva, sőt feltüntetve van itt alapfelfogásom, módszerem, viszonyom a természettudományhoz, egyszóval minden, — pasquill lett az egész, melylyel szemben komoly érdembeli vita tiszta lehetetlenség.

Másrésről a humoristikus vitát is lehetetlenné tette, mert elég óvatos volt ő magát részemről minden közelebbi érintkezéstől előre is biztosítani, midőn philosophiámat azzal gyanúsítja, hogy azok közé tartozik, melyeket »mystifikálási szándékból« »találnak fel.« Egy »vagy«-gyal megelőzi a szót és azt írja utána: »már olyan is akadt«, de ezen itt kiemelt pontnak »vagy«-gyal összeköltött kételkedő alakja és a dolgozat más idevágó helyeinek, — melyet itt részletezni nincs helyem — tekintetbe vétele is kétségtelenné teszik a tényállást. Jól tudta azt, hogy célzatosan ilyen gyanúsítást emlegető ellenféllel szemben megszűnik a vita. Valóban nem tudom mit csodáljak itt inkább, a támadás otrombaságát vagy annak perfiditását.

*De ily nagyhangon
mennyivel se szólhat
még ember mint Schopenhauer*

Ezek után minden netáni pharisäikus mosakodását vagy új pasquillszerű támadásait figyelmen kívül kell hagynom.

Fogadja tekintetes szerkesztő úr nagyrabecsülésem és kiváló tiszteletem kijelentését, melylyel maradtam

Zombor, 1884. évi október 5-én.

alázatos szolgálja

*Schmitt Jenő.**

ADATOK A „MAGYAR PHILOS. SZEMLE“ TÖRTÉNELMÉHEZ.

Egy embernek, ki élte egyik kedvenc eszméjétől megválik, meg lesz talán engedve, hogy a válás percében az eszme felvillanásáról, annak megvalósításáról, fejlesztéséről s jövőjéről néhány őszinte szót intézzen azon közönséghez, mely három éven át erkölcsileg s anyagilag támogatta s őszinte szót azokhoz is, kik a magyar philosophia palástjába burkolva, mint annak talán öntudatlan ellenségei ellene dolgoztak személyes a l a p t a l a n a m b i t i ó j u k m i a t t. Jó lesz, ha irodalomtörténeti adatokat kedvelő közönségünk egy szerény vállalat történelmi előzményeivel is megösmékedik.

A »M. Philos. Szemle« eredetét a »philosophiai társas körből« vette, melynek akkori jegyzője, Harrach József tanár úr következőkép rajzolja a működését.

»Philosophiai társas kör.« Ily cím alatt szövetezett fővárosunkban mintegy hat év előtt egy társaság, melynek tagjai leginkább tanárok voltak. Vezetésszméjüket a philosophiának nagyobb mérvű művelése, irodalmának népszerűsítése, felvirágoztatása képezte. De sajnos, — a nagy buzgósággal megindított törekvés még sem vezetett a reménylett eredményhez. A kör élete rövid idejű volt. Alig tartott tovább egy évnél. Megszűnése okát hibás szervezete képezte s így már keletkezésénél magában rejté felozslása csiráit.

Egy philosophiai társaság alakítása a fővárosban egy philosophiai folyóirat szerkesztése céljából s általában a philosophia irodalom művelésére, már régen foglalkoztatta a philosophiával előszeretettel foglalkozókat. E régi vágy főleg tanári körökben folyton megújult s gyorsan talált kifejezésre. Az eszme kivételét többen szükségesnek tartották s idejét is elérkezettnek, miért megbízták Harrach József tanárt, hogy az érdeklődőket társulásra, illetőleg egy értekezletre hívja meg. Ezen értekezletre több meghívott közül az 1876. év okt. 11-én a IV. ker. főreál-

* Ha ... y ... ő ur jelen felszólalásra válaszolni s z ü k s é g e s n e k látja, a Szemle kötelessége lesz, az ő válaszát is befogadni. *Szerk.*

Ezek után minden netáni pharisäikus mosakodását vagy új pasquillszerű támadásait figyelmen kívül kell hagynom.

Fogadja tekintetes szerkesztő úr nagyrabecsülésem és kiváló tiszteletem kijelentését, melylyel maradtam

Zombor, 1884. évi október 5-én.

alázatos szolgálja

*Schmitt Jenő.**

ADATOK A „MAGYAR PHILOS. SZEMLE“ TÖRTÉNELMÉHEZ.

Egy embernek, ki élte egyik kedvenc eszméjétől megváltik, meg lesz talán engedve, hogy a válás percében az eszme felvillanásáról, annak megvalósításáról, fejlesztéséről s jövőjéről néhány őszinte szót intézzen azon közönséghez, mely három éven át erkölcsileg s anyagilag támogatta s őszinte szót azokhoz is, kik a magyar philosophia palástjába burkolva, mint annak talán öntudatlan ellenségei ellene dolgoztak személyes a l a p t a l a n a m b i t i ó j u k m i a t t. Jó lesz, ha irodalomtörténeti adatokat kedvelő közönségünk egy szerény vállalat történelmi előzményeivel is megösmékedik.

A »M. Philos. Szemle« eredetét a »philosophiai társas körből« vette, melynek akkori jegyzője, Harrach József tanár úr következőkép rajzolja a működését.

»Philosophiai társas kör.« Ily cím alatt szövetekezett fővárosunkban mintegy hat év előtt egy társaság, melynek tagjai leginkább tanárok voltak. Vezetérszméjüket a philosophiának nagyobb mérvű művelése, irodalmának népszerűsítése, felvirágoztatása képezte. De sajnos, — a nagy buzgósággal megindított törekvés még sem vezetett a reménylett eredményhez. A kör élete rövid idejű volt. Alig tartott tovább egy évnél. Megszünése okát hibás szervezete képezte s így már keletkezésénél magában rejté felozslása csiráit.

Egy philosophiai társaság alakítása a fővárosban egy philosophiai folyóirat szerkesztése céljából s általában a philosophia irodalom művelésére, már régen foglalkoztatta a philosophiával előszeretettel foglalkozókat. E régi vágy főleg tanári körökben folyton megújult s gyorsan talált kifejezésre. Az eszme kivételét többen szükségesnek tartották s idejét is elérkezettnek, miért megbízták Harrach József tanárt, hogy az érdeklődőket társulásra, illetőleg egy értekezletre hívja meg. Ezen értekezletre több meghívott közül az 1876. év okt. 11-én a IV. ker. főreál-

* Ha ... y ... ő ur jelen felszólalásra válaszolni s z ü k s é g e s n e k látja, a Szemle kötelessége lesz, az ő válaszát is befogadni. *Szerk.*

iskola helyiségében a következők jelentek meg: dr. Alexander Bernát, dr. Babics Kálmán, dr. Bánóczy József, dr. Bihari Péter, Böhm Károly, dr. Kármán Mór, dr. Lechner László, dr. Péterfi Jenő és dr. Silberstein Adolf. Harrach József előadja, hogy meghívása, több tanár megbízása folytán, egy philosophiai társaság alakítása céljából történt s megvitatás alá bocsajtja ama kérdést, hogy milyen szervezetű egyesület létesítése lenne a legüdvösebb a philosophia művelésének előmozdítására és terjesztésére. Nézete szerint mind a tagok számát, mind a philosophia egyes ágainak művelését illetőleg minél szélesebb alapon véli a célt elérhetőnek s így ajánlatba hozza a vidéki tagok felszólítását is, hogy minél többen csatlakozzanak azon cél megvalósítására, melynek tulajdonképeni tárgyát fordított és eredeti önálló philosophiai művek kiadása és egy szakközlöny szerkesztése képezné. E kérdés többoldalú megvitatása után dr. Kármán Mór indítványt fogadtatott el: a philosophiai társaság szervezetét szűkebb körre, a tagok számát illetőleg, szorították, a vidéki tagokat egyelőre egészen mellőzték; elhatároztatott továbbá, hogy folyóirat szerkesztésének s másnemű irodalmi nyilvános munkásság tervének kivitelét is egyelőre mellőzik s csupán vitatkozásokra, philosophiai tételek megbeszélésére szorítkoznak. E magánjellegű kör alapszabályai elkészítésével is dr. Kármán Mór bízott meg. Így indult meg a kör működése, mely csupán értekezésekre szorítkozott. Nem bírt semmiféle kibátó erővel. A tagok végre is megúnták ezen folytonos vitatkozásokat s tizenkét értekezlet után többé nem gyűltek össze.* A kör elnökéül illetőleg »ügyvivő«-jéül a szervezkedő gyűlésen Molnár Aladár választott meg, jegyzőnek Harrach József. Értekezéseket, illetőleg felolvadásokat, részint szabad előadásokat a következők tartottak: dr. Kármán Mór »a tudományok beosztásáról«, dr. Bánóczy József: az »elme« szóról, dr. Lechner László »Spencer Herbert a tudományok beosztásáról«, nemkülönben: »van-e célszerűség a világban?« Janet műve alapján; Bodnár Zsigmond bíráló ismertetést adott Langenak »Geschichte des Materialismus« s ezzel kapcsolatban Vaihingernek »Dühring, Hartmann und Lange« című művéről; dr. Bihari Péter Hartmannak »Philosophie des Unbewussten«-jét ismertette, (két értekezlet tárgya); Böhm Károly: »az emlékezet physiologiájáról« (két értekezlet tárgya); dr. Alexander Bernát: »a philosophia történetének eszméjéről«; Torok László: »a tragikumról« és Harrach József: »a halhatatlansági tan történeti fejlődéséről.« Fölemlítjük még — az előttünk levő jegyzőkönyvek alapján, melyekből a nekrológot írjuk, hogy Molnár Aladár a kör megbízása folytán a kör nevében Hágában tartott Spinoza-ünnepélyre francia szövegű sürgönyt küldött,

* A kör némely ülését a budapesti ág. h. ev. főgymnasium kis terében tartotta. B. K.

melyre a központi bizottság titkára: dr. H. J. Betz levélben válaszolt, megköszönve a kegyeletes megemlékezést. »

Ennyit tett az a »társas kör.« Igen jól mondta Harrach ur, hogy »már keletkezésénél magában rejté felosztása csiráit,« mert »hibás volt szervezete.« A philosophiai gondolkodást nem lehet professióból üzni s jellemileg annyira különböző egyének, milyenek mi voltunk, nem férhetnek meg egy »társas körben.« Mert míg az egyik rész teljes odaadással karolta fel az eszmét, addig a másik (szerencsénkre kisebb) rész nem tekintette a kört egyébnek, mint oly helynek, hol végtelen bőbeszédű ürességeit elcsépelje s azt kívánta tőlünk, hogy saját unatkozásunkban gyönyörűséget találjunk. Nem a philosophia iránti közöny, hanem a szenvedhetlen emberek elleni ellenszenv robbantotta szét a »társas kört« már 1878-ban.

Három évig semmi sem történt az egyszer megpendített eszmék megvalósítására. Végre 1881 okt. 20 án az én csekélységem összehívott egy értekezletet, melyet ugyanakkor nov. 10-én egy másik követett s a melyekben részt vettek: Hunfalvy Pál, Herman Otto, György Aladár, dr. Schwartzter Otto, dr. Bihari Péter, Baráth Ferencz, Harrach József, dr. Alexander Bernáth, dr. Bánóczy József, dr. Kármán Mór, dr. Medveczky Frigyes, dr. Lechner László, dr. Babics Kálmán, dr. Pecz Vilmos, Torkos László, Bodnár Zs.

Az első értekezleten dr. Alexander Bernáth, dr. Bánóczy József, dr. Kármán Mór hevesen a vitatták, hogy a szakközlöny kiadása korai dolog, várni kell vele még egy évig, a magyar közönség még nem érett philosophiai folyóíratra (hát egy év múlva megért volna magától?); ellenben Harrach, Baráth, Bihari, Herman Otto, György Aladár a magyart százados küzdelmei után ilyen irányu folyóíratra is éretnek vélték s mivel Herrman Otto kivált kritikai, Baráth pedig népszerű irányu lapot kívántak, — a gyűlés Alexander, Baráth és Böhm tagokból álló bizottságot nevezett ki, hogy a folyóírat szellemi technikáját megbeszéljék s aztán újra összehívják a gyűlést.

A nov. 10-én tartott gyűlésen Baráth Ferencz felolvasta az általa és általam előre megállapított programot. Mert Alexander Bernát sokkal inkább volt elfoglalva, semhogy ily csekély ügynek megvitatásában velünk együtt fáradozott volna.*

* A vita közben Bánóczy egyebek közt azt vetette fel, hogy »compromittáljuk« az ügyet, ha a »Szemle« nem sikerül. Az eredmény úgy hiszem fényesen bebizonyította ez egyszer, hogy a kik a philosophiát eddig Magyarországon »compromittálták« — azok egyetemen tanárok voltak, kik semmit sem tettek; a kik azt fentartották, szegény anyagi viszonyaik közt ápolták, azok szegény középtanodái protestans tanárok voltak: Greguss, Vandrák, Tarczy, Kerkapoly, Erdélyi,

A vitának az lett a vége, hogy Baráth F. és én egy felhívást intézzünk az ország philosophusaihoz, vajjon kik volnának hajlandók munkatársakul szegődni? E felhívást a következő alakban szerkesztettük és szétküldöttük mi ketten: Baráth Ferencz és én mindenhova, hol csak egy philosophust sejtettünk. Szövege a következő:

»Alólirottak a magyar philosophiai művelődés szempontjából szükségesnek látják egy folyóirat kiadását, melynek általános célja lenne: a philosophiai gondolkodást és műveltséget tovább fejleszteni nemzetünkben; a tulajdonképi philosophiai tudományok iránt érdekeltséget támasztani s azok számára ugy olvasókat mint művelőket nevelni a jövőben.

Hogy ezen feladatot könnyebben és szélesebb alapon valósíthassák meg, a kiadandó folyóirat tartalmát nem korlátozzák csupán a tulajdonképen philosophiai tudományok körére, hanem azt kiterjesztik a tudomány, irodalom és közelet egyéb ágaira is, feltételül tűzvéni ki mindeniknél a magasabb, általánosabb bölcsészeti álláspontból való tárgyalást.

E szerint a megindítandó folyóirat körébe tartozónak vélik — nagyjából vázolvá — az ismeret és gondolkozás következő tárgyait:

1. A tulajdonképeni philosophia (logika, lélektan, ethika, metaphysika, természet- és vallásbölcsészet, bölcsészettörténet stb.) köréből egyes kérdéseket; — a különböző philosophiai álláspontok és irányok ismertetését, tekintettel jellemző vonásaikra és lényeges eltéréseikre; evidentiában tartását a külföldi philosophiai mozgalmaknak, kapcsolatban a külföldön időnként megjelenő, ide vonatkozó nevezetesebb művek bemutatásában.

2. Az eddigelé magyar nyelven irt philosophiai műveknek s a magyar philosophiai munkásság történetének ismertetését.

Domanovszky, Thót, — hogy többet ne emlitsék. De pénzért mi protestansok nem voltunk kaphatók soha; mi pénzért, megrendelésre dolgozni nem tudunk. Hogy pedig melyikünk »compromittálta« a magyar philosophia ügyét, — én-e, a ki a Szemlének három évet áldoztam, a nélkül hogy az Egyetem és a M. T. Akadémia egy cikkel is támogatott volna. — vagy az ki ebbeli félelmét először nyilvánítá, és azok, a kik a magyar tudományos Egyetem tanárai és németül írják s adják ki dolgozataikat, (vagy talán a magyar, kinek ők szolgálatában állanak, nem méltó arra, hogy az ő nyelvén szóljanak hozzá?) azt reménylem az elfogulatlan közönség most is meg fogja már ítélni s az utókor, amelynek számára jelen füzetünk elbírálás végett fenmaradnak, igazságot fog szolgáltatni a Szemle eddigi munkatársainak, kik eszméért küzdöttek s a fordításokban, próbálkozó, eszme nélküli »írókkal« szemben kénytelenek voltak mindennemű titkos és nyilvános kifogásolást és gáncsolást eltűrni. Pedig egyikünk sem nyert egy művéért háromszoros jutalmat és díjazást, miut az, a ki nem restellette a »19-dik század pessimismusával« a Gorove-díjat, az »Irók tárából« ivnyi díjat s az Akadémiától még egy díjat, t. i. a Marcibányi-félet elfogadni.

Böhm.

3. Ugy szintén az állami és társadalmi élet nevezetesebb kérdéseinek, pl. a tanügyi kérdéseknek, bölcsészeti szempontból történő megvilágosítását.

4. A közmívelődés bármely kérdését s különösen a művészet és irodalom kérdéseit, a hova az általános, elvi szempontu kritikai tanulmányok is tartoznak, a magyar tudományos vagy szépirodalomnak akár egyes műveire, akár egész cyclusaira vonatkozólag.

5. S végezetre nemzetünk multjának s specificus jellemének megismerésére vonatkozó kérdéseket.

A folyóirat a jövő év tavaszán fogna megindulni, füzetes kiadásban. Hogy minő terjedelemben, az részint a közönségben lévő szükségérzet mekkoraságától s ennek folytán a közönség pártolásától, részint és különösen attól függ, hogy mennyi közlésre alkalmas cikkekkkel rendelkezünk.

Felszólítjuk annál fogva Uraságodat annak szives kinyilatkoztatására: hajlandó-e a főntebb vázolt programm alapján a megindítandó folyóirat munkatársai közé állani? s ha igen, hogy leginkább mely téren fog dolgozni s mikorra küldené be első dolgozatát?

Mint hogy előttünk ismeretlen térre lépünk, s nem tudjuk, hogy a magyar közönséget mennyiben érdekli vagy fogja majd-e érdekelni vállalatunk, a cikkekért díjazást a vállalat egyelőre nem ígérhet; de mihelyt azt teheti, azonnal főkötelességének fogja tartani.

S végül kérjük, hogy becses válaszát egy levelező lapon Böhm Károly nevére (Deák-tér 4. sz. evang. főgymnasium) legkésőbb f. é. dec. 31-ig megküldeni sziveskedjék.

Budapest 1881. november 20.

Dr. Alexander Bernát, dr. Bánóczy József, dr. Babics Kálmán, Baráth Ferencz, dr. Bodnár Zsigmond, Böhm Károly, dr. Bihari Péter, Greguss Ágost, György Aladár, Harrach József, Herman Otto, dr. Horváth Cyrill, Hunfalvy Pál, dr. Kármán Mór, dr. Lechner László, dr. Medveczky Frigyes, Péterfy Sándor, Torkos László.«

Az eredmény igen »örvendetes« volt. Nem kevesebb 41 férfínál vállalkozott munkák beküldésére, még pedig ingyen, díjazás nélkül, mert arra mi, szegény philosophusok képesek nem voltunk. Ennek alapján januárius első napjaiban 1881-ben újból összehívtam az érdeklődőket, a kik az eredményről értesülve, a szerkesztést én reám és Baráth Ferenczre bízták. Ezen mandatum alapján, biztosítva levén sok »jeles« férfiú munkájának beérkezése iránt, 1881. januárius havában egy »Előfizetési felhívást« bocsátottunk közre mi szerkesztők s Aigner Lajos magára vállalta a »M. Philos. Szemle« kiadását. E felhívás szövege a következő volt (szövege Baráth Ferencz tollából eredt):

»Előfizetési felhívás a Magyar philosophiai szemle« czimű folyóíratra.

A philosophiai műveltség a nemzetek műveltségének teljessé tévője és betetőzője. A nélkül az nem egész s egyszersmind az adja meg annak az érettség és férfiaság valódi bélyegét. Az képesít bennünket az élet és gondolkodás bármely körének helyes felfogására és méltatására. Ez érteti meg velünk valójában a jelent, számot ad a multról s tanácsot ad a jövőre nézve. S a mennyiben az emberi dolgok változandóságában megismerteti velünk az örök és változatlant: a csüggedéstől és kétségbeeséstől megóv.

E philosophiai műveltség alaptermészetében egyetemes, általános emberi; hazát nem ismer, csak emberiséget; ez köti össze egymással a korokat és nemzeteket. De időszerinti kifejlődésében az egyes nemzetekhez van kötve. Nemcsak az által, mert azok kezén és munkája által fejlődik, hanem az által is, mert minden nemzet rányomja saját bélyegét saját philosophiai műveltségére. Így a német, az angol, a skót, a francia philosophia (a mennyiben ez utóbbiról külön lehet szó): jelentékenyen különböznek egymástól. Azért, bár fogalmi ellentétnek látszik, lehet szó egyes nemzetek nevéhez kötött, s így idővel talán magyar philosophiáról is.

Az emberi gondolat-világ ezen nagy kincstárához, mely az emberi lét egész kérdésére igyekszik feleletet adni, épp úgy, mint a vallás, csak hogy más alakban, fajunk még nem adta meg a maga részét; nem legalább olyan mértékben, hogy az ott számot tenne. Bár kitűnő gondolkodóink voltak időszakonként nekünk is, de azok inkább a külföld philosophiai eszméit ismertették és alkalmazták hazánk viszonyai közt. Első királyunk, Szt. István, a fia Imre herceg számára irt kormányzati tanácsaival, az első magyar állambölcs. Mátyásnak mondásaiban, melyeket kortársai följegyeztek, úgy intézkedéseiben, sok gyakorlati bölcsesség jelentkezett. A XVI. századbeli vallásos reformatio a gondolat felszabadulását magával hozta hazánkban is s az iskolák egy részét azok tűzhelyévé tette. Apáczai Cseri János a XVII. században, egymaga igyekszik, óriás erőfeszítéssel, magyar philosophiai irodalmat teremteni. S végre, csak legutóbb, Erdélyi János törekedett becses munkái által érdeket gerjeszteni hazánkban a philosophiai gondolkodás iránt, s egyebek közt összeszedte és összeköté a multban a magyar philosophia tevékenység szárait s ez által is igyekezett nemzetét buzdítani a folytatásra.

Erdélyi munkája csonkán maradt; felhívó szava feleletre vár ma is. S a munka folytatására vagy akár megkezdésére, minden nappal nagyobb szükségünk van. Alkotmányunk legújabb átalakulása által szorosabban tagjaivá lettünk az európai művelt népcsaládoknak, mint eddig valánk. Új államéletünk az eddiginél nagyobb megfontolásra, és nagyobb dolgok végrehajtására hí. A

puszta kölcsönzéssel semmiben sem érhetjük be többé, így a philosophiában sem; saját erőnket kell fejleszteniünk itt is. Meg kell mutatnunk, hogy mit érünk ezen a téren, de egyszersmind fentartanunk összeköttetésünket Európa többi nemzeteinek hasonló nemü törekvéseivel.

E szükség érzete indított néhány tanárt, író-t és gondolkodót a fővárosban arra, hogy egyesüljenek s egy folyóiratot indítsanak a főntebbi célok megvalósítására; s hozzájok a vidékről is nagyszámú és jelentékeny erők csatlakozván: ime most a folyóirat megindítása érdekében, a magyar közönséghez fordulunk. Ezt láttuk a legelső célravezető lépésnek arra nézve, hogy hazánkban a bölcsészeti gondolkodás és műveltség iránti érdeklődést szélesebb körben felébreszszük; a philosophiai szellemű művek számára olvasókat és írókat növeljünk, s a jövőre nézve lehetővé tegyük egy magyar philosophiai műveltség megszületését, vagy ha úgy tetszik, folytatását.

Ebből következik, hogy folyóiratunk nem csupán szakközölyny akar lenni. A tulajdonképeni philosophia (logika, lélektan, aesthetika, metaphysika, természet- és vallás-bölcsészet, bölcsészettörténet stb.) köréből is közöl ugyan dolgozatokat s igyekezni fog, úgy a külföldi philosophiai mozgalmakat és irodalmat, mint a magyar philosophiai munkásság eddigi történetét, főképp az újabb korból, megismertetni. De azon kívül hozzá szól az állami és társadalmi élet nevezetesebb kérdéseihöz is; hozzá a tanügyhöz, a művészetekhez és iradalomhoz, közöl kritikákat és tanulmányokat; a nyelv, faj, nemzeti jellem kérdéseit (a népi nyelv s közmondások és népszokások psychológiájával) mind körébe vonja, s korlátul és jellegül a tárgyilagosabb, bölcsészeti szempontú tárgyalásmódot állapítja meg.

A »Magyar Philosophiai Szemle« megjelenik kéthavi füzetekben, tehát évenként összesen 6 füzetben, mintegy 30—35 ivnyi tartalommal. Munkatársai egyelőre a következők:

Dr. Alexander Bernát, Dr. Babics Kálmán, Dr. Bánóczy József, Dr. Bászeli Aurél, Dr. Bihari Péter, Bodnár Zsigmond, Dr. Buday József, Dengi János, Domanovszky Endre, Dunai Ferencz, Dr. Emericzy Géza, Fekete Endre, Dr. Felméri Lajos, Gombócz Mihály, Greguss Ágost, Grünwald Béla, György Aladar, Harach József, Dr. Horváth Cyrill, Hunfalvy Pál, Dr. Kovács Ödön, Kuncz Elek, Dr. Lechner László, dr. Maczki Valér, Dr. Medveczky Frigyes, Melegh Gyula, Moller Ede, Nagy Gusztáv, Dr. Nemes Imre, Dr. Öreg János, Dr. Pauer Imre, Péterfy Sándor, Dr. Pulszky Ágost, Schneller István, Dr. Schwarz Gyula, Dr. Schwartz Ottó, Dr. Simon József, Szlamka Elek, Szűcs Farkas, Dr. Tolnay Lajos, Vandrák Endre.

Az első füzet f. é. március elején fog megjelenni.

Előfizetési ár: egész évre 5 forint. Egyetemek, theologiai

intézetek s egyéb felső iskolák hallgatói, ha ellenőrizve történik az előfizetés, személyök részére évenként 3 forinttal fizethetnek elő.

A lap szellemi részét, s általában a szerkesztést illető tudósítások a szerkesztőséghez (Deák-tér, 4. sz. evang. főgymnasium), az anyagi részt s kiadást illetők pedig Aigner Lajoshoz (Városház-tér) küldendők.

Budapest, 1881. január havában. — Baráth Ferencz, Böhm Károly, szerkesztők. Aigner Lajos, kiadó. —

Az eredmény anyagilag nem lehetett valami fényes, mert a mellékelt költségvetésből kitetszik, hogy az első évben 149 frt 80 kr, a másodikban 110 frt 40 kr deficittel. küzdöttünk, dacára annak, hogy egy értekezést sem díjaztunk, a szerkesztés pedig mindenben ingyen járt.

Ép oly kevés erkölcsi támogatásban részesültünk. Az ígért munkák be nem érkeztek s nagy bajjal lehetett az első füzetet maga idejére elkészíteni s világgá bocsátani. S fájdalom! ez nem javult ezentúl sem. Az első vállalkozók nagyrésze semmit sem tett; de akadtak az országban titokban működő s törekvő elmék, kik a gondolat iránt lelkesülve, erejüket nem kímélték; és sikerült a M. Phil. Szemle számára 3 éven át, a szerkesztőkön kívül, körülbelül még 15 munkatársat szerezni, kik közül kiemelendők önzetlen idealismusukért s másoknak utánzandó például, hogy kell működni nem Mammonért, hanem eszméért s áldozni e célnak idővel, mely pénz és szellemi erővel, mely ennél is több: Dr. Babics Kálmán, Dr. Bihari Péter, Bokor József, Bodnár Zsigmond, Dr. Buday József, Dr. Horváth Cyrill, Dr. Kiss Áron, Dr. Lechner Károly, Dr. Lechner László, Dr. Nemes Imre, Schmitt Jenő, Szlamka Elek, s mások.

E férfiak képezték a »M. Phil. Szemle« munkatársainak zömét, kikhez mások is csatlakoztak. Sértett hiúság, mely az igazság szavát saját korlátoltsága miatt nem bírja eltűnni, néhányat kilépésre ösztönzött, de nagyobb része megmaradt, s az ő pártolásuk biztos a Szemle számára. Egyet azonban megjegyzésre méltónak tartok, s mint megrovandót kiemelek: az özszeses actív munkatársak közül az egész M. Tud. Akadémiának és Tud. Egyetemnek eddigelé csak egy tevékeny embere volt: az érdemeiben megőszült, öreg kora dacára mindig idealistikus eszjárású Dr. Horváth Cyrill, kinek buzdítása a M. Philos. Szemle számára megbecsülhetetlen jó hatással volt. A többi »nagy urak« tartózkodtak a részvételtől, egy oly folyóirattal szemben, melyet közeptanodai tanároknak szabad és önzetlen működése létesíteni elég vakmerő volt.

1882-ben megkaptuk a M. Tud. Akadémia anyagi támogatását, mely évenként kérendő 300 frtból áll jelenleg. Ezzel kifizettük a szerződés szerint ránk háramlott deficitet s

1884-ben én vettem át nemcsak a szerkesztést, hanem a kiadásnak is egész terhét. Baráth úr, kinek nyilatkozatát a szíves olvasó a füzet végén olvashatja (mely nyilatkozat engem ezen megjegyzésre kényszerít), ez évben a Szemlének sem szerkesztésénél sem kiadásánál velem a terhekben nem osztozott.

Hogy miképen kezeltem a tisztelt előfizetők s a Magyar Tud. Akadémia részéről én reám bízott összegeket, azt a mellékelt, bélyeges nyugták által igazolt, költségvetésből megítélheti a tisztelt előfizető s általában támogató közönség.

Nem mintha a munkát megúntam volna, mint némelyek hirdették, — hiszen életemnek soha sem volt szebb ideálja, mint egy ily magasztos célú folyóiratnak vezetése, — hanem egészen subjectiv okok kényszerítettek arra, hogy e folyóirattól, melynek három éven át szenteltem erőmet, mint szerkesztő visszalépjek. Nem válok ki a munkatársak köréből, mert azt nem tehetem, legkedvesebb munkámtól kellene elszakadnom; — én azon túl is kész, bár csekély szolgálja leszek az eszmének. De jellembeli dolognak tartanám: könyörögni subventióért ott, a hol hidegen eluta itottak, sőt ellenségesen elnyomni akartak, az Akademiánál; — s épen azért, mert azt hiszem, hogy a föld »halhatatlanjai« előtt mások talán (ki tudja?) nagyobb kegyben részesülnek s így az eszme, ha én kitérek útjából, jobban fog prosperálni, — a »Philos. Szemle« szerkesztését, a munkatársak tanácsát kikérve, Bokor József, Sárospataki akadémiai tanár és Dr. Buday József tanár urak kezébe tettük le. Nyíltan beszélék s őszintén akarom indokaimat bevallani; annál inkább, mert egyik irányról hűtlen előadásban ferdén indokolták ezen lépésemet; a szíves olvasó a kényszerűségből ide tett hírlapi nyilatkozatokból ítélje meg, vajjon önérzetes ember, az én helyzetemben, megtarthatta volna-e továbbra is a Magyar Tud. Akadémia által subventionált, »Magyar Philos. Szemle« szerkesztőségét.

En »Az Ember és Világa« című művemmel az 1884-diki Akadémiai nagy jutalomra pályáztam. E mű, mint hírlapi felzólalásomból ismeretes, az Akadémia főtitkára Dr. Fraknói Vilmos úr és az osztálytitkár Pesthy Frigyes úr közti átmenetben elsikkadt (ez a tényállásnak megfelelő szó). A tényt, mint erkölcsi állapotainknak egy sajnálatra méltó jelét, a nagy közönség elé hoztam, mert tőle reményelem (nem mástól) az igazságos véleményt hallani. A következőkben van a dolognak egész hírlapi lefolyása.

Adatok

»Az akadémiai nagy jutalom ügyében.

Befejezett ténnyel állok szemben s azért annak elmondásában felesleges a megbántott lélek panaszának helyt adnom: a szives olvasó elé úgy akarom állítani e tényt, a mint megtörtént és van: sine ira et studio.

A tény, melyet a közönség ítélete alá kell terjesztenem, a következő:

1883. év végén lefolyt a 7 évi cyklus (1877—1883), melynek befejeztével az »akadémiai nagy jutalom« (200 arany) — »a bölcséleti tudományok körébe tartozó munkák legjobbjának volna odaitéendő« (így hirdette a pályázatot maga a m. tud. akadémia). Én 1883-ban szintén egy művet adtam ki, mely »Az ember és világa« címe alatt a metaphysikának alaptanait rendszeresen tárgyalja. Természetesen elhatároztam, hogy az »akadémiai nagy jutalomra« pályázom vele s 1883. dec. 15-en iskolaszolgám által átvittem a könyvet s egy hozzá csatolt levelet dr. Fraknoi Vilmos urhoz, mint a m. t. akadémia főtitkárához. Az akadémia titkári irodájában valami Takács nevű úri ember vette át a csomagot s a budapesti ág. h. ev. főgymnásium postakönyvében saját aláírásával elismerte, hogy a csomagot megkapta. Ezzel a pályázati feltételeknek megfelelően, nyugodtan vártam az ügy lefolyását.

Körülbelül májusig semmit sem lehetett a pályázatról hallani. Akkor egyszerre hangulatot kezdtek csinálni a közönségnél s több napi lap (első az »Egyetértés«) azt a hirt hozta, hogy az akad. nagy jutalomra csak két munka jöhet tekintetbe, úgymint Felméry Lajosé (Az iskolázás Angliában) és Alexander Bernáté (Kant élete és tanai); a többit »apróbb értekezésnek« bélyegezték. Gondoltam: 20 nyomtatott ívre terjedő munka, milyen az enyém, külső terjedelemlre nézve nem nagy opus ugyan, de a szakember, aki elolvasta, meggyőződik róla, hogy egy filozofiai rendszernek alapja van benne lerakva; — és hallgattam!

Végre jött a nap, melyen az akadémiának második szakosztálya s a nagygyűlés ünnepélyesen oda ítélte a jutalmat a koszorúra legérdemesebbnek. Figyelmesen néztem utána, milyen rangba helyezték az akadémikusok az én művem: sem a szakosztálynak, sem a nagygyűlésnek az én művem számára nem volt egy szava sem. Gondoltam újra: annyira téves a műved, hogy szót sem érdemel; sokan jártak már úgy, mint te — vixere fortes ante Agamemnona multi — és hallgattam.

De szerettem volna tudni művem hibáit, annál inkább, mert általános hallgatással mellőzték mai napig az irodalmi körök; s azon kívánságtól hajtva, hogy tanuljak a megjegyzésekből, miket szakavatott férfiak tettek 15 évi munkásságom gyümölesére, elmentem nagyságos Pesty Frigyes úrhoz, a II-dik szakosztály

titkárához s kértem tőle a művemről irt bírálatot. Azzal vigasztalt, hogy vannak terjedelmes bírálatok; Gönczy Pál és Kerkápoly Károly urak írták; forduljak csak Fraknói úrhoz, az kiadja majd a bírálatot. Ez történt 1884. június első felében.

S mint egykor Sokrates, tudnivágytól ösztönöztetve, így elmélkedtem. Kerkápoly úr nagytudományú férfiú, kinek nézetét nagyon fontos tudnom, — forduljunk Fraknói úrhoz! Junius 21-én hozzá is fordultam, lenne szives a művemről irt bírálatot kezemhez juttatni, megfizetem, ha kell, a leírás költségeit. Nyilván azon nézetben tettem, hogy az akadémia még az Aranykorszakát éli; Arany János egy előbbeni alkalommal készségesen írta meg a bírálok nézetét; — megkapom most is.

Nem kaptam; eltávoztam a fővárosból, vissza is tértem, — a bírálat nem volt meg. Gondoltam újra: Fraknói úr nem ér reá, hogy az én nihilimmal foglalkozzék; elfelejtette. S irtam neki egy új levelet (szeptember 20.), melyben arra kértem sziveskednék engem a bírálat megszerezhetési módjáról értesíteni, vagy pedig kijelenteni, hogy a magyar tudományos akadémia nem hajlandó, sem a közönséggel, sem a szerzőkkel közölni azon bírálatot, mely pályázó művekről emberei által iratott.

Akkor szept. 23-án jött Fraknói úrtól egy levél (eredetije nálam van), melyben azt írja, forduljak Pesty Frigyes úrhoz, mert a bírálatok az osztálytitkároknál vannak. Gondoltam: körben forogsz, csak indulj, majd csak megakadsz valahol, — s ezzel a stoicismussal elmentem szept. 27-én Pesty Frigyes úrhoz a bírálatért.

Pesty úr szokott, megnyerő nyájasságával fogadott. Kérésre mindjárt azzal lepett meg, hogy bírálat nincs az én művemről, hogy nem is pályáztam!! Ezen elöttem egészen új tételre Pesty Frigyes úrnak kijelentém, hogy igenis pályáztam s be is tudom bizonyítani, hogy az akadémianak idején beküldtem a művemet (a postakönyv és az az aláírások csalhatatlanok). Sok kölcsönös sajnálkozás közt elváltunk egymástól; mert megjegyzem, hogy Pesty úr őszintén sajnált engem, a miért elütöttek a pályázattól, én meg szivemből őt, a miért ilyen ügyben kellett az ő tisztelt személyét fárasztanom.

S elmenet gondoltam. Pályázni újra csak hét év múlva lehet; akkor talán már nem is élek, vagy újra »nem pályázónak« határoznak. Ezért, hogy a dolog alapjára hatoljak, elhatároztam (Isten látja szivemet, nem szivesen, de kényszerűségből teszem!), hogy az ügyet a nyilvánosság elé hozom! Ezzel nemcsak saját írói reputatiómnak tartozom, hanem azt hiszem, más íróársaknak is teszek szolgálatot, nehogy az ily eljárás egyszeri elhallgattatása után, másnál is s bármikor ismétlődhessék.

Ezek alapján most nyilvánosan kijelentem Fraknói úrral szemben, hogy »Az ember és világa« című művem pályázott, még

pedig csakis az akadémiai nagy jutalomra, a mint azt a hozzá intézett levélben is aláhuztam. Minthogy pedig ezen művem bírálatban az akadémia részéről nem részesült, jogosultnak érzem magamat Fraknói úrhoz a nyilvánosság előtt ezen kérdéseket intézni:

1. Kezéhez jutott-e az én művem? Ha igen, miért nem lett felvéve a pályázók lajstromába?

2. Ha nem jutott kezéhez az elküldött mű, ki a bűnös, a kinek vétkes mulasztása folytán az én művem a mindenki előtt nyílt pályától elzártak?

3. Ha nem jutott kezéhez, miért nem tartotta magát a magyar tudományos akadémia azon pályázati hirdetéséhez, melynek értelmében »a (hirdetett) figyelmeztetésnek korán sincs az az értelme, mintha a be nem küldött munka, melyről a tagoknak tudomásuk van, nem pályázhatna« —?

4. Végül, ha a tisztelt főtítkárnak s a többi tagoknak nem volt tudomásuk arról, hogy művem megjelent, — ámbár a napi sajtó, »Egyetértés«, »Napló«, »Budapesti Hírlap«, »Fővárosi Lapok« s a »Magy. Philosophiai Szemle« hirdette és ismertette, s ámbár egy köteles példányt az akadémia könyvtárának is küldtettem, — mivel fogja hazánk első tudományos intézete igazolni azt, hogy egy nagyobb filozofiai munka megjelenéséről épen csak ő neki nem volt tudomása, holott az országban minden filozofus, a legkisebb is, ismerte és tudta?

Nekem e kérdések intézéséhez jogom van, mert író vagyok s követelem, hogy a sok más munka mellett a minden irodalmi terméket ismerni köteles akadémia az enyémet is figyelembe vegye. E kérdéseket intéztem főtisztelendő dr. Fraknói Vilmos, akadémiai főtítkárnak úrhoz, s tőle azokra nyilvános és leplezetlen választ kérek. Ennek megadása után fenntartom magamnak a további hozzászólást ez ügyben.

Budapest, 1884, okt. 6.

Böhm Károly,

a »Magyar Philosophiai Szemle« szerkesztője.

Ezen felszólalásomra dr. Fraknói Vilmos úr a következő feleletet adta:

»Böhm Károly úrnak a »Budapesti Hírlap« mai számában hozzám intézett interpellációjára sietek a következőkben válaszolni:

1. Böhm Károly úr »Az ember és világa« című munkáját, melylyel az akadémiai nagy jutalomra pályázni óhajtott (!), az akadémiahoz beküldötte.

2. Ezen munkát Takács István, főtítkári segéd, az akadémiai iroda igazgatója átvette és az iktatókönyvbe december 17-én 592. szám alatt bevezette.

3. Az irodaigazgató teendője volt a pályázó munkát a nagy jutalomért versenyző többi munkákhoz csatolni.

4. A határidő (1884, január 31.) letelte után tizenkét munka tétetett át a II. osztályhoz. Böhm Károly munkája nem volt köztük.

5. Mikor Böhm Károly úr felszólalása következtében tudomásomra jutott, hogy az ő munkája az osztályhoz nem tétetett át, kötelességemnek ismertem a mulasztás iránt nyomozást indítani. De az akadémiai irodában a munka nem található meg, és az irodaigazgató arra nézve, hogy a munkával mi történt, felvilágosítást adni nem volt képes.

6. Ezen eset, t. i. a munka eltűnése, nagy és sajnálatos hiba. De legyen szabad megemlítenem, hogy egyszer történt meg egy félszázad alatt. Minden esztendő végén száznál több pályamunka küldetik be, köztük két-három levélből álló füzetkéik is; soha egyetlenegy sem veszett el.

7. Az a körülmény, hogy a beküldött példány elveszett, e munkát a pályázattól egyáltalán el nem zárta. A véleményadásra fölkerült akadémiai tagok hivatva voltak a hét év alatt megjelent összes bölcsészeti munkákat figyelembe venni, tekintet nélkül arra, beküldettek-e vagy nem. És a megelőző években rendszerint oly írók nyerték el a nagy jutalmat, akik munkáikat nem küldötték be.«

Budapest, 1884. október 8-án.

Fraknói Vilmos,

a m. t. akadémia főtitkára.

Fraknói úr ezen válaszát minden ember, a kinek megvesztegetetlen lelkiismerete van, elégtelennek fogja találni (a közhangulat így nyilatkozott is). De vele ezen kérdésben nem lehetett szólni; Takács úr átvette, de ki nem tette át a munkát a második szakosztályhoz, arról bölcsen hallgat Fraknói úr (mert az ő kötelessége az, nem Takácsé). És mivel Fraknói úrral e nyilatkozata után a dologról tovább beszélni nem lehetett, azért többé nem ő hozzá, hanem egyenesen az akadémiahoz fordultam (a Budapesti Hírlap 283. számában), a mikor ezen feleletére a következő választ írtam.

»Fraknói Vilmos úr szíves volt a hozzá ezen ügyben intézett négy kérdésemre felelni. E felelet azonban, miután csak azon egy vallomást tartalmazza, hogy az én művem megérkezett és jókor érkezett a pályázatra, a többi kérdést pedig csak kerülgeti, engem nem elégít ki s éppen azért a következő megjegyzésekre késztet.

1. Fraknói úr feleletének mind a két pontjában arra törekszik, hogy a felelősséget magáról elhárítsa s a mulasztást

részben irodavezetőjére, részben a bírálókra róvja. A munka, úgymond, megjött, de a II-ik szakosztályhoz »nem tétetett át.« Szerény meggyőződéseim szerint, bárki legyen is az, aki művemet átteni elmulasztotta, — a felelősség mindig egyedül és kizárólagosan Fraknói urat illeti. — Alantas közegei ő irányában felelősek; de arról, hogy mi történik a főtítkárhoz beküldött dolgozatokkal, az akadémiával s a nagy közönséggel szemben nem ezen alantas közegek, hanem a főtítkár úr kénytelen felelni. Annálfogva jelen esetben is, minden kézmosás dacára Fraknói úr a felelős s e felelősséget válaszával másra hártania nem sikerült.

2. Amit Fraknói úr a bírálókról mond, hogy kötelesek lettek volna művemet, be nem küldés esetére is figyelembe venni, azt Fraknói úr kijelentése előtt is tudtam s hangoztattam. Lelkiismeretes ember csak akkor vállalkozik arra, hogy a hét év alatt megjelent magyar filozofiai művek felett ítéletet mond, ha azokat ismeri, illetőleg filozofiai irodalmunk fejlődését folytonos figyelemmel kísérte. Az akadémia által megbízott bírálók azonban (nevüket sem tudom hivatalból, mert Fraknói úr is elhallgatta) írásbeli bírálatukban nem szólnak az én munkámról, ámbár más tizenkettőt megbíráltak. Ezen hallgatás minden esetre megrovás alá esik; mert vagy az az oka, hogy művemet nem ismerték, vagy oly rossznak találták, hogy szót sem kívántak rá pazarolni. Amde ha nem tudták, hogy művem megjelent (s a főtítkár úr nem igyekezett azzal segíteni tájékoztatlanságukon, hogy művemet kezűkhöz juttatta volna), milyen lélekkel mertek e férfiak a bírálói tisztre vállalkozni, holott a megbírálandó művek létéről sem volt tudomásuk? Ha pedig tudtak a műről, de oly silánynak találták, mely szóra sem érdemes, nem az lett volna-e bírálói kötelességük, hogy e véleményüket a szerző és az általa félrevezetett közönség okulására írásban megindokolják? — Mert nem akarom igen tisztelt ismeretlen személyüket azon gyanuval megbántani, hogy szándékos hallgatással más pályamű sikerének útját kívánták volna egyengetni.

A bírálók amaz eljárása tehát, hogy művemet teljesen hallgatással mellőzték, bármely oldalról nézzük is, csak megbotránkozást szülhet.

3. De a polémia most már idejét múlta. Fraknói úr maga beismeri, hogy ez esetben »nagy és sajnálatos hiba« követtetett el. E hiba orvoslásának módjáról és általában lehetőségéről elmélkedni vagy éppen pozitív javaslatot tenni, én, mint az akadémia körén kívül álló panaszos fél, nem érzem magamat hivatottnak. De fölteszem a Magyar Tudományos Akadémia igazgatózétééről és méltányosságáról, hogy saját tekintélye érdekében,

valamint a pályázó írók jogának tiszteletben tartása céljából ezt az ügyet elintézetlenül nem hagyja. Az intézkedés módját és természetét az akadémia bölcs belátására bízom.«

Budapest, 1884. okt. 11.

Böhm Károly,

a »Magyar Philosophiai Szemle«
szerkesztője.

Ide tettem, a »Magyar Philosophiai Szemlé«-be, az ügynek részletes lefolyását; nem azért, mert velem történt, hanem azért, mert Fraknoi úr saját vallomása szerint az ilyen dolog egy »félszázad alatt egyszer történt meg.« Történetesen én velem történt; kár volna pedig a művelődés történelmére nézve, ha ezen, a Magyar Tudományos Akadémiában »egy félszázad alatt egyszer (?) megtörtént« »sajnálatos és nagy hiba« a napi sajtónak mulékony lapjain elveszne. S épen azért, mivel az Akadémia ilyen csekélységeknek jegyzőkönyveiben való megőrzésére nem véli magát hivatottnak, én szívesen nyitottam helyet az ügynek a »Szemlé«ben — pusztán irodalomtörténeti tekintetből.

Ilyen előzmények után nekem a M. Tud. Akadémia végső szavát be kell várnom; nem a magam, hanem a közérkölc érdekében, mert én hál' Istennek az Akadémia köreitől anyagi támogatásra nem szorulok, erkölcsi támogatásában pedig sok évi írói pályámon soha sem voltam szerencsés részesülni. Az Akadémia, mint testület, mai napig sem nyilatkozott ez ügyben még. Én azonban nem tehetem fel, hogy a jogosság és méltányosság érzete a hazánk tudományos életének legfőbb forumaként szereplő intézetben annyira súlyedt volna, hogy egy védtelen emberrel szemben a cliquenek mindent megenged? Nem hiszem, hogy legfőbb morális intézeteink egyike magára vállalja azt a felelősséget, hogy egy, az ő köreire kívül álló, bár egyes, de munkás ember jogainak eltiprását roszakaratu tényezők által nyugodtan eltűri? s felteszem, hogy felébred benne a lelkiismeret szava, mely azt mondja, hogy neki egy ilyen kvalifikálhatatlan esetben az az erkölcsi kötelessége: hogy legalább sajnálkozásának adjon kifejezést, a mikor javításnak nincsen többé helye.

Ha ezt bevártam, s nem lesz egy szava sem az Akadémiának, akkor tudom, mi az önvédelemnek a kötelessége.

Ezzel búcsut veszek, mint szerkesztő, az igen tisztelt olvasó közönségtől és munkatársaktól. Sokat ígértem a három év előtt írt előszóban, keveset bírtam beváltani; de a mi irodalmi viszonyaink signaturáját meg bírtam már akkor is érteni: a mit akkor írtam az irodalom céhekről, azt én rajta m beteljesedettnek láthatja a szíves olvasó. Az e s z m é t azonban velem együtt nem fogják eltemetni; él az a munkatársakban és az új szerkesztőségben, és diadalmaskodni fog nem is hosszú idő múlva. Ezen nyugodt reményben bocsánatot kérek azoktól, kik többet vártak és reméltek tőlem, mint megtettem s azt kívánom, vajha a »Szemle« iránt az anyagi és erkölcsi támogatás fokozódnék (mert a s z a b a d »Philos. Szemle« mai viszonyaink közt szükséges, n é l k ü l ö z h e t e t l e n), vajha a Szemle még több szunnyadó philosophusi elmét öntudatra ébresztene, mint szerkesztőségem rövid ideje alatt tehetette s vajha utódaim jobban érnék el azt, a mit elérni nekem elég erőm és szerencsém nem volt.

Budapest, 1884. nov. 12.

Böhm Károly.

UJABB PHILOSOPHIAI MŰVEK.

I. Német.

v. Binzer C. A. L. Instinct, Verstand und Geist bei Menschen u. Thieren. Heilbronn. Gebr. Henninger. 1 M.

Brandner R. Der Schlaf und die Traumideen. Leipzig. O. Mutze. 80 Pfening.

Brodbeck A. Mensch u. Wissen. Eine Untersuchung über die anthropol. Grundfragen der Erk. theorie. Stuttgart. J. B. Metzler'sche Buchhandlung. 2 M. 80.

Fechner G. Th. Über die Frage des Weberschen Gesetzes und Periodicitätsgesetzes im Gebiete des Zeisinnes. Leipz. S. Hirzel. 2 M. 80.

Fetzer C. A. Philos. Leitbegriffe. Tübingen. Laupp'sche Buchhandlung. 4 M.

Hildebrand H. Aristoteles Stellung zum Determinismus und Indeterminismus. Leipz. G. Fock. 1 M. 50.

Hoffory J. Professor Sievers u. die Principien der Sprachphilos. Berlin. Weidmann. 1 M.

Kirchner F. Katechismus der Gesch. der Philos. 2 Aufl. Leipzig. J. J. Weber. 3 M.

Krause K. Ch. F. Vorlesungen über synthet. Logik. Herausg. von P. Hohlfeld u. A. Wünsche. Leipz. O. Schulze 3 M. 50 Pf.

Lorm H. Natur u. Geist im Verh. zu den Culturepochen. Teschen. K. Prochaska. 3 M. 50.

Ezzel búcsut veszek, mint szerkesztő, az igen tisztelt olvasó közönségtől és munkatársaktól. Sokat ígértem a három év előtt írt előszóban, keveset bírtam beváltani; de a mi irodalmi viszonyaink signaturáját meg bírtam már akkor is érteni: a mit akkor írtam az irodalom céhekről, azt én rajta m beteljesedettnek láthatja a szíves olvasó. Az e s z m é t azonban velem együtt nem fogják eltemetni; él az a munkatársakban és az új szerkesztőségben, és diadalmaskodni fog nem is hosszú idő múlva. Ezen nyugodt reményben bocsánatot kérek azoktól, kik többet vártak és reméltek tőlem, mint megtettem s azt kívánom, vajha a »Szemle« iránt az anyagi és erkölcsi támogatás fokozódnék (mert a s z a b a d »Philos. Szemle« mai viszonyaink közt szükséges, n é l k ü l ö z h e t e t l e n), vajha a Szemle még több szunnyadó philosophusi elmét öntudatra ébresztene, mint szerkesztőségem rövid ideje alatt tehetette s vajha utódaim jobban érnék el azt, a mit elérni nekem elég erőm és szerencsém nem volt.

Budapest, 1884. nov. 12.

Böhm Károly.

UJABB PHILOSOPHIAI MŰVEK.

I. Német.

v. Binzer C. A. L. Instinct, Verstand und Geist bei Menschen u. Thieren. Heilbronn. Gebr. Henninger. 1 M.

Brand R. Der Schlaf und die Traumideen. Leipzig. O. Mutze. 80 Pfening.

Brodbeck A. Mensch u. Wissen. Eine Untersuchung über die anthropol. Grundfragen der Erk. theorie. Stuttgart. J. B. Metzler'sche Buchhandlung. 2 M. 80.

Fechner G. Th. Über die Frage des Weberschen Gesetzes und Periodicitätsgesetzes im Gebiete des Zeisinnes. Leipz. S. Hirzel. 2 M. 80.

Fetzer C. A. Philoß. Leitbegriffe. Tübingen. Laupp'sche Buchhandlung. 4 M.

Hildebrand H. Aristoteles Stellung zum Determinismus und Indeterminismus. Leipz. G. Fock. 1 M. 50.

Hoffory J. Professor Sievers u. die Principien der Sprachphilos. Berlin. Weidmann. 1 M.

Kirchner F. Katechismus der Gesch. der Philos. 2 Aufl. Leipzig. J. J. Weber. 3 M.

Krause K. Ch. F. Vorlesungen über synthet. Logik. Herausg. von P. Hohlfeld u. A. Wünsche. Leipz. O. Schulze 3 M. 50 Pf.

Lorm H. Natur u. Geist im Verh. zu den Culturepochen. Teschen. K. Prochaska. 3 M. 50.

- Lotze H. System der Philos. 2 Bd. Metaphysik. Drei Bücher der Ontologie, Kosmologie u. Psychologie. 2 Aufl. Leipz. S. Hirzel. 9 M.
 — — Grundzüge der Aesth. Dietate. Leipz. S. Hirzel. 2 M.
 Luthé. Über Begriff u. Aufgabe der Metaphysik des Aristoteles. Düsseldorf. (Leipzig. B. S. Teubner) 80 Pf.
 Otto F. Wunderglaube u. Wirklichkeit. In Rücks. auf selts. Erscheinungen der Thierwelt, sowie unerklärte Vorgänge im Menschenleben. Leipz. O. Spamer. 6 M. 50.
 Pesch T. Die grossen Welträthsel. Philos. der Natur. (Schluss-) Band. Naturphilosoph. Weltauffassung. Freiburg i. B. Herder'sche Verlags- handlung. 8 M.
 Ploss H. Das Weib in der Natur und Völkerkunde. Anthropol. Studien. Lief. 1. 2. 3. Grieben's Verlag. 2 M.
 Preyer W. Die Seele des Kindes. Beobachtungen über die geist. Entwicklung des Menschen in der ersten Lebensjahre. 2 Aufl. Leipzig. Th. Grieben's Verlag. 9 M.
 Radestock P. Genie u. Wahnsinn. Breslau. E. Trewendt. 2 M.
 Schäffer L. Der Raum. Studie zu einer kinetomotorischen Welt- anschauung. Wien. G. Konegen. 60 Pf.
 Schütz A. Philos. u. Christenthum. Eine Charakt. der Hartmann'schen Weltanschauung für jeden Gebildeten. Stuttgart. J. B. Metzlersche Buch- handlung. 1 M. 80.
 Spir A. Gesammelte Schriften. Lief. 7. Leipz. J. S. Findel. 1 M.
 Sommer H. Die Religion des Pessimismus. Berlin. C. Habel. 1 M. (Subscriptionspreis 75 Pf.).
 Weber-Pederzani. Die moderne Cultur u. die Frauen. Leipz. Wolfs Antiqu. u. Verlag. 75 Pf.
 Zeising A. d. Der goldene Schnitt. Leipz. W. Engelmann. 3 M.
 Ziller T. Herbart'sche Reliquien. Ein Supplem. zu Herb. sämmtl. W. Leipz. G. Gräbner. 3 M.

2. Angol.

- Calderwood H. The relations of mind and brain 2. Edit. 12 sh.
 Coleridge. The complete works. With an essay on his philos. and theol. opinions. Edited by Shedd. Libraryed. Vol. 12.
 Godwin J. H. Intellectual principles or Elements of Mental Science. 4 shilling.
 Harper T. The metaphysics of the school. Vol. III. Part I. London. Macmillan and Co. 12 sh.
 Hoffmann F. A. Poetry, its origin, nature and history. 2 Vols. London. Thurgate and Sons. 42 sh.
 Keynes J. N. Studies and exercises in formal logic. 10 sh. 6 d.
 Lilly W. S. Ancient religion and modern thought. Lond. Champmun and Hall. 12 sh.
 Miller M. G. Lectures on the Philosophy of Law. 12 sh.

Plumpré G. E. Giordano Bruno. 2 Vols. London. Champman and Hall. 21 sh.

Reynolds J. W. The mystery of the universe. London. K. Paul, Trench and Co. 14 sh.

Tait J. Mind in matter. London. Griffith and Farran. 8 sh.

Taylor J. E. The sagacity and morality of plants. London. Chatto and Windus. 7 sh. 6 d.

Tulloch J. Modern theories in philosophy and religion. London. Blackwood and sons 15 sh.

3. Francia.

Arréat L. La morale dans le drame. Paris. F. Alcan. 2 fr. 50 c.

Bonilléer Fr. Études familières de psychologie et de morale. Paris. Hachette et Co. 3 fr. 50.

Dehacher A. Le cerveau et la pensée. Trois conférences. Brüssel. E. Gayot. 2 fr.

Dunau Ch. Essai sur les formes a priori de la sensibilité. Paris. F. Alcan. 5 fr.

Fonillée A. La liberté et le déterminisme. 2 Ed. Paris. F. Alcan. 7 frank 50.

Jaccoliot L. Histoire naturelle et sociale de l'humanité. La genèse de la terre et de l'homme. Paris. C. Marpon et E. Flammarion. 8 fr.

H i r e k.

Dr. Horváth Cyrill, a nagyhirű tudós, a »concretismus«-nak nevezett magyar philosophiai rendszer megalapítója, három heti gyöngékedés után 81 éves korában szélhűdés következtében f. é. november 5-én d. e. 10 órakor meghalt. Az ő halála nagy vesztesége a magyar tudományosságnak; elhaltával pótolhatlan veszteség érte a budapesti tudomány-egyetem bölcséleti karát. Midőn elhunyt föltött mély, igaz bánatunkat kifejezzük, jelentjük, hogy a Szemle jövő évfolyamának szerkesztői gondoskodni fognak arról, hogy Dr. Horváth rendszerét folyóiratunkban részletesen, a rendszerhez méltóan megismertessék.

Nyilatkozat.

Alulírott a Magyar Philosophiai Szemle szerkesztőségéből — egyéb elfoglaltatása miatt — kilépni kénytelen.

Budapest, 1884. okt. 26.

Baráth Ferencz.

Plumpré G. E. Giordano Bruno. 2 Vols. London. Champman and Hall. 21 sh.

Reynolds J. W. The mystery of the universe. London. K. Paul, Trench and Co. 14 sh.

Tait J. Mind in matter. London. Griffith and Farran. 8 sh.

Taylor J. E. The sagacity and morality of plants. London. Chatto and Windus. 7 sh. 6 d.

Tulloch J. Modern theories in philosophy and religion. London. Blackwood and sons 15 sh.

3. Francia.

Arréat L. La morale dans le drame. Paris. F. Alcan. 2 fr. 50 c.

Bonilléer Fr. Études familières de psychologie et de morale. Paris. Hachette et Co. 3 fr. 50.

Dehacher A. Le cerveau et la pensée. Trois conférences. Brüssel. E. Gayot. 2 fr.

Dunau Ch. Essai sur les formes a priori de la sensibilité. Paris. F. Alcan. 5 fr.

Fonillée A. La liberté et le déterminisme. 2 Ed. Paris. F. Alcan. 7 frank 50.

Jaccoliot L. Histoire naturelle et sociale de l'humanité. La genèse de la terre et de l'homme. Paris. C. Marpon et E. Flammarion. 8 fr.

H i r e k.

Dr. Horváth Cyrill, a nagyhirű tudós, a »concretismus«-nak nevezett magyar philosophiai rendszer megalapítója, három heti gyöngékedés után 81 éves korában szélhűdés következtében f. é. november 5-én d. e. 10 órakor meghalt. Az ő halála nagy vesztesége a magyar tudományosságnak; elhaltával pótolhatlan veszteség érte a budapesti tudomány-egyetem bölcséleti karát. Midőn elhunytá fölött mély, igaz bánatunkat kifejezzük, jelentjük, hogy a Szemle jövő évfolyamának szerkesztői gondoskodni fognak arról, hogy Dr. Horváth rendszerét folyóiratunkban részletesen, a rendszerhez méltóan megismertessék.

Nyilatkozat.

Alulírott a Magyar Philosophiai Szemle szerkesztőségéből — egyéb elfoglaltatása miatt — kilépni kénytelen.

Budapest, 1884. okt. 26.

Baráth Ferencz.

Kimutatás

a Magyar Philosophiai Szemle» vagyoni állásáról.

Bevétel:	1882.	Kiadás:
Az egykori philos. társas kör részéről Harrach Jó- zsef úrtól átvettem . . . frt 19.—		Irodai költség frt 17.19 Aigner számlája szerint (Apr. 13.) deficit » 149.80
Összesen: frt 19.—		Öss esen: frt 166.99

Bevétel:	1883.	Kiadás:
M. T. Akadémiai segély . frt 300.—		Aigner számlája (nov. 13) frt 110.40
Összesen: frt 300.—		Kókai számlája » 33.60
		Máj. 7. számla » 2.50
		Weizsmann számlája . . . » —.50
		Irodai költség » 3.26
		Összesen: frt 150.26

Bevétel:	1884.	Kiadás:
M. T. Akadémiai segély . frt 300.—		Irodai költség frt 7.33
Bevétel előfizetők után . » 447.—		Weizsmann számlája
Kamat » 3.03		I. f. Jan 25. . . » 130.52
Összesen: frt 750.03		» II. f. Márc. 11. » 116.98
		» III. f. Máj. 8. . . » 115.49
		» IV. f. Jul. 1. . . » 115.45
		» V. f. Szept. 23. » 107.57
		» VI. f. Nov. 27. . » 129.95
		Kókai számlája (Jul.2.) . . » 26.70
		Összesen: frt 749.99

Összes bevétel tehát . . . frt 1069.03
 Összes kiadás » 1067.24
 Marad frt 1.79 vagyon.

A Szemle előfizetői közül nem fizettek : 44, azaz kiálló pénz : 215 frt 50 kr. A Szemle érdekében kérjük ezen kiálló előfizetési díjak beküldését.

Böhm Károly.

294/5

MAGYAR
PHILOSOPHIAI SZEMLE.

TÖBBEK KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL

SZERKESZTIK

BARÁTH FERENCZ és BÖHM KÁROLY.

Megismeritek az igazságot, és az igazság
szabadokká teszen titeket.

János VIII. 32.

III. ÉVFOLYAM.

BUDAPEST.
A SZERKESZTŐK TULAJDONA.
1884.

8751

TARTALOM.

I. Értekezések.

	Lap.
1. Dr. Bihari Péter. A nő. 2-d. közlemény.	18—45
» » » 3-d. »	114—148
2. Bokor József. A szabadság némely akadályairól	89—113
3. Böhm Károly. A pozitív philosophia rendszere 1. közl.	161—188
» » 2. »	253—272
» » 3. »	321—347
4. Dr. Buday József. Ulrici H. halálára	81—89
» » » Dr. Petőcz M. bölesészeti rendszere 1. közl.	304—316
» » » 2. »	441
5. Dr. Horváth Cyrill. A philosophálás akadályai	241—252
6. Dr. Kiss Mihály. A társadalom fogalma	395
7. Dr. Lechner Károly. Az érzéki észreévés elemi alkatrészei	273—303
8. Dr. Lechner László. Spenzer H. philos. rendszere. A sociolo- giára vonatkozó tanok 1. közlemény	1—15
» » » 2. »	189—208
9. Rakodczay Pál. A művészetek új osztályozása	46—63
10. Schmitt Jenő. A szépek szellemi érzése mint agyfunctió	417

II. Birálatok.

1. Böhm Károly. Az ember és világa. I. Rész. Dialektika. Ism. Schmitt Jenő 1. közl.	149—156
» » 2. »	209—222
2. Buccola Gabriele. La legge del tempo nei fenom. del pensiero Ism. Dr. Lechner K.	382
3. Flesch. Über den pathol. Befund am Hirn von Verbrechern und Selbstmördern. — Ism. Dr. Lechner Károly	382
4. Dr. Kármán Mór. Logika és Philos. Encycl. — Ism. Böhm K.	223—230
5. Manassein M. Über die Schrift im allg., — die Spiegelschrift st. Ism. Dr. Lechner K.	383
6. Dr. Nemes Imre Logika azaz gondolkodástan. — Ism. Böhm K.	369—378
7. U. az »Válasz«	460

	Lap.
8. Oelzelt-Newin. Die Unlösbarkeit der ethischen Probleme Ism. k.	69—73
9. Reich Ed. Die Emancipation der Frauen etc. Ism. k.	318
10. Dr. Simon József. A szép mint agyidegtevékenység. Ism. y. ö.	348—369
11. Schmitt Jenő válasza erre.	457—459
12. Dr. S. Stricker. Studien über die Association der Vorstellungen. — Ism. k.	379—382
13. Leslie Stephen The Science of Ethics. Ism. Dr. Lechner L.	64—69
14. Thót F. Bölcészet történelme. 3 köt. Ujkor. Ism. Bokor J.	316—317
15. Wolff H. Handbuch der Logik. — Ism. k.	231—23
16. Wundt W. Über die Methode der Minimaländerungen. — Ism. Dr. Lechner Károly	383

III. Kivonatok értekezésekből.

1. Eucken R. Partheien und Partheinamen in der Philos.	237
Eucken R. Leibnitz und Geulinx	75
2. Fenerlein E. Kant und der Quietismus	74
3. Höfding H. Die psychol. Bedeutung der Wiederholung	157
4. Schneider Georg. H. Der thierische Wille	159
5. Spencer H. A vallás multjáról és jövőjéről	387—392
6. Staudinger F. Noch einmal Kants synth. Einh. d. Apperception	73

IV. Lapszemle.

78—78, 156—160; 235—239; 384—394.

V. Könyvszemle.

Hat közlemény: 78—80; 160; 239—240; 319—320; 392—394; 474—476

VI. Gondolatok.

Egy közlemény 239—235

Apróságok

1. Adatok a Magyar Philos. Szemle történelméhez	459—474
2. Hírek. Dr. Horváth Cyrill †. Nyilatkozat. Baráth F.-től.	476